

UCHWAŁA NR LV/410/2023
RADY GMINY DĄBROWA BISKUPIA

z dnia 25 października 2023 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Biskupia
na lata 2023-2026**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.¹⁾) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.²⁾) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu, Delegatura w Bydgoszczy, Rada Gminy uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2023-2026 w brzmieniu, jak w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Dąbrowa Biskupia.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy
Dąbrowa Biskupia

[Signature]
Wiesława Posadzy

¹⁾ Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2023 r. poz. 572, poz. 1463 i poz. 1688.

²⁾ Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2023 r. poz. 951 i poz. 1688.

Uzasadnienie
do uchwały Nr LV/410/2023
Rady Gminy Dąbrowa Biskupia
z dnia 25 października 2023 r.

Gmina, zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w zakresie zadań własnych realizuje zadania dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt. 9).

Z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami wynika obowiązek sporządzenia przez gminę Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, dalej: GPOnZ.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 Program ten ma na celu w szczególności:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

GPOnZ przyjmuje Rada Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 87 ust. 3). Ogłaszany jest on w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust. 4).

Z realizacji GPOnZ Wójt sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy (art. 87 ust. 5). Finansowanie realizacji GPOnZ może odbywać się z różnych źródeł: publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne) oraz ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.).

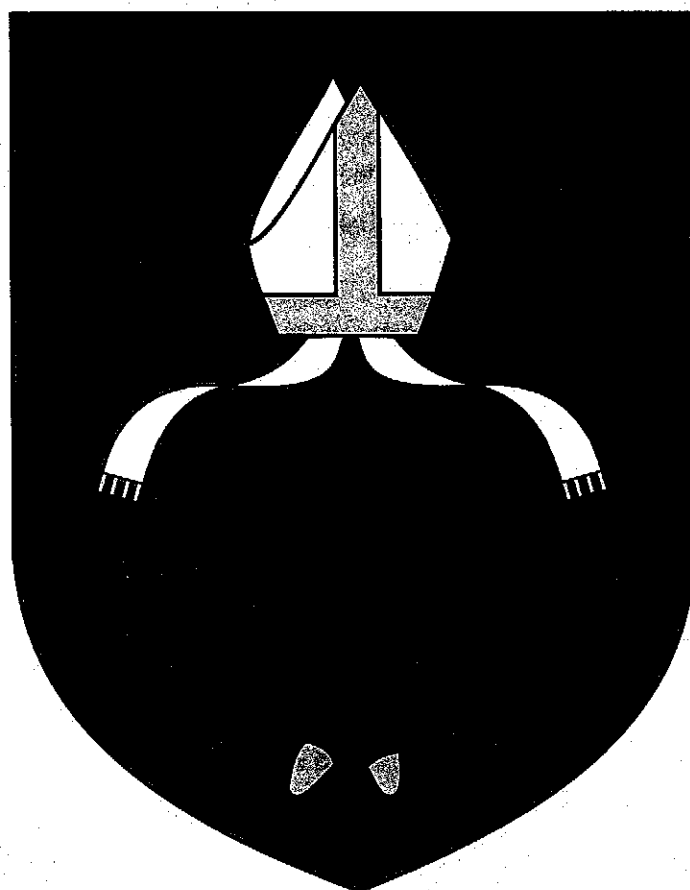
Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania GPOnZ.

Wypełniając obowiązek wynikający ze stosownych przepisów, uzasadnione jest podjęcie niniejszej uchwały.

Przewodnicząca Rady Gminy
Dąbrowa Biskupia
Wiesława Posadzy

Załącznik do uchwały Nr LV/410/2023
Rady Gminy Dąbrowa Biskupia
z dnia 25 października 2023 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY DĄBROWA BISKUPIA
NA LATA 2023-2026**

OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

CZERWIEC 2023

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	9
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..18	
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Dąbrowa Biskupia ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	22
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	22
5.2.2. Zarys historii gminy.....	23
5.3. Krajobraz kulturowy.....	25
5.3.1. Krajobraz kulturowy – dziedzictwo materialne.....	25
5.3.1.1. Najważniejsze zabytki nieruchome Gminy Dąbrowa Biskupia	25
5.3.1.2. Zabytkowe układy przestrzenne	33
5.3.2. Zabytkowe układy przestrzenne	33
5.4. Dziedzictwo niematerialne	40
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	43
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	44
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	44
5.4.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	45
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	47
5.5.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	48
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	53
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	55
8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	57
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	58
9.1. Dotacje.....	59
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	61
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	64
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	65
10. Bibliografia.....	67
11. Spis tabel, rysunków i zdjęć	68
12. Załączniki	68

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2023-2026 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

GPOnZ stanowi kontynuację opracowanego Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2019-2022, który został przyjęty uchwałą nr IX/67/2019 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 24 września 2019 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji

o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– Art. 3, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– Art. 4, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– Art. 5, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– Art. 6, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),

- f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– Art. 7, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
 - 2) uznanie za pomnik historii;
 - 3) utworzenie parku kulturowego;
 - 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– Art. 16 ust. 1: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– Art. 17, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– Art. 19, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81**: „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– Art. 89 który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r. poz. 977);
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336);
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 r. poz. 344 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571 z późn. zm.);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa

Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);

- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego;

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też jest budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorzad.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należeć ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnienie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Dąbrowa Biskupia wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2024, Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, Strategia rozwoju turystyki województwa kujawsko-pomorskiego, Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko-Pomorskiego;
- powiatowym: Strategia Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Inowrocławskiego.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2024

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2024 został przyjęty uchwałą nr XXXI/451/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 kwietnia 2021 r.

Program jest najważniejszym dokumentem przedstawiającym dziedzictwo kulturowe, które wymaga konsekwentnych i spójnych oraz długofalowych działań. Tylko dzięki wspólnemu i aktywnemu uczestnictwu w podejmowaniu działań jest możliwe zachowanie wyjątkowych cech i walorów województwa.

Województwo kujawsko-pomorskie jest posiadaczem wielkiego historycznego bogactwa, jakimi są liczne materialne i niematerialne świadectwa naszych dziejów. Obok unikatowych zespołów zabytkowych jak toruńska i chełmińska starówka, czy bydgoska secesja, znajduje się szereg pomników architektury i historii: ślady osadnictwa, rozwoju państwowości, kultu religijnego. Zabytki są materialnym świadectwem historii, przekazują wiedzę o czasach, w których powstały, o kulturze, osiągnięciach w sztuce, nauce i gospodarce. Upamiętniają życie codzienne, ale również stanowią album niecodziennych wydarzeń, kształtują tożsamość, wrażliwość estetyczną. Ochrona dziedzictwa kulturowego wymaga podejmowania wszelkich działań strukturalnych i organizacyjnych, które w połączeniu z opieką z właściwie prowadzoną przez właścicieli i użytkowników zabytków, dają efekt w postaci prawidłowo utrzymanych obiektów i tych obszarów.

W Programie wyznaczono dwa cele główne wraz z celami operacyjnymi i kierunkami działań.

Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo.

1. Cel operacyjny: Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe.

1.1. Kierunek działań: Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony.

1.2 Kierunek działań: Edukacja.

1.3. Kierunek działań: Promocja.

1.4. Kierunek działań: Dokumentacja i popularyzacja.

Walory dziedzictwa kulturowego to jeden z ważniejszych czynników rozwoju gospodarczego, a szczególnie w obszarze turystyki kulturowej. Wskazane kierunki działań mają na celu podkreślenie, iż dziedzictwo kulturowe, zarówno materialne jak i niematerialne można wykorzystać do kreowania usług i produktów dotyczących rozwoju oferty spędzania czasu wolnego, wspierania inicjatyw związanych z dziedzictwem materialnym i niematerialnym, w tym wspierania tradycyjnych form działalności gospodarczej czy adaptacji obiektów do nowych funkcji związanych z poszerzaniem oferty kulturowej czy turystycznej.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko.

2. Cel operacyjny: Przestrzeń kulturowa.

2.1 Kierunek działań: Ochrona.

2.2. Kierunek działań: Prace konserwatorskie i restauratorskie.

2.3. Kierunek działań: Dokumentacja i badania.

Przestrzeń kulturową należy rozumieć jako wszelkie działania podejmowane w celu poprawy stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego. Stan zachowania dziedzictwa kulturowego ma bezpośredni wpływ na jakość życia mieszkańców, a jednocześnie kształtuje pewien indywidualny kontekst rozwojowy. Dziedzictwo kulturowe województwa kujawsko-pomorskiego to jedna z najmocniejszych stron województwa.

W oparciu o nią należy budować tożsamość lokalną i regionalną. Nadaje swoisty charakter województwa, a tym samym decyduje o jego konkurencyjności. Świadomość wspólnej tożsamości przyczynia się do tworzenia więzi międzyludzkich, które ułatwiają interakcje oraz współdziałanie. Wszelkie podejmowane działania nie mogą ograniczać się do pojedynczych obiektów zabytkowych, ponieważ województwo charakteryzuje się różnorodnością. Należy wskazywać najlepsze i wzorcowe działania oraz promować je.

• **Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+**

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+ została przyjęta uchwałą nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r. Strategia jest sporządzana dla okresu 2021-2030.

W dokumencie przedstawiono aktualną sytuację w województwie, opisano główne kierunki rozwoju w takich dziedzinach jak: gospodarka, infrastruktura, kultura, turystyka.

W Strategii sformułowano kierunki rozwoju wyróżniane w ramach celów operacyjnych. W obszarze dziedzictwa kulturowego wskazano:

– **Rozwój edukacji regionalnej i lokalnej:** Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym związanych z rozwojem edukacji regionalnej i lokalnej. Dotyczy także wyposażenia mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej i lokalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografiami, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu.

– **Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa:** Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa. Do tego kierunku zaliczają się także działania ratownicze wobec obiektów i obszarów będących częścią środowiska kulturowego województwa, zachowanie tradycyjnej kultury wiejskiej, ochrona, zachowanie, konserwacja i szeroko rozumiana poprawa dobrostanu historycznych budowli zabytkowych, obiektów architektury, budownictwa czy zespołów urbanistycznych, dziedzictwa ginących zawodów, wsparcie powstających drobnych kolekcji, tworzenia nowych oraz rozwoju istniejących zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa. Kierunek obejmuje także obiekty sakralne (w tym elementy ich wyposażenia).

– **Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych:** Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych. Obejmuje działania mające na celu ich adaptację do nowych funkcji przy zachowaniu obostrzeń konserwatorskich. Głównym celem działań jest ochrona obiektów istotnych dla dziedzictwa kultury poprzez nadanie im możliwości pełnienia funkcji publicznych lub komercyjnych, wskutek czego niezbędne będzie utrzymywanie ich we właściwym stanie technicznym, pod nadzorem służb konserwatorskich.

– **Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym:** Kierunek dotyczy działań związanych z realizacją zagospodarowania i prowadzeniem działalności gospodarczej adresowanej do osób przybywających z uwagi na obecność walorów przyrodniczych, walorów dziedzictwa kultury lub jakichkolwiek innych specyficznych walorów niepowiązanych ze środowiskiem przyrodniczym lub kulturowym, które generują ruch przyjazdowy, jak np. przemysły kreatywne w tym turystyka kreatywna. W szczególności dotyczy to tworzenia nowych i rozwoju istniejących, ukierunkowanych na obsługę ruchu turystycznego: działalności noclegowych, działalności gastronomicznych, działalności transportowych, wypożyczalni sprzętu, innego rodzaju placówek usługowych i handlowych.

– **Tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą:** Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych, służących udostępnianiu walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów endogenicznych), oraz stanowiących infrastrukturę wzmacniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru.

– **Tworzenie nowych i rozwój istniejących tras rowerowych o znaczeniu turystycznym i rekreacyjnym:** Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i rozwój tras rowerowych oraz towarzyszącej im

infrastruktury, istotnych dla udostępniania walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów endogenicznych), stanowiących infrastrukturę wzmacniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru, jak też istotnych dla zaspokajania potrzeb rekreacyjnych lokalnej społeczności.

Wśród sformułowanych celów można wskazać cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko, powiązany z dziedzictwem kulturowym regionu – „Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej” – Projekt zakłada wyeksponowanie lokalnych i regionalnych wyróżników kulturowych (założenia rezydencjalne odgrywające w przeszłości ważną rolę w kreowaniu patriotyzmu i postępu, rewitalizację i zagospodarowanie, a także odbudowę miejsc, obiektów zabytkowych i pozostałości specyficznego dla regionu dziedzictwa kulturowego. Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego – wsparcie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych prowadzonych przy obiektach zabytkowych położonych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Projekt ma bezpośrednie przełożenia na zagadnienia rozwoju społecznego poprzez zachowanie, odnowę, przywracanie, eksponowanie przestrzeni i obiektów istotnych dla kształtowania tożsamości narodowej, regionalnej i lokalnej.

W Strategii nie zostały wskazane ani wyróżnione obiekty z terenu Gminy Dąbrowa Biskupia. Nie wyznaczono także zadań bezpośrednio dla terenu gminy.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

Projekt opracowania Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego został przyjęty uchwałą nr XXIX/418/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 lutego 2021 r.

Jest to najważniejszy, obok strategii rozwoju województwa dokument, będący narzędziem planowania przestrzennego koordynującym zamierzenia rozwojowe samorządu na szczeblu wojewódzkim.

Kierunki polityki przestrzennej stanowią deklarację Samorządu Województwa do określonego sposobu postępowania dla realizacji i osiągnięcia przyjętych celów. Przyporządkowane kierunkom działania obejmują oprócz inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym przedsięwzięcia wynikające z obowiązujących w województwie dokumentów programowych. Dla ochrony zabytków wskazano: Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego dla rozwoju funkcji turystycznej i rekreacyjnej. Bogactwo przyrodnicze jak i różnorodność zasobów dziedzictwa kulturowego województwa kujawsko-pomorskiego to potencjał możliwy do wykorzystania z uwzględnieniem zasad ochrony, dla rozwoju turystyki w regionie. Właściwe zagospodarowanie i ukierunkowana promocja działań turystycznych mogą przyczynić się do wzrostu konkurencyjności województwa. Działania zmierzające do kształtowania rozwoju turystyki na terenie województwa, mają na celu zaspokojenie potrzeb poznawczych zasobów dziedzictwa przyrodniczego i bogactwa kulturowego województwa jak również wzbogacenie oferty pozostałych form działalności turystycznej dla wzmocnienia konkurencyjności regionu. Ważnym elementem stanowiącym wypełnienie zagospodarowania turystycznego są szlaki turystyczne zarówno o zasięgu ponadregionalnym jak i regionalnym. Kompleksowe zagospodarowanie szlaków turystycznych już funkcjonujących oraz wytyczanie i organizowanie nowych szlaków ma zapewnić stworzenie spójnego i sprawnego systemu, dla integracji obszarów turystycznych województwa i powiązań międzyregionalnych.

Działania województwa ukierunkowane będą na promocję cennych miejsc oraz unikatowych produktów turystycznych stanowiących wizytówkę regionu. Dla pełnego i sprawnego funkcjonowania oferty turystycznej województwa konieczne jest stworzenie spójnej sieci informacji turystycznej wykorzystującej nowoczesne technologie i lokalizowanej w miejscach koncentracji ruchu turystycznego.

W polityce województwa uwzględniono m.in.:

- wspomaganie rozwoju obiektów turystycznych i kulturalnych oraz rejonów turystycznych przy zapewnieniu dostępności komunikacyjnej i zachowaniu zasad ładu przestrzennego;
- wspieranie przedsięwzięć kompleksowego zagospodarowania szlaków turystycznych już funkcjonujących oraz wspomaganie inicjatyw tworzenia nowych szlaków;
- wspieranie przedsięwzięć turystycznego wykorzystania drogi wodnej E-40 i E-70 z Wielką Pętlą Wielkopolski;

- wspomaganie przedsięwzięć przy tworzeniu spójnego systemu dróg rowerowych wzdłuż istniejących i nowo projektowanych ciągów komunikacyjnych dla zwiększenia dostępności wybranych miejsc i poprawy bezpieczeństwa użytkowników;
- wspomaganie przedsięwzięć związanych z tworzeniem zintegrowanego systemu informacji turystycznej;
- promocję i przedsięwzięcia wspomagające dla tworzenia markowego wizerunku regionu na bazie.

Zalecenia:

- podejmowanie działań mających na celu odciążenie terenów przeinwestowanych turystycznie na rzecz wykreowania nowych obszarów turystycznych, których istniejące walory są dotychczas niedostatecznie wykorzystywane;
- tworzenie spójnej koncepcji rozwoju turystyki łączącej projekty poszczególnych gmin przy wykorzystaniu walorów przyrodniczych i kulturowych oraz rozwoju bazy sportowej i rekreacyjnej;
- eksponowanie i czytelne oznakowanie obiektów zabytkowych i miejsc historycznych;
- podejmowanie działań dla koordynacji systemu szlaków turystycznych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego oraz w powiązaniu z województwami ościennymi;
- tworzenie warunków dla lokalizacji campingu i caravaningu.

• **Strategia rozwoju turystyki województwa kujawsko-Pomorskiego**

Strategia rozwoju turystyki województwa kujawsko-pomorskiego została przyjęta uchwałą nr XXV/303/04 przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego dnia 31 sierpnia 2004 r.

Celem nadrzędnym jest podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa. Jednym z celów strategicznych jest zwiększenie ruchu turystycznego. Został on rozpisany na kilka celów operacyjnych, w tym:

- dbałość o zasoby środowiska kulturowego i przyrodniczego – cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym renowację zasobów dziedzictwa kulturowego o szczególnym znaczeniu dla turystyki;
- rozwój produktu turystycznego województwa – cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym wzmacnianie funkcji kulturalnej miast oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia ruchu krajoznawczego.

W zakresie dziedzictwa kulturowego opisano zabytki oraz podkreślono, że obszar województwa kujawsko-pomorskiego należy do jednych z bogatszych w skali kraju w zasoby środowiska kulturowego. Szereg miejscowości z terenu województwa posiada obiekty lub zespoły obiektów o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kultury narodowej pełniące jednocześnie ważną rolę w generowaniu lub obsłudze ruchu turystycznego o znaczeniu krajowym i ponadregionalnym.

• **Kontrakt Terytorialny dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego**

Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko-Pomorskiego to umowa zawarta pomiędzy Ministrem Infrastruktury i Rozwoju a Województwem Kujawsko-Pomorskim, reprezentowanym przez Zarząd Województwa.

Kontrakt sporządzany jest z uwagi na potrzebę koordynacji działań z zakresu polityki rozwoju, podejmowanych przez stronę rządową i stronę samorządową w województwach w celu zwiększenia skuteczności i efektywności tych działań oraz efektywności wydatkowania środków publicznych. Kontrakt obowiązuje w latach 2014-2023. Źródłami jego finansowania są w szczególności: budżet państwa, budżet województwa, budżety innych jednostek samorządu terytorialnego, środki pozostałych jednostek sektora finansów publicznych, środki państwowych funduszy celowych i inne środki publiczne oraz były środki przeznaczone na realizację właściwych programów operacyjnych na lata 2014-2020

W Kontrakcie, w obszarze ochrony zabytków, zapisano następujące cele rozwojowe wraz z określonymi kierunkami działań na terenie województwa, dla których Strony Kontraktu deklarują wolę współpracy przy ich realizacji:

- lepsze wykorzystanie istniejącego potencjału przyrodniczego i kulturowego województwa;

– kompleksowa rewitalizacja dzielnic i miast o wysokim nasileniu niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych.

Dla celu lepszego wykorzystania istniejącego potencjału przyrodniczego i kulturowego województwa Strony Kontraktu podejmą działania na rzecz uzyskania dodatkowych środków z innych źródeł niż źródła dostępne w ramach właściwych programów operacyjnych, zaś strona rządowa podejmie starania na rzecz kontynuacji finansowego wsparcia inwestycji z zakresu kultury, w szczególności ochrony zabytków, na zasadach określonych dla właściwych źródeł finansowania, pod warunkiem dostępności środków finansowych w ramach tych źródeł.

W Kontrakcie ustalona została lista przedsięwzięć priorytetowych i warunki ich realizacji. Oczekiwanym rezultatem przedsięwzięć z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego i regionalnego jest poprawa dostępności do dóbr i usług kultury. Lista przedsięwzięć priorytetowych może ulec weryfikacji na zasadach określonych w Kontrakcie.

• Strategia Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Inowrocławskiego

Strategia Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Inowrocławskiego została przyjęta uchwałą nr 3/2020 Komitetu Sterującego Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Inowrocławskiego z dnia 19 czerwca 2020 r.

Strategia Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Inowrocławskiego identyfikuje i zawiera charakterystykę specyfiki ORSG, wskazuje kierunki rozwoju oraz najważniejsze priorytety inwestycyjne. Dokument stanowi narzędzie informowania, wdrażania, koordynowania i kontroli w odniesieniu do procesu rozwojowego. Strategia identyfikuje i formułuje problemy ważne dla ORSG wraz ze wskazaniem sposobów ich rozwiązywania lub łagodzenia oraz cele rozwojowe.

W Strategii omówiono kultura i zakres ochrony dziedzictwa kulturowego. Działania z zakresu wspierania i rozwoju kultury oraz ochrony dziedzictwa kulturowego uznać należy za kluczowe z punktu widzenia podnoszenia poziomu wiedzy i świadomości kulturalnej mieszkańców oraz budowania tożsamości lokalnej. Ich realizacja, wybór odpowiednich inicjatyw adekwatnych do potrzeb mieszkańców przyczynia się do wzrostu poczucia przynależności do „małej ojczyzny”. Buduje się pozytywne relacje między mieszkańcami, krzewi się postawy lokalnego patriotyzmu, kultywuje się lokalne tradycje. Powiat Inowrocławski wspiera finansowo, organizacyjnie i merytorycznie instytucje kultury oraz inicjatywy kulturalne na terenie powiatu. Powiat Inowrocławski to silne tradycje kulturowe i historyczne Kujaw, z którymi związane są Przywołówki dyngusowe oraz Orszak Kozy zapustnej. Ważną rolę w kultywowaniu tradycji kujawskich na terenie powiatu inowrocławskiego odgrywają koła gospodyń wiejskich. w powiecie inowrocławskim działa 35 aktywnych kół gospodyń wiejskich. Poza ORSG w gminie wiejskiej Inowrocław działa ponadto Stowarzyszenie Kobiet Wiejskich Gminy Inowrocław, skupiające łącznie około 140 członkiń w 17 kołach. Koła Gospodyń Wiejskich uczestniczą w przedsięwzięciach gminnych i ponadgminnych prezentując lokalne dziedzictwo kulinarne, jak również biorą udział w konkursach i plebiscytach, podczas których zdobywają liczne nagrody. Powiat Inowrocławski to również silne tradycje kulinarne. z lokalnych specjalistów najbardziej znany jest żurek kujawski, chleb razowy ze śruty żytniej, kielbasa obsuszana, sandacz po kujawsku oraz szynka po kujawsku.

Poniżej wskazano cele wyznaczone w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny: Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz promocja walorów przyrodniczych ORSG Powiatu Inowrocławskiego.

Cele operacyjne:

1. Ochrona zabytków, tworzenie i modernizacja instytucji i obiektów kultury.
2. Poprawa jakości i rozwój oferty działalności kulturalnej.
3. Ochrona środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.
4. Edukacja ekologiczna i budowanie świadomości mieszkańców dotyczącej ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego

W Strategii omówiono instytucje kultury, walory kulturowy powiatu i wydarzenia kulturalne.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

• Strategia Rozwoju Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2021-2028

Strategia Rozwoju Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2021-2028 została przyjęta uchwałą nr XXXI/251/2021 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 21 grudnia 2021 r.

Strategia jest planem opisującym najważniejsze obszary aktywności samorządu gminy, pozwalającym na prowadzenia polityki rozwoju w oparciu o rozpoznane potrzeby społeczności i zidentyfikowane zasoby gminy oraz uwzględniającym warunki funkcjonowania samorządu gminy w jego otoczeniu.

W Strategii wyznaczono cel główny, wraz z celami strategicznymi. Poniżej wskazano te, które powiązane są z dziedzictwem kulturowym.

Cel główny: Poprawa sytuacji społeczno-gospodarczej gminy Dąbrowa Biskupia do 2028 roku.

Cel strategiczny: Wsparcie placówek kulturalnych i zachowanie dziedzictwa historyczno-kulturowego do 2028 roku.

Opis sytuacji: w gminie działają dwie instytucje kultury: Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji oraz Biblioteka Publiczna. Obie borykają się z poważnymi problemami lokalowymi. Dzięki staraniom Gminy w Parchaniu odrestaurowano dwór generała Sikorskiego, który może stać się ważnym ośrodkiem pamięci historycznej. Wymaga to jednak poniesienia dodatkowych nakładów finansowych. Ponadto, konieczna jest bieżąca ochrona i zabezpieczenie obiektów zabytkowych na terenie gminy.

Opis planowanych działań: w najbliższych latach planowane jest wybudowanie nowych siedzib ośrodka kultury i biblioteki oraz doposażenie tych podmiotów. Kluczowym zadaniem jest także stworzenie i utrzymanie Ośrodka Pamięci gen. Władysława Sikorskiego na bazie odnowionego budynku w Parchaniu. Opieką zostaną też otoczone pozostałe zabytki zlokalizowane na terenie gminy. Zgodnie z założeniami Strategii dziedzictwo historyczno-kulturowe może stać się impulsem do rozwoju turystyki na obszarze gminy.

Powiązanie z innymi celami Strategii: inwestycje w kulturę i dziedzictwo historyczno-kulturowe ułatwią znacząco osiągnięcie założeń celu 6. Aktywizacja mieszkańców i promocja obszaru gminy do 2028 roku. Zaplanowane działania będą także pozytywnie oddziaływać na cel 3. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu do 2028 roku, stwarzając atrakcyjną ofertę spędzania czasu wolnego.

Realizator: Gmina Dąbrowa Biskupia i instytucje kultury

Łączny planowany budżet celu: 10.000.000 zł

Oczekiwane efekty, wskaźniki:

- liczba instytucji kultury, którym poprawiły się warunki lokalowe – 2 sztuki,
- liczba wspartych obiektów zabytkowych i o walorach historycznych – 3 sztuki.

Zadania:

- Budowa nowej siedziby biblioteki, doposażenie biblioteki i filii
- Budowa ośrodka kultury
- Utworzenie i utrzymanie Ośrodka Pamięci gen. Władysława Sikorskiego w Parchaniu
- Ochrona zabytków i obiektów o wartości historycznej, promocja dziedzictwa historyczno-kulturowego.

W Strategii wskazano, że Gmina Dąbrowa Biskupia to ciekawe miejsce dla miłośników historii i kultury. Do najważniejszych zabytków gminy Dąbrowa Biskupia (ujętych w rejestrze zabytków) należy zaliczyć: drewniany kościół parafialny pw. św. Mikołaja Biskupa w Pieraniu (zabytek klasy 0, nazywany „Częstochową Kujaw”), założenia dworsko-parkowe w Parchaniu, Sobiesierni i Woli Stanomińskiej.

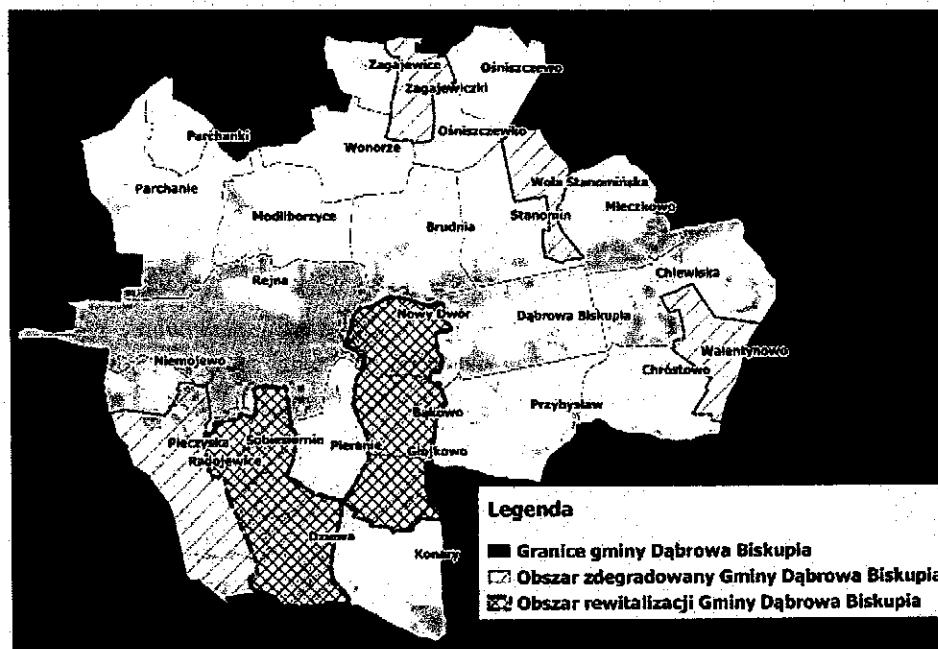
Ochronie podlega jednak znacznie większa liczba cennych obiektów historycznych. W Gminnej Ewidencji Zabytków figuruje ponad 150 takich obiektów (w tym kościoły, cmentarze, układy ruralistyczne, młyny, spichlerze, czy pozostałości dawnej infrastruktury kolejowej). Dodatkowo, w poprzednich latach podjęto szereg starań na rzecz promocji Parchania jako miejsca, w którym w latach 1923-1939 mieszkał gen.

Władysław Sikorski. Dzięki temu zabytkowy dwór w Parchaniu został przekształcony w Dwór gen. Władysława Sikorskiego.

• Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2016-2023

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2016-2023 został przyjęty uchwałą nr XXXI/215/2017 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 20 grudnia 2017 r.

Do obszarów rewitalizacji zaliczono następujące miejscowości: Bąkowo, Dziewa, Głojkowo, Nowy Dwór, Pieczyńska, Sobiesiernie.

Rys. 1. Obszar rewitalizacji na tle obszaru zdegradowanego i granic gminy, źródło: <https://gm-dabrowa-biskupia.rbip.mojregion.info/wp-content/uploads/sites/135/2017/12/Lokalny-Program-Rewitalizacji-Gminy-Dabrowa-Biskupia.pdf> (data dostępu 28.06.2023 r.)

Łączna powierzchnia obszarów rewitalizacji to ok. 19,76 km², czyli 13,4% całkowitej powierzchni gminy.

Cel rewitalizacji: Stworzenie warunków dla reintegracji społeczno-zawodowej mieszkańców obszaru rewitalizacji i poprawy ich zaangażowania w życie lokalnej społeczności.

Dla celu rewitalizacji wyznaczono kierunki działań, przedsięwzięcia oraz projekty rewitalizacyjne. Z ochroną dziedzictwa kulturowego wskazano tylko na:

Projekt uzupełniający U-I.2. Realizacja przedsięwzięć edukacyjnych, kulturalnych oraz integracyjnych do 2023 r.

W Programie opisano instytucje krzewiące kulturę na terenie gminy. Opisano także cenne zabytki kultury polskiej zachowane na terenie Gminy Dąbrowa Biskupia – kościół pw. św. Wojciecha w Parchaniu oraz kościół pw. św. Mikołaja Biskupa w Pieraniu, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Dąbrowa Biskupia

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Dąbrowa Biskupia zostało przyjęte uchwałą nr XL/276/2014 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 21 października 2014 r.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

W Studium uwzględniono problematykę dotyczącą ochrony zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W Studium ponadto ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się na tym terenie zasobów kulturowych, szczegółowo określone ustaleniami w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub decyzjami o warunkach zabudowy i decyzjami o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

Na terenie gminy obowiązują strefy ochrony konserwatorskiej i archeologicznej:

- Strefa „A” – strefa pełnej ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszary szczególnie wartościowe, do bezwzględного zachowania. Wszystkie prace powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Celem działalności konserwatorskiej w strefie „A” jest przede wszystkim zachowanie zabudowy historycznej, jej konserwacja, rewaloryzacja, zachowanie towarzyszącej historycznej zieleni komponowanej, usuwanie obiektów dysharmonizujących, dostosowanie nowej, wprowadzanej w obszarze zabudowy, do historycznej kompozycji ruralistycznej w zakresie sytuacji, skali, bryły, podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni muru i otworów wraz z nawiązaniem form współczesnych do lokalnej tradycji architektonicznej, dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zespołów zabytkowych, eliminacja funkcji uciążliwych, dążenie do kompleksowych badań historycznych obszaru. W zespołach dworsko-parkowych nie wystarczy zabezpieczanie stanu istniejącego, wskazane są działania przywracające ich integralność poprzez usuwanie elementów błędnie w nie wprowadzonych, jak drogi, sieci wodociągów, kanalizacji, trakcji energetycznych, telefonicznych. itp. obniżających walory historyczne i przyrodnicze.
- Strefa „B” – strefa ochrony konserwatorskiej obejmująca obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru w skali nowej zabudowy. Uzgadniane z wojewódzkim konserwatorem zabytków winny być przebudowy obiektów zabytkowych, lokalizacje nowych obiektów, korekty układu przestrzennego.

Celem działalności konserwatorskiej w strefie „B” jest: zachowanie historycznego układu zabudowy (linie zabudowy, proporcje gabarytów i wysokości, podziały historyczne, wkomponowanie w krajobraz naturalny), zachowanie zabudowy historycznej (jej konserwacja i rewaloryzacja), dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji, zachowanie kompozycji i układów zieleni historycznej, parków, alei i cmentarzy, usuwanie obiektów dysharmonizujących.

- Strefa „W” – strefa ochrony archeologicznej obejmująca rozpoznane potencjalne obszary występowania stanowisk archeologicznych. Uzgadniane winny być wszelkie prace ziemne projektowane na obszarze strefy.

Celem działalności konserwatorskiej w strefie „W” jest zachowanie i konserwacja obiektów zabytkowych, ich ekspozycja w terenie z pozostawieniem obszarów otwartych o charakterze muzealnym.

W Studium wyznaczono precyzyjne kierunki zagospodarowania przestrzennego dla ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Na terenie gminy obowiązują strefy ochrony konserwatorskiej i archeologicznej. Realizacja zagospodarowania w granicach ww. stref – zgodnie z przepisami odrębnymi.

Kierunkami działań w odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków, powinna być:

- rewaloryzacja i konserwacja rozumiana jako utrzymanie bądź przywrócenie wartości historyczno-kulturowych z jednoczesnym dostosowaniem do współczesnych standardów cywilizacyjnych w ściśle określonym i wyważonym zakresie. Powyższe dotyczy zarówno zespołów sakralnych jak i zespołów dworsko-parkowych. Obejmować powinno również ich bezpośrednie otoczenie z uwagi na konieczność zachowania

historycznych relacji przestrzennych, w tym zwłaszcza utrzymanie urządzeń wspomagających (np. ogrodzeń, kaplic) a także zieleni towarzyszącej w obrębie działek, na których obiekty te są zlokalizowane.

- utrzymanie a tam gdzie jest to możliwe odtworzenie układu kompozycyjnego i hydrograficznego, pielęgnacja i konserwacja z uzupełnieniami ubytków i nowymi nasadzeniami na podstawie specjalistycznej dokumentacji, sukcesywna likwidacja obiektów i funkcji kolizyjnych – w odniesieniu do parków dworskich,
- pełna ochrona, zwłaszcza przed działalnością inżynierską, budowlaną z zachowaniem istniejącego układu topograficznego oraz sposobu użytkowania – w odniesieniu do stanowisk o własnej formie krajobrazowej (grodzisk).

Ochrona elementów nie objętych ochroną prawną poprzez wpisanie do rejestru zabytków winna być podporządkowana niżej wymienionym działaniom i powinna polegać na:

a) dla zespołów dworsko-parkowych:

- na utrzymaniu jednej własności obejmującej tereny parku i grunty pod dworem oraz sam dwór,
- na przywracaniu (tam gdzie jest to możliwe) jedności władania (własności),
- na odstąpieniu od dalszych parceli,

b) dla obiektów architektury (dworów, obiektów techniki, dawnych szkół, domów mieszkalnych itp.):

- na utrzymaniu istniejącej zabudowy w należyтым stanie technicznym, z dopuszczeniem zmiany funkcji obiektu i podniesieniem standardu wyposażenia techniczno-użytkowego, z zastrzeżeniami dotyczącymi zachowania w maksymalnym stopniu, a tam gdzie jest to możliwe, odtworzeniu historycznej kompozycji obiektu (wysokość, kształt, układ eksponowanych elewacji, kształt dachu, rozmieszczenie, wielkość i proporcje otworów), zewnętrznego detalu architektonicznego, a także dostosowaniu nowej funkcji i nowego programu użytkowego do specyfiki obiektu,
- na zachowaniu, w przypadku remontów, historycznego detalu architektonicznego i wyposażenia wnętrz (o ile występują),
- na zachowaniu historycznych relacji przestrzennych i obiektów wspomagających (np. zabudowa gospodarcza przy szkołach, zabudowa gospodarcza towarzysząca zabudowie siedliskowej) oraz zieleni towarzyszącej w obrębie działek, na których są zlokalizowane,

c) dla parków:

- na utrzymaniu (a tam gdzie jest to możliwe odtworzeniu) układu kompozycyjnego (ukształtowanie powierzchni, aleje, kompozycje zieleni) i hydrograficznego,
- na pielęgnacji i konserwacji zieleni,
- na uzupełnieniu ubytków i nowych nasadzeniach wyłącznie na podstawie specjalistycznych dokumentacji,
- na sukcesywnej likwidacji funkcji i obiektów kolizyjnych,
- na zachowaniu i konserwacji historycznych elementów małej architektury (np. ogrodzeń, bram, itp.),

d) dla zabudowy gospodarczej:

- na utrzymaniu w należyтым stanie technicznym, z dopuszczeniem zmiany funkcji i podniesieniem standardów wyposażenia,
- na dopuszczeniu likwidacji zużytych technicznie lub groźących katastrofą budowlaną obiektów, z zaleceniem lokalizacji nowej zabudowy, dostosowanej gabarytem i lokalizacją do zabudowy likwidowanej,

e) dla elementów małej architektury (kaplic przydrożnych, gołębników, itp.):

- na ochronie przed dewastacją i bieżących pracach konserwacyjnych, z maksymalnym zachowaniem pierwotnego wyrazu architektonicznego,

f) dla cmentarzy przykościelnych i cmentarzy położonych poza obszarami zabudowy wsi:

- na zakazie lokalizacji obiektów i urządzeń kolidujących z pierwotną funkcją,
- na ochronie zachowanych elementów, uporządkowaniu i podkreśleniu symboliki miejsca, poprzez utrzymanie bądź uczytelnienie zachowanego układu alejek, kwater, ochronę nagrobków, krzyży, zachowanego drzewostanu, likwidację samosiejek, wyłącznie na podstawie specjalistycznego opracowania.

g) na obszarach koncentracji stanowisk archeologicznych nie posiadających własnej formy krajobrazowej występuje konieczność wykonania archeologicznych badań wykopaliskowych poprzedzających procesy

inwestycyjne. Wiąże się to z obowiązkiem wyprzedzającego zawiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o przystąpieniu do przygotowań inwestycji.

• **Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych**

Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Dąbrowa Biskupia został opracowany w 2018 r. Zgodnie z przepisami jest aktualizowany co roku.

Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Dąbrowa Biskupia ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Dąbrowa Biskupia leży w województwie kujawsko-pomorskim, we wsch. części powiatu inowrocławskiego. Obejmuje 22 sołectwa: Bąkowo, Sobiesiernie, Ośniszczewo, Parchanie, Chlewiska, Dąbrowa Biskupia, Modliborzyce, Pieranie, Brudnia, Mleczkowo, Radojewice, Parchanki, Konary-Dziewa, Nowy Dwór, Stanomin, Wonorze, Chróstowo, Zagajewice, Zagajewiczki, Ośniszczewko, Wola Stanomińska, Przybysław, w skład których wchodzi 28 miejscowości.

Geograficznie Gmina Dąbrowa Biskupia położona jest na równinie północnych Kujaw, w obrębie mezoregionu Równiny Inowrocławskiej. W płd. części równinę przecina ze wsch. na zach. dolina Bachorze z przekształconym w kanał ciekim. Północną część gminy przecina dolina rzeki Tążyny od zach. przedłużonej w Kanał Parchański. Dość monotonną rzeźbę terenu urozmaicają liczne rowy naturalne i sztuczne, nieliczne małe jeziora występujące na płn.-zach. oraz drobne oczka wytopiskowe, w większości zarastające. Jedną z takich form wytopiskowych, jednocześnie największą na terenie gminy, znajduje się koło miejscowości Sobiesiernie.

Teren Gminy Dąbrowa Biskupia leży na obszarze tzw. Czarnych Kujaw. Nazwa pochodzi od zabarwienia występujących tu gleb. Żyzność gleb sprawiła, że jest to region wybitnie rolniczy, prawie pozbawiony lasów.

W płn.-zach. części gminy, w 1994 r. ustanowiony został „Obszar Chronionego Krajobrazu Lasów Balczewskich”, który obejmuje część Gminy Dąbrowa Biskupia – okolice Rejny, Niemojewa i Radojewic. Z inicjatywy Nadleśnictwa Gniewkowo utworzonych zostało 12 użytków ekologicznych: bagna.

Na terenie Gminy Dąbrowa Biskupia znajduje się łącznie 20 pomników przyrody. Są to głównie dęby szypułkowe. Najwięcej spośród nich rośnie w parku przyległym do byłej pastorówki w Radojewicach i w Leśnictwie Rejna. Dwa z radojewickich dębów mają obwód w pierśnicy przekraczający 6 m.

5.2.2. Zarys historii gminy

Teren Gminy Dąbrowa Biskupia leży w obrębie historycznych Kujaw, na obszarze zwanym Kujawami Czarnymi – ze względu na urodzajne gleby. Dzięki sprzyjającym warunkom naturalnym ziemia ta ma bogate i barwne dzieje sięgające mezolitu – kiedy z dzisiejszych Węgier i Austrii przenikały tu plemiona kultur naddunajskich, reprezentujące, np. grupę brzesko-kujawską kultury lendzielskiej. Pod wpływem jej oddziaływania na lokalne mezolityczne podłoże, powstała kultura pucharów lejkowatych, potem kultura amfor kulistych. W epoce brązu rozwinęły się kultury trzciniecka, przedłużycka i łużycka, które charakteryzowało zastosowanie brązu do wyrobu narzędzi, broni i ozdób oraz pojawienie się pierwszych osad obronnych.

Początki państwowości na ziemiach kujawskich związane są z ośrodkiem w Kruszwicy. W poł. X w. Wielkopolskę, Kujawy i Mazowsze zjednoczyli Piastowie. Bolesław Krzywousty, podbiwszy Pomorze, podzielił je na część zachodnią, którą przyłączył do Wielkopolski i część wschodnią, którą wcielił do Księstwa Kujawskiego ze stolicą w Kruszwicy, a po 1112 r. – do Polski. W Kruszwicy, będącej w X i XI w. znaczącym ośrodkiem miejskim, znajdowała się w XI w. siedziba biskupstwa, w 1124 r. przeniesiona do Włocławka, gdzie – jak się przyjmuje, w 1233 r. powstała diecezja kujawska. Biskupstwo włocławskie było, do czasu rozbiorów Polski, trzecim co do znaczenia biskupstwem polskim. Jego znaczeniu w Kościele polskim odpowiadała potęga finansowa wynikająca z bardzo dużego uposażenia, na które składały się dobra ziemskie rozrzucone na znacznej części Polski. Majątek ziemski diecezji dzielił się na dobra stołu i dobra kapitulne, czyli majątki kanoników. Te pierwsze podzielone były na wiele kluczy majątkowych. Na Kujawach funkcjonowały klucze: ciechociński, chełmecki (otyński), włocławski oraz raciański i parchaniecki; w strefie wpływów tych dwóch ostatnich sytuowała się większość wsi gminy Dąbrowa Biskupia.

Około 1233 r. Konrad I Mazowiecki ponownie utworzył księstwo kujawskie dla swego syna Kazimierza I ze stolicą w Inowrocławiu (2 poł. XIII w.). Po śmierci Kazimierza I księstwo podzielono na inowrocławskie, obejmujące większą część obecnej gminy Dąbrowa Biskupia i brzesko-kujawskie (1267 r.). W wyniku rozbicia dzielnicowego i późniejszych podziałów księstwem kujawskim rządili kolejno królowie: Władysław Łokietek, potem Przemysł II, Waclaw II. Po powrocie z wygnania Władysław Łokietek (1304 r.) zjednoczył państwo polskie, do którego włączył również księstwo brzesko - kujawskie. Od 1329 r. zaczęły się konflikty z krzyżakami osiadłymi na Ziemi Chełmińskiej - zakonnicy co roku napadali na Kujawy, ostatecznie utracone w wyniku wojny polsko-krzyżackiej, która spustoszyła region. Ziemię odzyskał Kazimierz Wielki (pokój w Kaliszu, 1343 r.).

W XIII w. rozpoczęła się lokacja wsi kujawskich na prawie niemieckim. Zwykle zasadzcami byli Niemcy, ale osadnikami w większości Polacy. W XIV w. dzięki wyjątkowo żyznym ziemiom gęstość zaludnienia Kujaw przekroczyła średnią dla całego Królestwa i zbliżyła się do gęstości zaludnienia w Wielkopolsce. Najstarszą wsią na terenie obecnej gminy, zarazem jedną z najstarszych na Kujawach jest wieś Parchanie – znajdowała się tu rezydencja biskupów kruszwickich, wzmiankowana już w 1055 r. Głojkowo wzmiankowane jest w 1153 r. Zapewne w 2 poł. XII w. i w 1 poł. XIII w. powstawały sąsiednie wsie: Chlewiska, Brudnia, Dziewa, Mleczków, Ośniszczewo, Ośniszczewko i Wonorze, które wymienione są w uposażeniu biskupów włocławskich ok. w 1250 r. We własności biskupów pozostały do 1796 r., gdy wskutek sekularyzacji dóbr kościelnych, przeszły na własność państwa pruskiego.

W 1364 r. Kujawy, wcielone do Królestwa Polskiego, podzielono na województwa: inowrocławskie i brzesko-kujawskie ze wspólnym sejmikiem, godłem oraz formacją wojskową. Większość wsi obecnej gminy Dąbrowa Biskupia znalazła się w województwie inowrocławskim, poza Chlewiskami, Chróstowem i Ośniszczewem – w województwie brzesko-kujawskim. Podział ten, wykształcony ostatecznie XV w., istniał do I rozbioru Polski w 1772 r.

W 1 poł. XV w. zakon krzyżacki ponownie spustoszył Kujawy, w 1454 r. rozpoczęła się polsko-krzyżacka wojna trzynastoletnia. W wyniku postanowień pokoju toruńskiego (1466 r.) Kujawy znalazły się w Prusach Królewskich państwa polskiego. W tym czasie rozwijał się ruch husycki, który utrzymywał się tu do lat 80. XV w. Kontynuowali go arianie.

Na przestrzeni XIV i XV w. powstawały kolejne wsie. Z 1301 r. pochodzi pierwsza wzmianka o wsi Pieranie, z 1394 r. – o Stanominie, z XV w. – pierwsze informacje o wsiach Radojewice, Modliborzyce, Konary, Wola Stanomińska, Zagajewice. W większości były to wsie szlacheckie, gniazda rodowe, np. Ogończyków (Chróstowo), Konarskich (Konary), Radojewskich (Radojewice), także Modliborzyce, Pieranie, Stanomin, Zagajewice. Istniały w nich folwarki szlacheckie, ale podobnie jak we wsiach biskupich – część gruntów była w rękach kmieci, sołtysa, a także innych właścicieli szlacheckich. Od uprawianego łąnu chłopci płacili czynsz i składali daninę biskupowi włocławskiemu lub innej strukturze kościoła katolickiego, zobowiązani byli również do posług na rzecz właściciela. Sporo gruntów pozostawało opuszczonych – najczęściej gospodarowali na nich chłopci z sąsiednich wsi. Sporo też było zalesionych.

Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana na Kujawach dużą rolę odgrywała od XVI w. We wsiach przeważała szlachta średniozamożna i zagrodowa. W XVI w. było tu dużo dużych gospodarstw kmiecych (jedno-, dwuślanowych), z których czerpano ogromne zyski (sprzedaż zboża). Jeszcze w 1800 r. kmiecie pełnorolni stanowili tu około 45% ogółu ludności chłopskiej. Pod koniec XVI w. ludność chłopska zaczęła ubożeć, a od lat 20. XVII w. postępował upadek gospodarczy Kujaw.

W latach 1655-1660 znaczne zniszczenie regionu spowodowała wojna polsko-szwedzka, potem wojna północna (1700-1721). W wyniku I rozbioru Polski w 1772 r. obszar obecnej gminy znalazł się w zaborze pruskim.

W 2 poł. XVIII w. nastąpiło ożywienie gospodarcze regionu, za sprawą Niemców, którzy kolonizowali Kujawy już w czasie budowy Kanału Bydgoskiego (1772-1774). Po II rozbiorze Polski (1793 r.) cały region kujawski należał do Departamentu Bydgoskiego. W latach 1795-1806 władze zaborcze przeprowadziły drugi etap planowej kolonizacji niemieckiej, na kolonie niemieckie zamieniano na przykład dawne folwarki kościelne i królewskie. Powstały wówczas takie wsie jak Dąbrowa Biskupia czy Nowy Dwór. Zmiany nastąpiły również w strukturze wyznaniowej – we wsiach stopniowo zaczęły przeważać ewangelicy.

Dzięki zwycięstwom cesarza Napoleona Bonaparte po traktacie w Tylży (1807 r.) Kujawy znalazły się w Księstwie Warszawskim (1807-1815). W czasie marszu na Rosję cesarz Napoleon Bonaparte wraz ze swoją armią przeszedł przez region, zatrzymał się w Toruniu, potem w Inowrocławiu.

Na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego (1815 r.) Kujawy zostały podzielone pomiędzy Rosję – Królestwo Polskie i Prusy – Wielkie Księstwo Poznańskie. Województwo inowrocławskie z miejscowościami obecnej gminy Dąbrowa Biskupia zagarnęły Prusy. Podział ten przetrwał do I wojny światowej. W Prusach w 1823 r. zniesiono pańszczyznę, sukcesywnie powiększano sieć dróg bitych, wybudowano linię kolejową łączącą Toruń z Bydgoszczą (1861 r.), Bydgoszcz z Inowrocławiem (1872 r.), powstały połączenia z Poznaniem, Olsztynem, a pod koniec XIX w. zaczęto budować koleje wąskotorowe na potrzeby lokalne. Od połowy wieku trwała akcja germanizacyjna, która zintensyfikowała się wraz z powołaniem pruskiej Komisji Kolonizacyjnej (1886 r.) i Hakaty – Pruskiego Związku Kresów Wschodnich (1894 r.). Polacy mieszkający na tym obszarze próbowali się przeciwstawiać represjom.

Po I wojnie światowej Kujawy w 1919 r. znalazły się w Rzeczypospolitej. Po 1918 r. większość dawnych osadników niemieckich wyjechała do Rzeszy, a na ich miejsce napłynęli mieszkańcy Pałuk, ludność z innych części Wielkopolski, także z Mazowsza i Małopolski. Do 1938 r. utrzymał się podział z czasów zaborów: zachodnia część regionu należała do województwa poznańskiego, wschodnia – do województwa warszawskiego. W 1938 r. niemal całe Kujawy znalazły się w województwie pomorskim. W 1933 r. utworzono gminę obwodową Dąbrowa Biskupia, w obręb której weszły wsie z obszaru obecnej gminy.

W czasie II wojny światowej dawne Kujawy „pruskie” znalazły się w III Rzeszy, w tzw. Kraju Warty. Niektóre wsie wyludniły się, miejscową ludność wywożono na roboty do III Rzeszy lub Generalnej Guberni, niektórych zatrudniano, jako służbę w ich własnych gospodarstwach, które zajęli Niemcy. Niszczono kulturę materialną. Okupacja trwała w latach 1939-1945 i zakończyła się wyzwoleniem w styczniu 1945 r.

Większość z wywiezionych na roboty osób powróciła do swoich domów w 1945 r., w niektórych opuszczonych przez Niemców gospodarstwach zamieszkała ludność z Wołynia, z Polski centralnej (Mazowsze i Łęczyckie) i wschodniej, przede wszystkim z Lubelszczyzny. Prawie wszyscy Żydzi mieszkający na Kujawach zginęli w obozie zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem. Po II wojnie światowej Gmina

Dąbrowa Biskupia wraz ze znaczą częścią Kujaw znalazła się w województwie bydgoskim. Od 1998 r. należy do województwa kujawsko-pomorskiego.

5.3. Krajobraz kulturowy

Zabytki stanowiące materialne dziedzictwo kulturowe, umiejscowione w przestrzeni przyrody kształtowanej przez człowieka w efekcie jego działalności, wraz z dziedzictwem niematerialnym, składają się na krajobraz kulturowy stanowiący istotną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego i antropologicznego. Krajobraz kulturowy jest elementem budującym tożsamość mieszkańców i stanowi postawę kształtowania własnej kultury oraz przyszłego rozwoju.

5.3.1. Krajobraz kulturowy – dziedzictwo materialne

Dziedzictwo niematerialne stanowi zasadniczą część krajobrazu kulturowego. Wśród istotnych, budujących go elementów znajdują się zabytki. Gmina Dąbrowa Biskupia może poszczycić się zaledwie kilkoma ważnymi obiektami zabytkowymi definiującymi jej przeszłość i określającymi współczesną pozycję. Świadomość tego bezcennego kapitału powinna towarzyszyć społeczności lokalnej, także władzom samorządowym, stanowiąc dla nich inspirację do zbudowania strategii lokalnej, wykorzystującej potencjał zabytków, jako swoistego generatora inicjatyw kulturalnych i edukacyjnych.

5.3.1. Najważniejsze zabytki nieruchome Gminy Dąbrowa Biskupia

I. OBIEKTY SAKRALNE

Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, Pieranie

Zdjęcia nr 1, 2. Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, Pieranie

Największy drewniany kościół w Polsce, wzniesiony w latach 1732-1734 przez cieślę Jakuba Gaca z Zegrza. Jest jedną z największych w Polsce drewnianych bazylik krytych gontem. W 1736 r. zbudowano dwie barokowe wieże, rozebrane w 1853 r. Kilkakrotnie remontowany: 1825 r., 1894 r. – odnowienie polichromii przez Henryka Jaguszewskiego w 1951 r. przez Franciszka Cholewińskiego. Ważniejsze remonty w 1901 r., 1933 r., 1947 r., 1963 r. (zmiana dachówki na gont), remont kapitalny w latach 2003-2008 i renowacja polichromii latach 2009-2015. Świątynia jest najważniejszym sanktuarium ziemi kujawskiej określanym mianem „Częstochowy Kujaw”.

Kościół barokowy, orientowany, na cokole licowanym kamieniem, drewniany w konstrukcji zrębowej i sumikowo-łątkowej, szalowanej pionowo deskami, opięty drewnianymi szkarpami. Trójnawowa pseudobazylika z pozornym transeptem utworzonym przez dwie kaplice zamknięte trójbocznie, nakryte

kopułami z barokowymi hełmami i latarniami. Mniejsze od nawy prezbiterium zamknięte trójbocznie, z zakrystiami. W fasadzie po bokach pozostałość wież pełniących obecnie rolę krucht. Dach dwukalenicowy, kryty gontem z ośmioboczną wieżyczką na sygnaturkę, zwieńczoną blaszanym hełmem z latarnią i chorągiewką z datą „1933”; dachy naw bocznych pulpitowe. Nawa główna wydzielona dwoma rzędami słupów z arkadami, nakryta pozornym sklepieniem kolebkowym; podobnie nawy boczne. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach, o prostej linii parapetu z organami z 1854 r. Polichromia rokokowa z 1754 r., autorstwa Jana Jerzego Petriego i Marcina Stanowskiego, fundowana przez Króla Stanisława Leszczyńskiego: na stropie prezbiterium Ukoronowanie i Wniebowzięcie MB, wizerunki świętych i aniołów oraz kapełę pierańską. Ponadto malowidła przedstawiające otrzymywane cuda i łaski od MB i wizerunki kościoła¹.

Wyposażenie świątyni jest późnobarokowo – regencyjne z ołtarzem głównym (lata 1730-1735), w którym słynący łaskami renesansowy obraz Matki Boskiej Pierańskiej.

Kościół pw. Św. Wojciecha, Parchanie

Zdjęcia nr. 3, 4. Kościół pw. Św. Wojciecha, Parchanie

Dzieje parafii sięgają XI w. – z tego okresu pochodzą pochówki biskupów kruszwickich: Wenancjusza zmarłego w 1055 r. i Andrzeja Rzymianina zmarłego w 1081 r. Pierwszy kościół zbudowano w Parchaniu ok. 1000 r., w 1655 r. został spalony przez Szwedów. W 1840 r. zbudowano obecny. W 1900 r. dobudowano kruchtę, rok później – neobarokową wieżę.

Kościół orientowany, trójnawowy na rzucie prostokąta, z niewyodrębnionym zewnątrz prezbiterium, nakryty dwuspadowym dachem. Ściany w konstrukcji szkieletowej z ceglanym wypełnieniem, w dolnej partii licowane białą cegłą i ceglane, z ceglanym detalem (fasada); szczyt wsch. drewniany. Od zach. – murowana, tynkowana, czterokondygnacyjna wieża o formach neobarokowych, zwieńczona sygnaturką. Wnętrze trójnawowe – nawy wydzielone drewnianymi słupami dźwigającymi otwarte wiązanie dachowe. Prezbiterium wydzielone wewnątrz, ujęte zakrystią od półn. i kruchtą od połn.

¹ https://dziedzictworegionu.pl/?page_id=93

Kościół pw. Św. Michała Archanioła, Brudnia

Zdjęcie nr 5, 6. Kościół pw. Św. Michała Archanioła, Brudnia

Początki parafii sięgają XIII w., kiedy wydzielona została z parafii Parchanie. Poprzedni kościół drewniany zbudowany został w XVIII w., spalony w 1919 r. Obecny murowany wzniesiony został w 1925 r., według projektu Pawła Kutlińskiego.

Kościół orientowany, jednonawowy, z wieżą w fasadzie i niewielkim, zamkniętym odcinkowo prezbiterium. Na dwuspadowym dachu – sygnaturka. Wieża trójkondygnacyjna, ujęta po bokach parterowymi aneksami, zwieńczona cebulastym hełmem z ażurową latarnią. Ściany murowane, tynkowane, detal wypracowany w tynku, o barokowej proweniencji.

Kościół pw. Świętej Trójcy, Chlewiska

Zdjęcia nr 7, 8. Kościół pw. Świętej Trójcy, Chlewiska

Parafia wymieniana jest od XV w. Obecny, neogotycki kościół wzniesiono w 1910 r., konsekrowano w 1916 r.

Niewielki kościół orientowany na rzucie prostokąta, z apsydą zaakcentowaną ryzalitem przeprutym ostrołuczną arkadą i aneksem zakrystii w ścianie pld. Dach trójspadowy, przedłużony nad zakrystię; nad nie wyodrębnionym prezbiterium wieloboczna sygnaturka nakryta ostrosłupowym dachem. Ściany murowane z cegły na cokole licowanym kamieniem, otwory okien zamknięte łukiem okrągłym, otwór drzwi ostrołuczny, o profilowanych węgarach.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP, Dąbrowa Biskupia

Zdjęcia nr 9, 10. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP, Dąbrowa Biskupia

Wzniesiony w 1872 r., jako ewangelicki, od 1945 r. katolicki, filialny. Kościół orientowany, jednonawowy, nakryty dwuspadowym dachem, z czterokondygnacyjną wieżą w fasadzie i poligonalnie zamkniętym, mniejszym prezbiterium. Budynek oszkarpowany, ściany szczytowe ujęte narożnymi szkarpami, zwieńczone kotarowymi, wieloczłonowymi szczytami ze sterczynami. Ściany murowane z cegły na kamiennym cokole, detal ceglany (blendowe podziały szczytów, ażurowa balustrada zwieńczenia wieży, gzymsy). Otwory okienne zamknięte ostrołucznie. Ostrołuczny otwór drzwi o profilowanych węgarach, zwieńczony wimpergą, ujęty parą filarków ze sterczynami.

II. REZYDENCJE

Rezydencje na terenie gminy są raczej skromne, co może wynikać ze znacznego rozdrobnienia własności ziemskiej w czasach historycznych.

Dwór, Wola Stanomińska nr 2

Zdjęcie nr 11. Dwór, Wola Stanomińska nr 2

Dwór wybudowany w latach 1920-1925, gruntownie remontowany w latach 1973-1974. Budynek neobarokowy na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, przykryty dachem czterospadowym. W pld.-wsch. narożu – pięcioboczna, dwukondygnacyjna z mezzanino wieża przykryta niskim dachem baniastym z latarnią. Pośrodku fasady płytki ryzalit zwieńczony neobarokowym frontonem, poprzedzony gankiem kolumnowym (kolumny jońskie). W elewacji pñ. niewielki aneks o ścianach w konstrukcji ryglowej. Detal skromny, wypracowany w tynku: płaskie gzymsy, opaski ujmujące okna od góry.

Dwór, Sobiesiernie nr 9

Zdjęcie nr 12. Dwór, Sobiesiernie nr 9

Dwór wzniesiony w pocz. XX w., ok. 1910 r., remontowany w latach 1970-1973, obecnie jest własnością prywatną. Dwór wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, z nieznacznym ryzalitem zwieńczonym wysokim frontonem – na osi fasady, nakryty wysokim naczółkowym dachem kryjącym użytkowe poddasze. Do pñ. szczytu przylega parterowa, płasko nakryta oficyna, do pñd. – drewniana weranda. Elewację ogrodową poprzedza obszerna weranda, poprzedzona schodami.

Pastorówka, ob. dom, Radojewice nr 42

Zdjęcie nr 13. Pastorówka, ob. dom, Radojewice nr 42

Budynek pochodzi z ok. 1890 r., eklektyczny o znacznie rozczłonkowanej bryle, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, kryty dachem wielospadowym z naczółkiem. W pñd.-zach. narożu – pięcioboczna, dwukondygnacyjna wieża kryta dachem namiotowym. Przed wejściem ganek z ceglany murkiem. Budynek częściowo licowany cegłą, częściowo tynkowany.

Dwór Generała Władysława Sikorskiego, Parchanie nr 33

Zdjęcie nr 14, 15. Dwór, Parchanie nr 33

Dwór Generała Władysława Sikorskiego pochodzi z XIX w., bez wyraźnych cech stylowych. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z pozornym ryzalitem na osi fasady, w partii dachu zwieńczonym obszerną, prostokątną facjatą. Nakryty wysokim, dwuspadowym dachem. Ryzalit i facjata akcentowane parami pilastrów. Na fasadzie – tablica informacyjna o generale Sikorskim. W 2018 r. przeprowadzono prace remontowe przy dworze i parku.

Dwór, Pieranie nr 28-29

Zdjęcie nr 16. Dwór, Pieranie nr 28-29

Dwór pochodzi z 2 poł. XIX w., wzniesiony z materiału uzyskanego z wież kościelnych, rozebranych w 1853 r. Budynek na rzucie prostokąta, wysoko podpiwniczony, złożony z pięcioosiowej części parterowej z mezzaninem, nakrytej dachem czterospadowym oraz poprzecznej części dwukondygnacyjnej, nakrytej płasko. Naroża ścian akcentowane czworobocznymi filarkami, zwieńczonymi sterczynami – powyżej okapu dachów. Ściany części niższej rozczłonkowane lizenami. Zmieniony kształt otworów okiennych i późniejsze remonty spowodowały utratę cech stylowych.

Dwór, Zagajewiczki nr 12

Zdjęcie nr 17. Dwór, Zagajewiczki nr 12

Powstał w ok. 1890 r. Budynek dwukondygnacyjny z parterowym skrzydłem od płd., nakryty płytkimi dwuspadowymi dachami. Ściany murowane z cegły, partia cokołowa tynkowana, detal ceglany: łukowe gzymsy nadokienne w obu kondygnacjach.

Dwór, Konary nr 8

Zdjęcie nr 18. Dwór, Konary nr 8

Pochodzi z ok. 1850 r., przebudowany w 1900 r. Budynek częściowo podpiwniczony, jednokondygnacyjny, na rzucie prostokąta, w partii środkowej podwyższony o facjatkę, nakryty dachem dwuspadowym. W wyniku przebudowy stracił większość cech stylowych.

Dwór, Modliborzyce nr 10

Zdjęcie nr 19. Dwór, Modliborzyce nr 10

Powstał na pocz. XX w. Dwór na rzucie prostokąta, podpiwniczony, parterowy, z mezzanino, nakryty dwuspadowym dachem. W dziewięcioosiowej fasadzie skromny portyk czterokolumnowy, poprzedzony schodami.

Dwór, Dziewa nr 1

Zdjęcie nr 20. Dwór, Dziewa nr 1

Powstał na koniec XIX w. Parterowy budynek na rzucie prostokąta, z prostokątnym gankiem w fasadzie, nakryty dwuspadowym dachem. Na skutek przebudów pozbawiony cech stylowych. Obecnie nieużytkowany.

III. ZABYTKI TECHNIKI

Kanał Parchański – około 13 km długości. Wykopany w latach 1792-1858 przez osadników olenderskich na głębokość 2 m. Posiada połączenie z rzeczką Tążyną uchodzącą do Wisły pod Otłoczynem. Jego zadaniem było odwodnienie Obniżenia Gniewkowskiego.

Młyn w Wonorzu, 1900 r.

Zespół młyna w Stanominie z dwoma budynkami gospodarczymi, pocz. XX w.

Pieranie – zespół młyna: młyn i spichlerz, ok. 1900 r.

• STAN ZACHOWANIA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Zabytki sakralne, od wieków użytkowane przez jednego właściciela, na bieżąco remontowane, zachowane są w stanie bardzo dobrym. Zabytki rezydencjonalne użytkowane współcześnie przez właścicieli prywatnych w większości prezentują stan dobry, wymagają bieżących remontów.

5.3.2. Zabytkowe układy przestrzenne

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Są to zarówno urbanistyczne układy miast, ruralistyczne układy wsi, także mniejsze zespoły: założenia pałacowo-folwarczne, zwykle połączone z parkami, cmentarze.

I. UKŁADY RURALISTYCZNE WSI

Na równinnych terenach Gminy Dąbrowa Biskupia dominują niewielkie wsie o prostoliniowym układzie przestrzennym, bazującym na układzie jednodrożnym, na przestrzeni dziejów rozbudowanym do wielodrożnicy (np. Chlewiska, Przybysław, Radojewice, Mleczkowo). Wsie położone w części półn. gminy charakteryzują się bardziej zwartą zabudową, w części półd. dominuje zabudowa rozproszona, złożona z siedlisk znacznie od siebie oddalonych.

Tereny gminy, podobnie jak tereny całego zaboru pruskiego, poddane zostały znacznej presji kolonizacyjnej, zapoczątkowanej kolonizacją fryderycjańską w 2 poł. XVIII w., następnie Komisji Kolonizacyjnej i powojennym parcelacjom. Formy przestrzenne i kształty dawnych wsi zostały w znacznym stopniu zatarte, a przestrzenne reformy doprowadziły do prawie całkowitego zniszczenia obiektów dawnego budownictwa. Na to miejsce wkroczyły bezpośrednio elementy budownictwa współczesnego, w znacznym stopniu o charakterze bezstylowym.

Dąbrowa Biskupia to wieś jednodrożna ze skupiskami zabudowy o charakterze ulicowym. Kilka wsi gminy wywodzi się z osady folwarcznej: np. Bąkowo, Dziewa. Na uwagę zasługują układy wsi Parchanie, Pieranie i Wonorze, objęte strefą „B” ochrony konserwatorskiej.

II. ZESPOŁY REZYDENCJONALNE, ZESPOŁY FOLWARCZNE I PARKI

Rezydencje – siedziby właścicieli majątku, stanowią zwykle zespoły obejmujące część rezydencjonalną złożoną z dworu położonego najczęściej w parku krajobrazowym i część folwarczną – zabudowę inwentarską, stodoły i spichrze rozlokowane wokół dziedzińca gospodarczego, czasem obiekty przemysłowe, jak gorzelnie czy browary. Większość zespołów, zwłaszcza gospodarczych zachowanych jest w stanie szczątkowym. Aczkolwiek, jako historyczne układy przestrzenne, objęte są ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego: strefa „A” ochrony konserwatorskiej obejmuje zwykle rezydencję i park, strefa „B” – zespół gospodarczy. Ze względu na cenne walory zabytkowe lub historyczne do rejestru zabytków wpisane są zespoły:

Zespół dworski, park krajobrazowy, Sobiesiernie (wpisane do rejestru zabytków) oraz folwark, dwór wyremontowany w latach 1970-1973. Zespół usytuowany na półn. od wsi, park (XIX w.) z dworem (ok. 1910 r.) – po zach. stronie drogi dojazdowej, zabudowania gospodarcze – po wsch. stronie: obora i spichlerz. Park o powierzchni około 2 ha, na terenie zbliżonym do kwadratu, położony jest na łagodnym zboczu. Zachowany starodrzew i stawy. Występuje tu kilkanaście popularnych gatunków drzew i krzewów, wśród nich pomniki przyrody: wiąz o obwodzie w pierśnicy 355 cm oraz topola szara o obwodzie 357 cm.

Zespół dworski z parkiem Wola Stanomińska (k. XIX w.), wpisane do rejestru zabytków; dwór (1920-1925), zespół folwarczny: spichlerz (k. XIX w.), dwa dwojaki (1937-1939).

Zespół ulokowany na płn. wsch. od osady, po płn. stronie drogi. Część zach. zajmuje nieregularny park z dworem i zabudowaniami gospodarczymi w płn.-wsch. narożu, część zach. – zespół gospodarczy. Park o powierzchni około 2 ha. Cenny starodrzew reprezentują głównie przez jesiony wyniosłe, lipy drobnolistne, wiązy i dęby szypułkowe.

Zespół dworski, Parchanie (wpisany do rejestru zabytków) – zespół zlokalizowany w centrum wsi, przy skrzyżowaniu dróg, na wprost kościoła. Teren odgrodzony od szosy ogrodzeniem murem. Budynek dworku (pocz. XX w., 1970 r.) znajduje się w pld.-wsch. części parku. Park z XIX w., o powierzchni około 2 ha, z zachowanym starodrzewem. Z budynków gospodarczych zachowany spichlerz z k. XIX w.

Inne zespoły:

Zespół dworsko-parkowy, Radojewice – w skład zespołu wchodzi: park z końca XIX w. i dwór wybudowany około 1890 r. oraz stodoła, obora (1907 r.) i stajnia (ob. remiza OSP), także zajazd, ob. sklep i poczta (XIX/XX). Park o powierzchni około 2 ha, względnie zadbane, szczególnie w pld.-wsch. części. Cenny starodrzew reprezentowany jest przez jesiony, wiązy, świerki oraz stare dęby, wśród nich „Dąb Łokietka” uznany za pomnik przyrody.

Bąkowo, zespół folwarczny z pozostałością parku – bardzo rozległy zespół w zach. części wsi, od pld. ograniczony drogą. Zabudowania gospodarcze parterowe, nakryte płytkami dachami dwuspadowymi. Park – relikw, z niewielkim stawem w płn.-wsch. części. Zachowany spichlerz dworski z k. XIX w.

Dziewa, zespół dworsko-parkowy i folwark – dwór i park z końca XIX w. Zlokalizowany w płn.-wsch. części wsi, od wsch. ograniczony drogą dojazdową. Pld. część założenia zajmują pozostałości parku, w części płn. – zabudowania gospodarcze: obora i spichlerz z k. XIX w. Park o pow. około 1,5ha, ze stawem w części pld. Układ parku jest nieczytelny ze względu na bujnie rozrastające się samosiewy krzewów i drzew liściastych. Wśród cennego starodrzewu dominują dęby szypułkowe, w tym okazy pomnikowe. Z folwarku zachowana obora i spichlerz z XIX w.

Konary, zespół dworsko-parkowy i folwarczny – dwór, ob. biblioteka (ok. 1900 r.), park (XIX w.). Park o powierzchni około 1,5 ha usytuowany od strony płn. – w formie relikw o nieczytelnej kompozycji przestrzennej. W starodrzewie kasztany, wiązy, dęby i graby. Na pld.-wsch. od dworu – cmentarz ewangelicki. Z folwarku zachowany budynek gospodarczy z pocz. XX w.

Zespół dworsko-parkowy i folwarczny, Modliborzyce – dwór, ob. szkoła (ok. 1900 r.), budynek gospodarczy (pocz. XX w.), czworak i ogrodzenie (ok. 1900 r.). Pozostałości parku z XIX w. – o całkowicie zatartej kompozycji przestrzennej; fragmenty wykarczowane i zamienione na poletka uprawne, ogródki i nieużytki.

Zespół dworsko-parkowy i folwarczny, Zagajewiczki – zespół zlokalizowany przy skrzyżowaniu dróg, rozparcelowany po 1946 r. Dwór z 1890 r., obecnie mieszkania. W płn. części zespołu pozostałość parku z 2 poł. XIX w. zajmująca ok. 0,5 ha, z częściowo zachowanym starodrzewem. Z zabudowy folwarcznej zachowana stodoła, dwie obory, dom wielomieszkaniowy.

Park podworski i zespół folwarczny, Zagajewice – z zespołu folwarcznego zachowała się jedynie obora i dom z kuźnią – oba obiekty z 2 poł. XIX w. Park z tego samego okresu.

III. ZESPOŁY SAKRALNE

Zespół kościoła pw. Św. Stanisława Biskupa, Pieranie – pochodzi z lat 1718-1738. Zespół objęty strefą A ochrony konserwatorskiej obejmuje: kościół, budynek gospodarczy, dom, dzwonnice (przed 1780 r.) i salkę katechetyczną. W kościele znajduje się słynący cudami obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, tzw. Matki Boskiej Pierańskiej.

Najstarsza wzmianka o parafii pochodzi z 1326 r. W XIV w. świątynia kilkakrotnie płonęła. W latach 1577-1597 znajdowała się pod zarządem protestantów. W 1680 r. z fundacji wojewody kaliskiego, Działyńskiego wzniesiono drugi kościół. W 1722 r. nastąpiła introdukcja Bractwa Niewolników Maryjnych pw. Niepokalanego Poczęcia, które wraz z rodzinami Umińskich, Kościelskich, Działyńskich było fundatorem nowej świątyni.

Zespół kościoła usytuowany w centrum wsi, przy skrzyżowaniu dróg, zajmuje owalny plac otoczony płotem ze sztachet – od frontu i siatką, konturowany od wewnątrz starodrzewem. Kościół usytuowany centralnie, w części pld. – murowana salka katechetyczna przyległa do domu na sąsiedniej posesji. Wokół kościoła: dzwonnica (od pñ.) – otwarta typu krosnowego, z trzema dzwonami, plebania z figurką Chrystusa na cokole (pośrodku klombu), dwie figury świętych – Św. Józef na cokole i na kamiennym kopcu św. Franciszek, Grupa Ukrzyżowania – od strony pñ., popiersie Jana Pawła II oraz Grota Maryjna (z lat 1879-1923, zniszczona przez Niemców, współcześnie odtworzona) i Grota z przedstawieniem Piety – autorstwa ks. Łucjana Zgorzelaka. Ponadto na terenie cmentarza znajduje się grób księdza Marcina Grobelskiego (zm. 1736 r.) – inicjatora budowy obecnego kościoła, propagatora kultu maryjnego. Teren uporządkowany. Plebania usytuowana na pñ. od kościoła.

W kościele zlokalizowano trzy poziomy krypt. Pierwszych pochówków na cmentarzu przykościelnym dokonano w 1789 r. – po ekshumacji pochowanych w krypcie pld. kościoła. Ekshumacja zwłok z krypty pñ. odbyła się w 1950 r. – kości i resztki trumien, także ze zwłokami ks. Grobelskiego, przeniesiono do grobowca w pobliżu plebanii; w 1984 r. postawiono tu nagrobek figurą Najświętszego Serca Pana Jezusa i pamiątkową tablicą. Po pñ. stronie kościoła zachował się nagrobek Sucharskich (zm. w 1920 i 1923).²

Zespół kościoła pw. Św. Wojciecha, Parchanie – obejmuje kościół, cmentarz przykościelny otoczony ceglany murem, plebanie, dom parafialny. Historia parafii sięga XI w. Z tego okresu pochodzą pochówki biskupów kruszwickich: Wenencjusza zmarłego w 1055 r. i Andrzeja Rzymianina zmarłego w 1081 r. Pierwszy kościół, zbudowany został w ok. 1000 r. Kolejne drewniane świątynie ulegały zniszczeniu poprzez spalenie, m.in. w 1655 r. w czasie potopu szwedzkiego. Obecny powstał w 1840 r.

Zespół kościoła znajduje się w centrum wsi, przy skrzyżowaniu dróg, zajmuje półowalny teren, od wsch. i pld. i zach. ograniczony ceglany murem rozczłonkowanym nieco wyższymi słupkami z bramą i od pñ. – ogrodzeniem z metalowych kwater. Od wewnętrznej strony muru – starodrzew, od pñ. – nasadzenia drzew konturujące obejście wokół kościoła wyłożone kostka betonowa. Pozostały teren zajmuje trawnik. Plebania usytuowana na pñ. od posesji kościoła.

Wewnątrz świątyni znajdują się epitafia z piaskowca upamiętniające parchańskich duszpasterzy: Mikołaja Kozielskiego, (1902 r.), Stanisława Nogę (proboszcza w 1902-1918) oraz tablica wmurowana w 55. rocznicę śmieci gen. W. Sikorskiego (1998 r.). Na zewnętrznych murach – tablica upamiętniająca ks. I. Włodarczyka zamordowanego w obozie Sachsenhausen w 1940 r. Na cmentarzu zachowały się trzy nagrobki: ks. Piotra Schmidta (1783-1867) – zniszczony już krzyż żeliwny w kutym ozdobnie ogrodzeniu, ks. Stanisława Nogi (1845-1918) – figura anioła oraz Franciszka Michalskiego (zm. 1866 r.), prawdopodobnie członka rodziny właścicieli jednego z pobliskich majątków.

² M. Wdowicki, Cmentarz parafialny w Pieraniu, w: Niedziela – Tygodnik Katolicki, dostępny w Internecie: <http://niedziela.pl/artukul/9450/nd/Cmentarz-parafialny-w-Pieraniu>

Zespół kościoła pw. św. Michała Archaniola, Brudnia – złożony z domu zarządcy i cmentarza przykościelnego ujętego ogrodzeniem (lata 20. XX w.) z bramą (1910 r.). Początki parafii sięgają XIII w., kiedy została wydzielona z parafii Parchanie. Obecny murowany kościół wzniesiono w 1925 r., na miejscu pięciu poprzednich drewnianych. Ostatnia budowla spłonęła w 1911 r.

Zespół zajmuje prostokątną parcelę ujętą ogrodzeniem z ażurowych, betonowych przęseł. Kościół zlokalizowany jest w części pld., od ptn. sąsiadują z nim zabudowania parafialne oraz cmentarz z kaplicą pogrzebową. Teren uporządkowany, obsadzony krzewami i drzewami iglastymi oraz częściowo starodrzewem.

Zespół kościoła pw. św. Trójcy, Chlewiska – obecny kościół wzniesiony w 1910 r., z elementami neogotyku.

Zespół usytuowany w ptn. części wsi, na rozległym terenie ogrodzonym siatką iparkaniem z metalowych prętów. Na osi fasady kościoła – metalowa brama na murowanych słupkach (ok. 1910 r.), ujęta fragmentami muru oporowego, od strony kościoła poprzedzona schodami. Cmentarz przykościelny o średniowiecznej genezie – zlikwidowany, teren splantowany, zachowana niewielka ilość starodrzewu – wzdłuż zach. granicy posesji, między kościołem a plebanią. W zespole znajduje się plebania z przełomu XIX/XX w., budynek gospodarczy przy plebanii oraz figura Marii na postumencie i ażurowa, metalowa dzwonnica.

Zespół kościoła Wniebowzięcia NMP, Dąbrowa Biskupia – obejmuje dawny kościół ewangelicki (1872) i pastorówkę (pocz. XX w.). Zespół usytuowany w centralnej części wsi, na prostokątnej działce o lekko nieregularnej linii wsch. Teren ujęty ogrodzeniem z metalowych prętów na murowanych słupkach, porośnięty trawą i kilkoma drzewami.

• ZAGROŻENIA DLA UKŁADÓW PRZESTRZENNYCH

Największym zagrożeniem dla historycznych układów przestrzennych wsi są przekształcenia wynikające z potrzeb rozbudowy struktury funkcjonalno-przestrzennej, zwłaszcza przekształcenia sieci drogowej, czy uzupełniania kompozycji przestrzennej zabudową o różnorodnej stylistyce, ahistorycznej formie i przeskalowanych proporcjach.

Układy przestrzenne łączące zespoły rezydencjonalne z parkami i zespoły folwarczne zostały zniszczone poprzez ich parcelację i rozdrobnienie własności oraz powojenne formy zagospodarowania. Najbardziej zagrożone są dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów ich architektonicznych oraz niewielka możliwość wykorzystania budynków do współczesnej produkcji, powoduje ich opuszczenie, w konsekwencji degradację. Ze względu na zły stan zachowania i wynikające stąd niskie walory zabytkowe zespoły gospodarcze są zwykle wpisane do gminnych ewidencji zabytków.

Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia rezydencje w większości zachowane są w stanie dobrym. Zauważalny jest wzrost świadomości co do wartości posiadanych obiektów. Natomiast zagrożonymi obiektami są towarzyszące im parki. Zachowały się w różnorodnym, w większości niezadowolającym stanie. Wiele z nich, z zachowanym starodrzewem, a zatartym pierwotnym układem kompozycyjnym i komunikacyjnym, jest silnie zarośniętych samosiejkami. W innych drzewostan jest znacznie zubożony. Ich stan zachowania wynika z wieloletnich zaniedbań i braku działań pielęgnacyjnych. Często parki narażone są na zagospodarowanie inne niż pierwotne – na ich terenie lokuje się place zabaw, boiska sportowe lub inną zabudowę

Zespoły sakralne w większości remontowane na bieżąco są zadbane i zachowane w stanie bardzo dobrym.

Zespoły o znacznych wartościach kulturowych, wpisane do rejestru zabytków objęte są strefą „A” ochrony konserwatorskiej. W jej obrębie obowiązuje historyczna parcelacja, zachowanie zabytkowej zabudowy i zabytkowej zieleni, podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej, użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu

Zakres ochrony układów przestrzennych wyznacza studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, które określa politykę przestrzenną gminy oraz jej rozwój przestrzenno-gospodarczy, stanowiącym zapis przyszłościowej filozofii jej rozwoju. Zawiera analizę zasobu dziedzictwa kulturowego i form jego ochrony. Natomiast podstawowym narzędziem ochrony dziedzictwa kulturowego jest

miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, sporządzany w celu ustalenia przeznaczenia terenów, określenia sposobów ich zagospodarowania i zabudowy oraz wyznaczenia stref ochrony dziedzictwa kulturowego i sposobów jego zagospodarowania. Brak szczegółowych zapisów może doprowadzić do daleko idących przekształceń urbanistycznych oraz materiałowych i architektonicznych w krajobrazie kulturowym.

IV. CMENTARZE

Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu kulturowego. Odznaczając się wyjątkowym charakterem „sacrum”, wpływają na określenie „genius loci” danej miejscowości. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku wydaje się rzeczą oczywistą, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne.

Ochrona obiektu obowiązuje w granicach cmentarza oraz jego najbliższym otoczeniu. Dla cmentarzy czynnych szerokość zewnętrznej strefy ochronnej równa jest szerokości strefy ochrony sanitarnej. Dla nieczynnych cmentarzy ewangelickich zwykle postuluje się przyjęcie zewnętrznej strefy ochronnej o szerokości ok. 10-20 m wokół granic. W granicach cmentarza obowiązuje zachowanie: historycznej parcelacji, historycznego rozplanowania, zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia, zabytkowej zieleni.

Na terenie Gminy Dąbrowa Biskupia znajdują się zabytkowe cmentarze katolickie oraz nieczynne cmentarze ewangelickie lub miejsca pocmentarne.

• CMENTARZE KATOLICKIE, PRZYKOŚCIELNE

Cmentarz parafialny, Pieranie – założony w 1853 r. na powierzchni ok. 0,65 ha, w odległości 1 km od siedziby parafii. Brama z pocz. XX w. Cmentarz w kształcie zbliżonym do trapezu, otoczony ogrodzeniem z betonowych przęseł i parkanem z metalowych przęseł – od zach., z bramą. Zadrzewiony w części płn. i wsch. Nawierzchnia ziemna. Na osi cmentarza aleja ze schodami.

Do najstarszych pomników należą grobowce rodzinne Ibarczaków i Sroczyńskich oraz nagrobki na mogiłach: Zielińskich – stela z figurą wewnątrz z 1920 r. oraz Sucharskich – stela z drewnianym krzyżem i rzeźbą anioła z 1928 r. Ponadto zbiorowa mogiła 9 żołnierzy 61. pułku piechoty 15. Dywizji Piechoty rozstrzelanych w 1939 r. oraz nagrobek poległych pod Parosem w Wojnie Obronnej. Ciała ekshumowano i tu pochowano. Tu także znajduje się symboliczne epitafium (na grobie siostry) poświęcone ks. Tadeuszowi Farulewskiemu proboszczowi pierańskiemu od 1923 r. i budowniczem kościoła filialnego w Brudni w 1923 r., który wywieziony został do obozu koncentracyjnego w Stutthofie, gdzie zginął 19 kwietnia 1940 r. Jest też kwatera zamordowanego przez hitlerowców w 1939 r. sołtysa Dąbrowy Biskupiej oraz kwatera zbiorowa obywateli polskich zamordowanych przez okupantów.

Cmentarz parafialny, Parchanie – cmentarz znajduje się przy drodze do Gąsek, ok. 250 m od kościoła. Założony około 1800 r., na powierzchni 0,23 ha w latach powojennych poszerzony do 0,8 ha i podzielony na 4 regularne kwatery. Obszar prostokątny ujęty ogrodzeniem (metalowe pręty osadzone na cokole i murowanych słupkach) z ceglana bramą. Na osi bramy - aleja do kaplicy murowanej z cegły (1895 r.). Na końcu alei – krzyż, obok groby proboszczów: A. Sucharskiego i B. Plucińskiego. Na cmentarzu pochowano zamordowanych przez hitlerowskich zbrodniarzy w 1939 r. i przez bandę UPA w 1951 r. mieszkańców m.in. wsi Słońsko.

Cmentarz przy kościele pw. św. Michała Archaniola, Brudnia – cmentarz przykościelny założony w 2 poł. XIX w., ujęty ogrodzeniem (lata 20. XX w.) z bramą (1910 r.) oraz kaplicą pogrzebową. Teren uporządkowany, obsadzony krzewami i drzewami iglastymi oraz częściowo starodrzewem.

Cmentarz przy kościele pw. św. Trójcy, Chlewiska – cmentarz przykościelny o średniowiecznej genezie, założony w k. XIX w. – zlikwidowany, teren splantowany, zachowana niewielka ilość starodrzewu – wzdłuż zach. granicy posesji.

• CMENTARZE EWANGELICKIE I POEPIDEMICZNE

Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia licznie występują cmentarze ewangelickie. Tylko część z nich objęta jest ochroną konserwatorską (Dąbrowa Biskupia, Wonorze i dawne Wonorze-Kolonia, Radojewice, Chlewiska, Konary, Brudnia, Stanomin). Pozostałe często pozostają nie zlokalizowane, znane jedynie z archiwalnych map miejscowości. Stan zachowania zdecydowanej większości z nich jest bardzo zły. Na przestrzeni ostatnich lat uległy znacznej degradacji, zwykle tracąc zabytkowy charakter. Teren zwykle jest mocno zakrzewiony i porośnięty samosiejkami drzew, często pozbawiony starodrzewu (efekt braku zabiegów pielęgnacyjnych). Rozplanowanie cmentarza z reguły nieczytelne, architektura nagrobna zdekompletowana i zniszczona nie tylko wyniku upływu czasu i braku opieki konserwatorskiej, również w wyniku świadomej dewastacji.

Aby zmienić ten stan należy przeprowadzać szeroko zakrojone akcje propagowania idei ochrony cmentarzy niekatolickich, jako dobra kulturowego i uświadomienia społeczeństwu, jak ważną rolę one pełnią i jaką wiedzę mogą przekazać przyszłym pokoleniom. Nadto wymagane jest przeprowadzenie pełnej inwentaryzacji wszystkich cmentarzy, uporządkowanie ich i oznakowanie tablicami informacyjnymi.

W ostatnich latach uaktywniły się czynniki społeczne, podejmujące akcje inwentaryzacji dawnych cmentarzy a także ich porządkowania. W latach 2014 i 2015 wycięto roślinność na cmentarzu w Dąbrowie Biskupiej, nie dokonując działań przy nagrobkach.

Wśród opuszczonych cmentarzy znajdują się też zwykle cmentarze choleryczne (epidemiczne), a raczej miejsca pocmentarne. Urządzane były poza wsią z obawy przed rozprzestrzenianiem się zarazków. Zmarli byli posypywani wapnem. Cmentarze były oznakowane krzyżem z ukośną belką. Ze względu na charakterystyczny kształt zwano je „górkami cholerycznymi”.

Cmentarze ewangelickie i poepidemiczne³:

Chlewiska, cmentarz nieczynny – założony na pocz. XX w. (1903 r. ?); zlikwidowany w 1964 r. powierzchnia ~0,11 ha; dz. nr 101, położony w lesie (niegdyś polny), ok. 350 m na płd.-zach. od centrum wsi, przy nieutwardzonej drodze w kierunku Przybysławia. Cmentarz leży po lewej stronie, przy dębim na skraju lasu. Od płn.-wsch. i płd. graniczy z lasem, od zach. z drogą. Teren w kształcie prostokąta. Najstarszy nagrobek z 1 poł. XX w. Zachowane mogiły obmurowane (beton, lastrico) i murowane postumenty.

Dąbrowa Biskupia, cmentarz nieczynny – założony prawdopodobnie 1803 r., na pewno 1857 r.; zlikwidowany w 1964 r.; powierzchnia 0,55 ha, dz. nr 232/1. Cmentarz polny położony ok. 120 m. na płd. od głównej drogi wiejskiej. Między domami nr 15 i 15 przy ul. Długiej – polna ścieżka na cmentarz. Zachowanych 38 mogił obmurowanych (postumenty przy mogiłach i wolnostojące, najczęściej same cokoły, na jednym fragment żelaznego krzyża) Najstarszy nagrobek z poł. XIX w. Starodrzew niezachowany.

Konary-Dziewia, cmentarz nieczynny – założony koniec XIX w./pocz. XX w. (co najmniej w 1893 r.), zlikwidowany w 1945 r.; powierzchnia 0,24 ha, dz. nr 79. Usytuowany ok. 500 m od skrzyżowaniu drogi z Pierania z drogą Konary-Dziewia. Układ cmentarza czytelny, zachowanych około 20 pochówków: 20 mogił obmurowanych, 5 postumentów przy mogiłach i wolnostojące – wszystkie z 1 poł. XX w. Resztki siatki ogrodzeniowej, fragmenty bramy. Starodrzew na krawędziach cmentarza i w postaci szpaleru tworzącego aleję.

Mleczkowo, cmentarz nieczynny – założony w 2 poł. XIX w., zlikwidowany w 1945 r. Powierzchnia 0,29 ha, Działka niewyodrębniona na dz. nr 4251. Położony w lesie na płd. skraju wsi, obok szkółki leśnej, ze wszystkich stron graniczy z lasem. Układ cmentarza częściowo czytelny. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1 poł. XX w. Zachowanych 60 mogił obmurowanych (beton, lastrico, piaskowiec), płyta nagrobna (rodzina Weissert), 10 postumentów przy mogiłach obmurowanych i postumenty wolnostojące.

³ Strona internetowa Lapidaria - zapomniane cmentarze Pomorza i Kujaw: <http://lapidaria.wikidot.com/dabrowa-biskupia>

Modliborzycy, cmentarz nieczynny – założony w pocz. XX w. (prawdopodobnie w 1901 r.); powierzchnia 0,25 ha, dz. nr 45. Położony na terenie d. parku dworskiego w Modliborzycach. Przy drodze na Wonorze, ok. 100 m dawną remizą strażacką. Od płn. sąsiaduje z nieużytkami, od wsch., zach. i płd. – z terenami gospodarstw. Zachowane nagrobki i inne elementy: ok. 20 mogił obmurowanych, ok. 6 postumentów. Niemal wszystkie nagrobki znajdują się przy krawężniach obszaru cmentarza.

Nowy Dwór, cmentarz nieznanego wyznania – założony w XIX w., zlikwidowany w 1945 r. Powierzchnia 0,16 ha, dz. nr 135. Cmentarz leśny (dawniej polny) położony w płd.-wsch. części wsi, na niewielkim wzniesieniu, w lesie na końcu ul. Wrzosowej. Układ częściowo nieczytelny, brak nagrobków. Zachowany fragment metalowego ogrodzenia, postumentu oraz dziury po nagrobkach. Nie można wykluczyć pochówków cholerycznych. Starodrzew stanowi pojedynczy dąb.

Parchanki, cmentarz poepidemiczny – XIX w., upamiętniony. Powierzchnia 0,35 ha, niewyodrębniony, na dz. nr 130. Cmentarz położony na niewielkim wzniesieniu w płd. części wsi, porośniętym krzewami i sosnami, ogrodzony. Zbliżony do półkola, na szczycie krzyż. Cmentarz jest pamiątką po co najmniej jednej epidemii cholery. W powiecie inowrocławskim miały one miejsce w latach 1831-1832, 1848-1849, 1852 r., 1855 r., 1866 r., 1873 r. Występuje na mapie z 1893 r.

Radojewice, cmentarz – z k. XIX w. (prawdopodobnie 1897 r.). Powierzchnia 0,16 h. Na terenie dz. nr 29, przy drodze do Rejny. Układ częściowo czytelny. Około 20 mogił obmurowanych (lastriko, beton, sztuczny kamień), 1 pole grobowe z 1 mogiłą, 3 postumenty. Starodrzew niezachowany.

Radojewice, cmentarz poepidemiczny – XIX w. Niewyodrębniony na terenie dz. nr 15. Usytuowany w polu, po minięciu zielonej tablicy z nazwą wsi, przy kapliczce maryjnej skrócić w prawo; ok. 320 m dalej, na wzniesieniu na łące. Od płn. sąsiaduje z boiskiem do siatkówki i piłki nożnej, od płd. – z bazą gospodarczą wsi. Brak nagrobków, nieupamiętniony. Cmentarz jest pamiątką po dwóch epidemiach cholery, z 1852 r. i 1873 r.

Rejna, cmentarz nieistniejący – założony w 4 ćw. XIX w. (istniał w 1888 r.) Powierzchnia ok. 0,12 ha, dz. nr 35, prostokątna. Cmentarz na płd. skraju osady, przy ścianie lasu. Od płn. i zach. sąsiaduje z polem uprawnym, od płd. – z lasem, od wsch. – z drogą dojazdową.

Rejna, cmentarz poepidemiczny – założony w XIX w., powierzchnia 0,12 ha, nie wyodrębniony na terenie dz. nr 4172/1. Całkowite zatarcie terenu cmentarnego – zachowany drewniany krzyż w zagajniku. Zlokalizowany w płn.-zach. krańcu wsi, w kierunku Kanału Parchańskiego, ok. 1 km od kurzej fermy. Od płn. sąsiaduje z nieużytkami i traktem polnym, od wsch. – z polem, od płd. – z nieużytkami, a od zach. z drogą.

Sobiesierne, cmentarz ewangelicki, epidemiczny – XIX w. Powierzchnia 0,10 ha, nie wyodrębniony na terenie dz. nr 4238/1. Całkowite zatarcie, teren splantowany, brak nagrobków. Starodrzew sosnowy.

Stanomin, cmentarz ewangelicki – założony w pocz. XX w., zlikwidowany 1945 r. Powierzchnia 0,12 ha (wg mapy z 1909 r. cmentarz był ok. 2 razy większy), nr dz. nr 81/1 (dawniej część 201); prostokątny. Cmentarz położony w zach. części wsi, w polu. Układ częściowo czytelny. Zachowanych ok. 15 mogił obmurowanych (beton, lastriko), 8 postumentów, fragmentarycznie zachowana krata żeliwna. Starodrzew częściowo zachowany.

Wonorze, cmentarz ewangelicki – założony w 2 poł. XIX w., zlikwidowany w 1945 r. Powierzchnia ~0,13 ha, część dz. nr 230/2. Prostokątny, przy drodze z Wonorza na Szpital, za zarośniętym mokradłem. Sąsiaduje z polem uprawnym – od płn. i zach., od wsch. – z drogą dojazdową, od płd. – z mokradłem. Układ cmentarza częściowo czytelny, zachowanych 10 mogił, 2 postumenty przy mogiłach. Starodrzew częściowo zachowany.

Wonorze (kolonia), cmentarz ewangelicki – założony 2 poł. XIX w., zamknięty w 1945 r. Powierzchnia 0,10 ha, część dz. nr 232. Prostokątny, układ częściowo czytelny, zachowane 15 mogił obmurowanych i 4 postumenty.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to tradycja, żywe przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Jest to niezmiernie ważny aspekt dziedzictwa kulturowego, istotny w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Dziedzictwo niematerialne obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język – jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., kładzie nacisk na ochronę praktyk, wyobrażeń, przekazów, wiedzy i umiejętności oraz na związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową. Dziedziczenie tradycji, jej utrwalanie i przekazywanie kolejnym pokoleniom stanowi zasadniczą formę jej ochrony. W projekcie Programu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, założono wdrożenie celowych działań, które powinny odbywać się na płaszczyźnie krajowej, regionalnej i lokalnej.

Gmina Dąbrowa Biskupia zlokalizowana jest na terenie Kujaw Zachodnich, który stanowi jeden z bardziej wyrazistych regionów etnograficznych w Polsce. Wprawdzie wielokrotne zmiany granic politycznych w XIX i XX w., szybki postęp techniczny, osadnictwo niemieckie i polityka germanizacyjna oraz powojenna wymiana ludności, a także współczesne procesy cywilizacyjne przyczyniły się do zubożenia i stopniowego zaniku kultury ludowej lecz poczucie kujawskiej przynależności regionalnej funkcjonuje tu nadal.

• GWARA⁴

Gwara Kujawska została wyodrębniona z języka ogólnego i gwar sąsiadujących – wielkopolskiej i mazowieckiej. Niestety obecnie zanika i posługują się nią głównie osoby starsze, aczkolwiek wiele cech przetrwało i są nadal używane. Charakterystyczny jest brak mazurzenia i międzywyrazowa fonetyka udźwięczniająca. Dość silnie zakorzenione jest używanie niemieckich zapożyczeń: jo - tak, fest - mocno i kilku innych. Do głównych cech gwary Kujaw Zachodnich należą:

1. Labializacja samogłoski „o” - czyli wymawianiu zamiast „o” - „ło” na początku wyrazu (łokno, łogładać, łosiemnaście) oraz „ó” w środku wyrazu (dóm zamiast dom).
2. Wargowe *u* niezgłoskotwórcze zamiast zębowego *ł*, a także charakterystyczne dla dialektu wielkopolskiego przejście *-ił, -ył > ul // -yl*, np. *buł, kupiuł* oraz połączenie *-el > ol [-ou]*, przykładowo *kiolbasa*.
3. Uproszczenie grup spółgłoskowych, zauważane najczęściej w wymawianiu przymiotników w stopniu wyższym: *wyższy - wyszy, dłuższy - dłuży*. Może to dotyczyć także rzeczowników: *durszłak - duślak*.
4. Zamienienie znaczenia przymków bez i przez: *Szedł przez czapki. Szedł bez las*.

• SZTUKA⁵

Dynamiczny rozwój sztuki ludowej na Kujawach przypadł na 2 poł. XIX w. Regionalny charakter przejawiał się głównie w zdobnictwie wnętrza, wzornictwie mebli i tematyce rzeźb. W izbach mieszkalnych wisiały malowane święte obrazy, które ozdabiała girlandy z kolorowych kwiatów. Formą i oryginalnymi zdobieniami kwiatonami wyróżniały się skrzynie wianne, kufry, kredensy szlabany. Ważnym elementem wystroju był kredens tzw. miśnik, który pełnił m.in. funkcje wystawy; eksponowano w nich fajansowe ozdobne misy i talerze. Izbę zdobiły papierowe firanki wycinane we wzory roślinne lub geometryczne. U powały wieszano przestrzenne ozdoby tzw. pająki, wykonane ze słomy, bibuły. Tworzono ołtarzyki domowe tzw. „święte kąty”.

⁴ Gwara regionu-Kujawy, strona www: [Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe pod red. Haliny Karas](http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=kujawy-gwara-regionu-mwr)

⁵ Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa: <http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/sztuka>

W hafcie kujawskim dominowały motywy roślinne. Stosowano głównie ściegi krótkie, do których zalicza się sznureczek, atłasek podścielany – inaczej, ścieg atłaskowy wypukły – wąski, atłasek na podkładzie nazywany wałeczkiem, dziergany, kładziony oraz haft dziureczkowy.

Rzeźby do kapliczek, ołtarzyków, kościołów, czy na przydrożne krzyże tworzyli anonimowi samoucy lub snycerze. Przedstawiały one m. in. Ukrzyżowanego i Matkę Boską Skępską, Nepomucena. Św. Wawrzyńca, Floriana, Antoniego, Józefa, Rocha. Z drewna wykonywano bogato rzeźbione laski, ramki, zabawki, a także ozdobne detale do mebli. Z żelaza kuto przydrożne i cmentarne krzyże, kraty, zamki, podkładki do klamek.

Wiklinę, słomę, korzenie sosny i rogożynę wykorzystywano do wyplatania koszy gospodarczych oraz koszyczków na grzebienie, ozdobnych kasetek, kapeluszy, tacek itp.

Sztuka sypania piaskiem wzorów na glinianych polepach w izbach zanikła wraz z upowszechnieniem się podłóg drewnianych. W zdobnictwie dominowały motywy roślinne i geometryczne. Piaskiem „malowano” także podwórka, z okazji świąt czy wizyt gości, czasami pojawiały się okolicznościowe napisy. Na ścianach i papierowych makatkach malowano barwne kompozycje kwiatowe z zoomorficznymi akcentami.

Współcześnie wiele dziedzin rękodzieła artystycznego zanika, jak chociażby plecionkarstwo czy garncarstwo. Kontynuowane jest kowalstwo artystyczne i rzeźba zarówno o tematyce religijnej jak i świeckiej.

• ZWYCZAJE, OBRZĘDY, TRADYCJE⁶

Podobnie jak w innych regionach kraju, praktykowane są obrzędy i zwyczaje związane z porami roku, świętami kościelnymi oraz istotnymi wydarzeniami w życiu społeczności. Wiele z nich znanych jest już tylko z literatury: strzelanie z batów w Nowy Rok przez parobków, „obowiązywanie się powrótami ze słomy”, które potem miały służyć do obwiązywania drzew owocowych, jesienne kiszenie kapusty, zimowe wspólne darcie pierza, „wybijanie żuru”, „herody”, itd. Nadal praktykowane jest chodzenie „z kozą” w okresie zapustów. Pochody zapustnych przebierańców obchodzący gospodarstwa z życzeniami pomyślności od „tłustego czwartku” po „wtorek zapustny” symbolizowały tryumf życia nad śmiercią, przyjsie wiosny po zimie. Zwieńczeniem pochodu był moment „śmierci kozy”, potem przywrócenie jej do życia. Barwne i głośne korowody zapustnych przebierańców z „maszkarami” zwierzęcymi zbierały datki na zabawę „podkoziółkową”. Za taniec z chłopcem kapeli płaciły panny. Pieniądze rzuciły „pod koziełką”, figurkę z buraka czy drewna, symbolizującą męską płodność, stojącą na talerzu. Dawniej po zabawie, po północy „zabijano grajka”, wywożono go na taczkach poza wieś, posypywano popiołem z rozbitego garnka, wypuszczano kota na znak, że dusza z grajka wyleciała, co wiązało się z rozpoczęciem postu. Dzisiaj zwyczaj ten nie jest już praktykowany. W poniedziałek wielkanocny, na Kujawach Zachodnich, nadal „wywołane” panny oblewane są wodą ze studni, albo wodą kolońską, pod warunkiem, że ktoś je „wykupił”. Dyshonorem było gdy niezamężna dziewczyna nie byłaby wywołana, co wiązało się z brakiem akceptacji środowiska. Zwyczaje te, wzbogacane o nowe elementy, pełnią dzisiaj raczej funkcje zabawowe.

Zachowały się także, choć również w nieco zmienionej formie, tradycje dożynkowe. Dawniej zwyczaj ten określano mianem „wieńcowe” czy „okrężne”. Orszak, złożony ze żniwiarzy z dwiema przodownicami w wieńcach ze zbóż na czele, w towarzystwie kapeli, przynosił wieńce dożynkowe dziedzicowi dworu. Obowiązkowo pan musiał zatańczyć z przodownicą, wszyscy zaś otrzymywali poczęstunek. Dzisiejsze dożynki choć mają inny wymiar, nadal są zwyczajem żywym. Organizowane są przez gminę lub powiat, służą prezentacji wieńców dożynkowych wykonanych zarówno w technikach tradycyjnych, jak i współczesnych. Jak dawniej są radosnym świętem całej wiejskiej wspólnoty i wyrazem wdzięczności za udane plony, wieńczącym roczną pracę rolników.

Tradycyjne kujawskie wesele poprzedzone zmówinami, zrękowinami, „dziewiczym wieczorem” oraz całym szeregiem innych obrzędów odeszło do przeszłości. „Andrzejki” - przedadwentowa zabawa związana z wróżbami dotyczącymi zamążpójścia współcześnie występuje w okrojonej i uproszczonej wersji.

⁶ Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa: http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/zwyczaje_obrzedu

Do dnia dzisiejszego zachował się wielkanocny zwyczaj zdobienia jaj. Wykonuje się głównie kraszanki barwione w wywarach roślinnych na jeden kolor. Czasem kultywuje się tradycje „pisania” jaj woskiem, a potem gotowania w wywarze w cebuli.

Na Kujawach pojawiają się także nowe zwyczaje, z innych regionów kraju. Między innymi wykonywanie wielkich plam święconych w czasie Niedzieli Palmowej. Tradycyjne kujawskie palemki wykonywane były z gałązek wierzby z baziami, związanych tasiemką lub wstążką, niekiedy dokładano także gałązki borówki czy trzciny. Używano ich do odpędzania „złych mocy”, zatykano za obrazy, zanoszono na groby w dzień zaduszny.

• KULINARIA

Kuchnia kujawska wykazuje związki z kuchnią wielkopolską, kociewską i pańską. W przeszłości opierała się w dużej mierze na hodowanym w przydomowych zagrodach drobiu, głównie kaczkach i gęsiach, a także na rybach słodkowodnych. Urodzajna ziemia pozwalała też kujawskim gospodyniom w większym zakresie niż w innych rejonach Polski wykorzystywać w kuchni owoce i warzywa, w szczególności jabłka, śliwki i fasolę. Szeroko używany był miód. Przy szczególnych okazjach na stołach pojawiały się specjalne potrawy. Na Wielkanoc nie mogło zabraknąć szynki z kością pieczonej na różnie, a następnie zaparzonej. Na kujawskim weselu podawano rosół z barana z gotowaną fasolą. Zaś na Boże Narodzenie przygotowywano miodowe pierniki i nalewki.

Popularne zupy: biały barszcz, czernina, krupnik kujawski, muska (mleczna zalewajka), rosół cielęcy, szablak z zacierkami, zacierka kraszona, zupa śliwkowa, zupa z rabarbaru, żurek kujawski. Dania główne: gołąbki w sosie żurkowym, kłapacze (grube placki ziemniaczane), kluski ziemniaczane, pirzok (babka ziemniaczana), śledzie po kujawsku, gęsi smalec. Desery: konfitura różana, legumina makowa, powidła śliwkowe, cyrop – syrop wytwarzany z buraków cukrowych, wykorzystywany do dosładzania potraw.

• MUZYKA I TANIEC⁷

Muzyka kujawska ma charakter instrumentalny, słowa zdają się mieć mniejsze znaczenie. Do standardowego składu kapeli kujawskiej wchodziły jedno lub dwoje skrzypiec, basy, czasem klarnet i bębnek, a niekiedy również dudy. Swoistą cechą jest „dostrojenie” muzykantów do tancerzy. Przed rozpoczęciem tańca, przed grajków wychodził jeden z tancerzy intonując wybraną melodię. Po uchwyceniu jej przez muzyków, tancerz wrzucał przez otwór rezonansowy skrzypiec bądź basów zapłatę i ruszał w tany. Tak wynagrodzony muzyk musiał od tego momentu reagować na wszelkie zmiany tempa i rytmu tancerza prowadzącego zespół.

Taniec był jednym z ważniejszych przejawów folkloru kujawskiego. Tańcząc improwizowano lecz obowiązywały pewne standardy. Charakter kultury tanecznej był raczej swobodny, dlatego też powstało wiele odmian tańców o różnych cechach i nazwach, a wśród nich kujawiak, mazurek i oberek. Największą rolę odgrywał kujawiak zyskując status tańca narodowego. Taniec ten wykonywany był po linii koła, we wcześniej uzgodnionym porządku. W trakcie tańca występowały różne urozmaicenia, jak obracanie się tancerzy pod złączonymi i uniesionymi w górę rękoma, przytupywanie, przyklaskiwanie itp. Bardzo podobny do kujawiaka jest mazurek, taniec bardziej skoczny, ale najbardziej żywiołowym i dynamicznym w tej grupie tańców jest oberek. Na Kujawach zwracano szczególną uwagę na utrzymanie płynności i harmonii ruchu w tańcu. Wszelkie taneczne zabawy, wesela rozpoczynano od tańca chodzonego, wykonywanego parami, po linii koła.

⁷ Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa: <http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/muzyka-i-taniec>

• INSTYTUCJE KULTURY W GMINIE DĄBROWA BISKUPIA

Życie kulturalne Gminy Dąbrowa Biskupia skupia się wokół Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji w Dąbrowie Biskupiej, który jest organizatorem wielu cyklicznych imprez, festynów, koncertów, wystaw czy zawodów sportowych. Najważniejszą imprezą jest „Kujawskie Święto Plonów” (Dożynki). W ramach Gminnego Ośrodka Kultury działa Zespół Ludowy „Radojewiczanie” z Radojewic, kultywujący tradycje ludowe Kujaw.

Działalność w zakresie kultury prowadzi również Gminna Biblioteka Publiczna, która posiada swoje filie w Pieraniu, Radojewicach i w Wonorzu. Biblioteka prowadzi m.in. lekcje biblioteczne, organizuje ekspozycje rocznic literackich.

Na terenie gminy znajduje się także świetlice wiejskie w: Nowym Dworze, Ośniszczewie, Ośniszczewku, Pieraniu, Parchaniu, Radojewicach, Chróstowie, Przybysławiu, Stanominie, Woli Stanomińskiej, Chlewiskach, Mleczkowie, Zagajewicach, Modliborzycach, Brudni, Dąbrowie Biskupiej i w Konarach. Okresowo pełnią one funkcje kulturalno-oświatowe. W Pieraniu prowadzi również działalność świetlica środowiskowa.

W dworku w Parchaniu – domu Generała Władysława Sikorskiego, po generalnym remoncie, który zakończył się w 2021 r., powstał Ośrodek Pamięci gen. Władysława Sikorskiego, w którym prezentowane są pamiątki po generale, organizowane są tam wystawy i wernisaże. Ośrodek pełni rolę edukacyjną i kulturalną.

Pozostałe miejscowości mają ograniczony dostęp do infrastruktury społecznej, w której możliwe byłoby prowadzenie zajęć czy wydarzeń o charakterze integracyjnym, społecznym czy kulturalno-artystycznym.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Dąbrowa Biskupia nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Dąbrowa Biskupia znajduje się 4 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Parchanie nr 33	Założenie dworsko-parkowe: – dwór – park	A/1004	04.09.1995 r.
2	Pieranie	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	A/223	11.03.1931 r.
3	Sobiesiemie nr 9	Założenie dworsko-parkowe: – dwór – park	A/1093	21.02.1994 r.
4	Wola Stanomińska nr 2	Założenie dworsko-parkowe: – dwór – park	A/1015	15.05.1987 r.

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie ścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detale architektoniczne. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujące historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Na terenie Gminy Dąbrowa Biskupia znajdują się zabytki ruchome. Część z nich została objęta ochroną prawną przez wpisanie do rejestru zabytków województwa małopolskiego (Tabela nr 2). Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatura w Bydgoszczy.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Pieranie	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja	B/203/1-100	4.09.2007 r.

5.4.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Dąbrowa Biskupia, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Zawierają one zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Dla obszaru Gminy Dąbrowa Biskupia obowiązują 11 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (Tabela nr 3).

Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	NAZWA PLANU	NR UCHWAŁY I DATA
1	W sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia obejmujących tereny położone w sołectwach: Dąbrowa Biskupia, Modliborzyce, Brudnia, Nowy Dwór, Chlewiska, Radojewice, Pieranie, Przybysław i Konary	Nr XXXV/169/98 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 27 maja 1998 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Bydgoskiego, Nr 39, poz. 162 z dnia 28 lipca 1998 r.
2	W sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia obejmujących tereny położone w sołectwach: Dąbrowa Biskupia i Parchanie.	Nr XXXVI/183/98 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 18 czerwca 1998 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Bydgoskiego, 45, poz. 185 z dnia 14 sierpnia 1998 r.
3	W sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia obejmujących tereny położone we wsiach: Radojewice i Pieranie.	Nr VII/42/99 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 18 marca 1999 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego, Nr 40, poz. 338 z dnia 28 czerwca 1999 r.

4	W sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia obejmujących tereny położone we wsiach: Dąbrowa Biskupia, Parchanie, Wonorze, Modliborzyce, Stanomin, Chlewiska, Radojewice, Niemojewo, Pieranie, Przybysław, Chróstowo, Walentynowo i Konary.	Nr XX/190/00 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 21 września 2000 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego, Nr 98, poz. 846 z dnia 12 grudnia 2000 r.
5	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działki nr 42 w Niemojewie.	Nr XXIV/140/2008 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 29 grudnia 2008 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 16, poz. 703 z dnia 24 lutego 2009 r.
6	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działki nr 245/2 w Radojewicach, Gmina Dąbrowa Biskupia	Nr XXXVI/236/2010 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 26 lutego 2010 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 126, poz. 1606 z dnia 5 sierpnia 2010 r.
7	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działki 37/2 w Niemojewie, Gmina Dąbrowa Biskupia	Nr XXXVI/237/2010 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 26 lutego 2010 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 128, poz. 1627 z dnia 12 sierpnia 2010 r.
8	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu części działki nr 35/6 w Radojewicach, Gmina Dąbrowa Biskupia.	Nr XXXVI/238/2010 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 26 lutego 2010 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 128 z dnia ,poz. 1628 z dnia 12 sierpnia 2010 r.
9	W sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego działki nr 86 w Parchaniu.	NR XII/85/2011 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 25 listopada 2011 r. ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 305, poz. 3321 z dnia 23 grudnia 2011 r.
10	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działki 103/6 położonej w miejscowości Dąbrowa Biskupia.	NR II/11/2014 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 4 grudnia 2014 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego poz. 3658 z dnia 9.12.2014 r.
11	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w rejonie ulicy Długiej i Topolowej w miejscowości Dąbrowa Biskupia	Nr XXVIII/190/2017 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 28 września 2018 r. ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego, poz. 3802 z dnia 05.10.2017 r.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j. Dz.U. z 2021 r., poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu o warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Dąbrowa Biskupia została opracowana na grudzień 2013 r. – luty 2014 r. W 2018 r. dokonano aktualizacji gminnej ewidencji zabytków. Przy opracowaniu GPOnZ dokonano ponownie aktualizacji i wykonano karty zgodnie z zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa

Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Opracowano także karty dla stanowisk archeologicznych. Wykaz obiektów dołączono do GPOnZ – Załącznik nr 1 i Załącznik nr 2.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

5.5.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Obszar Gminy Dąbrowa Biskupia, zwłaszcza tereny zlewni rzeki Tażyny, penetrowany był archeologicznie od końca lat 50. XX w. Jednak dopiero planowa działalność Zespołu Badań Kujaw Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, prowadzona w latach 70. i 80. XX w. spowodowała lawinowy przyrost źródeł. Od 1994 r. prace badawcze na tym terenie, zainicjowane przez prof. Lucynę Domańską, podjęli pracownicy i studenci Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. Wysiłek badawczy skoncentrowany jest tu na próbie wyjaśnienia relacji pomiędzy społecznościami łowiecko-zbierackimi a najstarszymi rolnikami. Większość stanowisk znanych jest dzięki badaniom powierzchniowym, jedynie niewielka część rozpoznana jest w efekcie badań wykopaliskowych.

W Gminie Dąbrowa Biskupia znajduje się 1606 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych (Załącznik nr 2).

• KONCENTRACJA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH, CHRONOLOGIA

W wyniku rozpoznania archeologicznego (AZP) Gminy Dąbrowa Biskupia, na jej terenie zarejestrowano dużą ilość stanowisk archeologicznych. Koncentracja osadnictwa pradziejowego widoczna jest szczególnie w okolicach rzeki Tażyny. Tereny gminy były penetrowane przez różne grupy ludzkie już od schyłku paleolitu, gdy w wyniku ocieplenia klimatu stopniowo uwalniały się z lądolodu – 12-10 tys. lat p.n.e. Ale szczególnie interesująco rysują się ich dzieje w późnym mezolicie oraz środkowym i późnym neolicie.

Zmiana klimatu spowodowała napływ grup myśliwych i rybaków z zach. części Niżu Środkowoeuropejskiego. Skupieni w niewielkich grupach eksploatowali stosunkowo niewielkie terytoria, ograniczone do doliny rzecznej. Stosowali niewielkich rozmiarów narzędzia kamienne (mikrolity). Na stanowisku Dąbrowa Biskupia 71 zarejestrowane zostały pozostałości wyposażenia myśliwego (liczne zbrojniki mikrolityczne i półsurowiec do ich produkcji) z końca okresu borealnego (9000-8000 p.n.e.). Tak wyspecjalizowany zestaw wytworów krzemiennych na tym stanowisku jest czymś wyjątkowym w skali Niżu Europejskiego. W oparciu o te i podobne materiały z doliny Tażyny można wnosić, iż odgrywała ona szczególną rolę wśród społeczności kultury Maglemose.⁸ Ludzie tej kultury żyli w lasach, na brzegach rzek

⁸ Domańska L., Dąbrowa Biskupia 71: a specialized camp from the Maglemose culture, w: Mesolithic Horizons, Oxford 2009, pp. 261-268 (współautor: M. Wąs)

oraz na terenach podmokłych. Zajmowali się łowiectwem i rybołówstwem, udomowili psa. Penetrowali Kujawy Czarne jeszcze ok. 5400 p.n.e.

Spośród kultur mezolitycznych na terenie gminy występują pojedyncze stanowiska kultury niemeńskiej (Brudnia, Dąbrowa Biskupia, Dziewa, Przybysław, Stanomin), trwającej jeszcze we wczesnej epoce neolitu. Charakteryzowała ją gospodarka myśliwsko - rybacko - zbieracka.

Przez prawie tysiąc lat klimat epoki mezolitu był podobny do współczesnego. Około 7 tys. lat p.n.e. zaczął stawać się cieplejszy i wilgotniejszy, co sprzyjało powstawaniu dobrych gleb i rozwojowi roślinności. W okresie ocieplenia klimatu (ok. 7000-2500 p.n.e.) prawie całą powierzchnię Równiny Inowrocławskiej porastały lasy liściaste i mieszane, zdominowane przez bory mieszane i sosnowe oraz grądy. Na żyznych glebach brunatnych, gliniastych i piaszczystych oraz przesuszonych czarnych ziemiach rosły lasy wielogatunkowe (grab, dąb, lipy, wiązy, klony i niekiedy buki). Doliny rzek, pokryte żyznymi madami, wilgotne oraz podmokłe i podlegające zalewom, pokryte były lasami łągowymi olszowymi i niskim grądem. Rozlewiska pokryte glebami zabagnionymi i torfami porastały olsy oraz roślinność łożowa z dominującą wierzbą, olszą czarną i jesionem. Terasy zalewowe zajmowały łągi jesionowo-wiązowe, podszyte gąszczem złożonym z leszczyny, bzu i kaliny. Wydm, eoliczne piaski pokrywowe oraz niektóre pola sandrowe pokryte były głównie roślinnością kserotroficzną, o cechach ubogich formacji borowych. Drzewostan wydm charakteryzował się słabym zwarcim, co umożliwiało bujny rozwój runa. Były to warunki sprzyjające rozwojowi rolnictwa, co nastąpiło w okresie neolitu.

Już około 5400 p.n.e. na teren Kujaw zaczęły napływać najstarsze społeczności rolnicze, tzw. kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR) w kręgu kultur naddunajskich. Przybysze przynieśli znajomość upraw pszenicy, hodowli bydła i świni, stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa. Znaleźiska KCWR zlokalizowane na terenie wielu miejscowości gminy Dąbrowa Biskupia, zwłaszcza w jej żyznej części płn. (Modliborzyce, Parchanki, Wonorze), datowane są od początku tego okresu. Lecz już 300 lat później datowane są stanowiska KCWR zadokumentowane na piaszczystym dnie doliny Tążyny, co świadczy o próbach kolonizacji nowych terenów w związku z „przeludnieniem” strefy gleb o najwyższej przydatności rolniczej. Dowodem są znaleźiska ze stanowiska Chlewiska 132.⁹

Od połowy IV tys. p.n.e., niemal równocześnie z KCWR, na obszarze gminy (podobnie w rejonach sąsiednich) rozwijała się kultura pucharów lejkowatych (KPL). Jej nazwa związana jest z charakterystycznym typem naczynia. Ludność KPL szeroko skolonizowała obszary piaszczyste, zaszczerpiła wierzenia związane z megalitami (charakterystyczne pochówki szkieletowe zwane grobami kujawskimi i grobowce megalityczne). Zajmowała się głównie hodowlą, łowiectwem i rybołówstwem, ale też uprawiała zboże, znała radło i zaprzęgała bydło. Pozostawiła po sobie niewielkie osady na łagodnych stokach wydmowych wzniesień oraz znaczne zmiany w krajobrazie przyrodniczym - do uzyskania terenów pod uprawę masowo stosowano ogień. Doprowadziło to do silnego przekształcenia środowiska przejawiającego się w odlesieniu i zmianie struktury lasów, które odradzały się w postaci boru sosnowego. Jak wskazuje ilość udokumentowanych stanowisk archeologicznych we wszystkich miejscowościach na terenie gminy Dąbrowa Biskupia, obszar ten był intensywnie zasiedlony. Wśród stanowisk ciekawszych wymienić należy stanowisko 21 w Dąbrowie Biskupiej. Finał dezintegracji kultury pucharów lejkowatych nastąpił około 2350 p.n.e.

Niemal równolegle z KPL rozwijała się kultura amfor kulistych (KAK),¹⁰ przejmując od KPL wiele cech. Jej przedstawiciele trudnili się głównie pasterstwem. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej, zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności KAK najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków

⁹ Rzepecki S., Refleksje nad perspektywami zachowania stanowisk neolitycznych w dorzeczu Tążyny, w: Acta Universitatis Lodzensis Folia Archeologica 30, 2015, dostępny w Internecie:

cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl.../0_1_7_-19_Rzepecki.pdf

¹⁰ Chachlikowski P., Czerebuszek J., Badania osadnictwa kultury amfor kulistych w rejonie zlewni rzeki Tążyny-Kanału Parchańskiego, w: Kultura amfor kulistych w rejonie Kujaw, red. A. Cofta-Broniewska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 355-396

zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami. Dolina parchańska oraz rejon zlewni Tążyny jest obszarem o największym nasyceniu punktami osadniczymi KAK – stanowiska zlokalizowane są we wszystkich miejscowościach gminy Dąbrowa Biskupia. Wśród udokumentowanych wykopaliskowo form zasiedlenia społeczności KAK zgrupowania łążyńsko-parchańskiego można wyodrębnić: osady wielodomowe i jednodomowe oraz pozostałości krótkotrwałego, najpewniej przelotnego zasiedlenia o charakterze obozowisk-koczowisk.

Kolejny etap zasiedlenia strefy doliny Tążyny wyznacza pojawienie się społeczności związanych z kulturą ceramiki sznurowej (KCSZ) 3200-1800 p.n.e., przez niektórych badaczy uznawanych za pierwsze fale ludności pochodzenia indoeuropejskiego. Stanowiska z tego okresu zlokalizowane są we wszystkich miejscowościach gminy. Przy czym najstarsze szczątki przedstawicieli KCWR, datowane na 3300 p.n.e., zlokalizowano w Modliborzycach, stan. 1. Charakterystyczną ich cechą jest prawie całkowity brak osad. Głównie odnajdowane są ślady krótkotrwałych obozowisk, szałasów i ziemianki. Na podstawie tych przesłanek uznaje się, że społeczności KCSZ zajmowały się przede wszystkim hodowlą i nie zakładały trwałych osad, wędrując ze swoimi stadami. Wynikało to z istnienia otwartych przestrzeni, odlesionych przez współczesne im lub wcześniejsze ugrupowania rolnicze – przede wszystkim KPL i KAK. Społeczności „sznurowe” były silnie zróżnicowane wewnętrznie. Przejawiało się to w równoległym stosowaniu różnych form pochówku, w tym zarówno jednostkowych, jak i zbiorowych. Rejestrowane są przypadki ciepłopalenia i podwójnych ceremonii pogrzebowych. W grobach sporadycznie deponowane były przedmioty egzotyczne, głównie z bursztynu i miedzi.¹¹

Z upowszechnieniem się nowego materiału – brązu, wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny regionu. Docierał on na te tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W początkowym okresie epoki brązu ukształtowała się kultura iwieńska datowana na około 1700-1600 p.n.e., rozwijająca się również na ziemi chełmińskiej i we wschodniej Wielkopolsce. Obecny stan badań dotyczący osad kultury iwieńskiej przedstawia się skromnie. Na terenie Gminy Dąbrowa Biskupia jej stanowiska zlokalizowano na żyznych glebach w miejscowościach: Bąkowo, Chlewiska, Nowy Dwór, Pieczyńska, Radojewice, Sobiesiernie, Stanomin. W kulturze iwieńskiej funkcjonował model gospodarki oparty na rolnictwie i hodowli. Przedmioty brązowe są to głównie siekiery typu unietyckiego, z podniesionym brzegiem, płaskie siekiery z wąskim korpusem i zaokrąglonym obuchem i sztylety z szerokim zaokrąglonym ostrzem o wąskiej łukowatej nasadzie rękojeści.

W okresie około 1900-1000 p.n.e. na terenie Kujaw funkcjonowała kultura trzciniecka grupy hubieńskiej. Znanych jest tylko kilka stanowisk z terenu gminy: Stanomin, Radojewice, Nowy Dwór, Konary Głojkowo, Dąbrowa, Bąkowo.

Zdecydowany wzrost osadnictwa widoczny jest w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, która na terenie gminy Dąbrowa Biskupia pojawiła się na przełomie 1500/1400 p.n.e. Jest zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a jej system gospodarczy, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątano sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu.

W VII w p.n.e. rozpoczęła się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie malał, pojawiały się wyroby żelazne. W pierwszym okresie epoki żelaza (okres halsztacki 650-400 p.n.e.) kultura łużycka przeżywała swój największy rozkwit i posiadała szerokie kontakty z resztą Europy. Powstały wówczas grody typu Biskupin. Osadnictwo kultury łużyckiej jest bogato reprezentowane we wszystkich miejscowościach Gminy Dąbrowa Biskupia.

¹¹ Pospieszny L., Zwyczaje pogrzebowe społeczności kultury ceramiki sznurowej w Wielkopolsce i na Kujawach, Poznań 2009, dostępny w Internecie <https://www.researchgate.net/publication/286053697/download>

Pod koniec okresu halszackiego rozpoczął się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Podniesienie się poziomu wód gruntowych, spowodowane zmianami klimatycznymi, wypierało osadników z dotychczasowych siedlisk. Osłabione w ten sposób osadnictwo łużyckie było stopniowo podbijane lub kolonizowane przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską (VII-III w p.n.e.). Trudno stwierdzić, czy proces ten miał charakter zbrojnej agresji, czy odbywał się poprzez asymilację miejscowej ludności i przybyłej z Pomorza. Różnice między obydwoma kulturami widoczne są przede wszystkim w formach grobów oraz kształtach i ornamentyce naczyń oraz przedmiotów metalowych. Jej wschodnim odłamem jest kultura grobów kloszowych, na terenie gminy zlokalizowana na kilku stanowiskach w Chlewiskach, Chróstowie i Parchaniach.

Początek wieku IV p.n.e. wiązał się z masowym upowszechnieniem się żelaza, jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska (III w. p.n.e.-V w. n.e.). Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski 150 p.n.e.-25 n.e.). Rozwijała się też w kolejnym okresie wpływów rzymskich (I-IV w. n.e.). Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rogate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy: całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Ślady osadnictwa z czasów rzymskich znajdują się na terenie całej gminy.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywało głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane było to prawdopodobnie z załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów, który wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrowek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego.

Począwszy od VI w. n.e. zaczął się nowy okres dziejów – wczesne średniowiecze. Początkowe jego fazy charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawił się nowy system gospodarki żywnościowej: przemienno-ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana była sprzężajna obróbka roli. Pojawiło się na szeroką skalę proso. W hodowli wzrosła rola świń przy zmniejszeniu stad bydła rogatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie była raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w VIII w. n.e. W ciągu IX i X w. kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załazki przyszłych wsi i miast. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X w. obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu. W tym czasie ukształtował się obecny układ większości miejscowości. Stanowiska wczesno- i późnośredniowieczne zlokalizowane są na terenie całej gminy. Nie zostały przebadane.

• OCHRONA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 4 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Dąbrowa Biskupia.

Tabela nr 4. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY DĄBROWA BISKUPIA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • opracowana gminna ewidencja zabytków; • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące obiekty zabytkowe; • unikatowy, największy w Polsce drewniany kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej w Pieraniu; • wyremontowany dwór Generała Władysława Sikorskiego w Parchaniu; • licznie występujące stanowiska archeologiczne; • prężnie działające: Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Dąbrowie Biskupiej, Gminna Biblioteka Publiczna, która posiada swoje filie w Pieraniu, Radojewicach i w Wonorzu oraz świetlice wiejskie; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody – Obszar Chronionego Krajobrazu Lasów Balczewskich, rezerwat faunistyczny „Balczewo”, rezerwat florystyczny „Rejna”, 20 pomników przyrody; 	<ul style="list-style-type: none"> • stan zachowania części obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • niewielkie oznakowanie obiektów zabytkowych; • przeciętna jakość usług turystycznych dostępności do bazy gastronomicznej i noclegowej w gminie; • niedobór materiałów promocyjnych i środków na promocję; • brak uchwały w sprawie udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

<ul style="list-style-type: none"> • gmina należy do Lokalnej Grupy Działania Czarnoziem na Soli Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Czarnoziem na Soli; • Plan ochrony zabytków na wypadek na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. 	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • położenie gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju gminy; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych, w tym zabytkowych parków.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Dąbrowa Biskupia. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 5), które są kontynuacją działań określonych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2019-2022. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 5.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Dąbrowa Biskupia.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Dąbrowa Biskupia.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 5. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Dąbrowa Biskupia

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Dąbrowa Biskupia		
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Umieszczenie w widocznym miejscu tablic informacyjnych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.	Czy i gdzie umieszczono tablice
	Podjęcie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.	Czy pozyskano środki, z jakich środków, na jakie obiekty, zakres prac
	Opracowanie uchwały dotyczącej określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.	Ilość złożonych wniosków, wartość przyznanych dotacji, ilość przyznanych dotacji, na jakie obiekty, zakres prac
	Realizacja zadań własnych Gminy Dąbrowa Biskupia w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Wprowadzenie i egzekwowanie zasad ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	Czy i jakie zapisy wprowadzono, zmieniono, dla jakich obiektów
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych parków oraz cmentarzach znajdujących się na terenie gminy, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, gdzie, wartość przeznaczonych środków
PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Dąbrowa Biskupia		
Zwiększenie świadomości kulturowej wśród dzieci i młodzieży przez jej włączenie w różne formy aktywności	Organizacja konkursów historycznych, wydarzeń w oparciu o lokalne dziedzictwo kulturowe.	Ilość zorganizowanych konkursów, ich tematyka, z kim współpracowano
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów we ścisłej współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury, Sportu i Rekreacji w Dąbrowie Biskupiej, Gminną Biblioteką Publiczną wraz z filiami oraz świetlicami wiejskimi.	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano, z kim współpracowano
	Organizacja wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych miejscach gminy.	
Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Wsparcie merytoryczne w celu opracowania tablic informacyjnych zawierających podstawowe informacje na temat najbardziej wartościowych zabytków rejestrowych, które zamieszczone zostaną na zewnątrz obiektów.	Ile tablic umieszczono, gdzie, wartość przeznaczonych środków
Promocja historii i dziedzictwa kulturowego	Opracowanie ulotek promujących zabytki gminy (również w formie edukacyjnej).	Czy opracowano, ilość wydanych pozycji, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków
	Rozpowszechnienie informacji na temat rejestru zabytków z terenu gminy.	Gdzie rozpowszechniano, w jakiej formie, informacje na jaki temat, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków

8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:**

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Dąbrowa Biskupia),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Dąbrowa Biskupia dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Dąbrowa Biskupia,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź

organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• Dotacje Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Dotacje Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków udzielana są zgodnie z przyznaje dotacje na podstawie art. 74 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.) oraz rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Dotacje udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Wniosek należy złożyć do dnia:

- 1) 30 czerwca roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków),
- 2) 28 lutego roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone.

• Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego – udzielane są na podstawie art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz § 9 ust. 4, 5 i 6 załącznika nr 1 do uchwały Nr XXV/497/08 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 września 2008 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego (Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego Nr 133, poz. 2100, z 2009 r. Nr 43, poz. 938 i Nr 124, poz. 2064 oraz z 2012 r. poz. 2029).

Ponadto Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego, chcąc wyróżnić prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach województwa kujawsko-pomorskiego, cechujące się wysoką jakością oraz szczególną dbałością o kompleksowe przywrócenie im świetności i utrwalenie ich kulturowej wartości, promować dobre wzorce realizacji prac przy zabytku oraz uhonorować autorów szczególnych osiągnięć, związanych z opieką nad zabytkami i ochroną zabytków, przyznaje Medale Hereditas Saeculorum, będący główną nagrodą w Konkursie Dziedzictwo Wieków. W tym celu została powołana specjalna Kapituła, składająca się z ekspertów z zakresu dziedzictwa narodowego i oceniająca nadesłane wnioski przez właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych, jednostki samorządu terytorialnego, stowarzyszenia, fundacje działające na polu ochrony i opieki nad zabytkami, służby konserwatorskie oraz muzea. Uroczystość wręczenia medali laureatom odbywa się podczas wojewódzkiej inauguracji Europejskich Dni Dziedzictwa.

Dotacje z budżetu Starostwa Powiatowego w Inowrocławiu – przyznawane są zgodnie z uchwałą nr XIII/131/2019 Rady Powiatu Inowrocławskiego z dnia 29 listopada 2019 r. w sprawie zasad i trybu postępowania, udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, niestanowiących własności Powiatu Inowrocławskiego. Przyznawanie dotacji odbywa się za zasadach otwartego konkursu ofert, na podstawie wniosków złożonych przez zainteresowanych. Wnioski można składać w terminie do dnia 31 marca każdego roku, po zatwierdzeniu budżetu – z określoną kwotą na dany rok.

- **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Gmina Dąbrowa Biskupia nie ma opracowanej uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

- **Rządowy Program Odbudowy Zabytków**

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest rządowym programem, który oferuje jednostkom samorządu terytorialnego możliwość wsparcia zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dofinansowane z programu może być przeznaczone na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się z ewidencji zabytków, a także na udzielenie przez jednostkę samorządu terytorialnego dotacji o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podmiotowi trzeciemu z zachowaniem przepisów prawa regulujących przekazywanie takich dotacji.

Każdy samorząd może złożyć maksymalnie 10 wniosków w trzech kategoriach: do 150.000,00 zł, do 500.000,00 zł i do 3.500.000,00 zł.

Dofinansowane może być przyznane w wysokości maksymalnie 98 % wartości inwestycji.

Pełne informacje dotyczące naboru wniosków do programu wraz z instrukcją i ogłoszeniem o naborze znajdują się na stronie Banku Gospodarstwa Krajowego.

- **Konkurs „Zabytek Zadbany”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu

W województwie kujawsko-pomorskim właściciele oraz zarządcy zabytkowych parków mogą skorzystać ze wsparcia finansowego, proponowanego przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu. Rada Nadzorcza w drodze uchwały przyjmuje zasady udzielania pomocy finansowej ze środków, które są w jej dyspozycji. O pomoc mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, państwowe jednostki budżetowe, przedsiębiorcy, instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz osoby fizyczne. Wsparcie udzielane jest m.in. w formie pożyczek, umorzenia pożyczek i bezwrotnych dotacji na realizację przedsięwzięć, związanych z edukacją ekologiczną, ochroną przyrody i krajobrazu, ochroną powietrza, gospodarką odpadami i ochroną powierzchni ziemi oraz zasobów wodnych, badaniami naukowymi, a także monitoringiem środowiska. Wojewódzki Fundusz nie rozpatruje wniosków o udzielenie dofinansowania na przedsięwzięcia zakończone w dniu złożenia wniosku.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie

Celem rządowego programu bezwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i jest przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
10. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Dąbrowa Biskupia.
11. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu, Delegatura w Bydgoszczy.
12. Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2019-2022.
13. Strategia obszaru rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu inowrocławskiego, Inowrocław, 2017.
14. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2014-2017, z uwzględnieniem perspektywy do roku 2021, Dąbrowa Biskupia, 2015.
15. Gmina Dąbrowa Biskupia / Historia i współczesność/Informator/autor: Katarzyna Hewner
<http://dabrowabiskupia.pl/contents/content/84/3197>.
16. Strona internetowa Lapidaria - zapomniane cmentarze Pomorza i Kujaw:
<http://lapidaria.wikidot.com/dabrowa-biskupia>.
17. Krysiak A., Pieranie, kujawska Częstochowa, w: Kujawy i Pomorze nr 2(5), 2007.
18. Gwara regionu-Kujawy, strona www: Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe pod red. Haliny Karaś
[http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=mapa-serwisu&12=&13=&14=kujawy-gwara-regionu-mwr](http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=mapa-serwisu&12=&13=&14=kujawy-gwara-regionu-mwr;);
19. Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa:
<http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/sztuka>.
20. Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa:
<http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/muzyka-i-taniec>.
21. Domańska L., Dąbrowa Biskupia 71: a specialized camp from the Maglemose culture, w: Mesolithic Horizons, Oxford 2009, pp. 261-268 (współautor: M.Wąs).
22. Rzepecki S., Refleksje nad perspektywami zachowania stanowisk neolitycznych w dorzeczu Tażyny, w: Acta Universitatis Lodzianis Folia Archeologica 30, 2015 r., dostępny w Internecie:
http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl.../0_1_7_-19_Rzepecki.pdf.
23. Chachlikowski P., Czerebuszek J., Badania osadnictwa kultury amfor kulistych w rejonie zlewni rzeki Tażyny-Kanału Parchańskiego, w: Kultura amfor kulistych w rejonie Kujaw, red. A. Cofta-Broniewska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 355-396.
24. Pospieszny Ł., Zwyczaje pogrzebowe społeczności kultury ceramiki sznurowej w Wielkopolsce i na Kujawach, Poznań 2009, dostępny w Internecie
<https://www.researchgate.net/publication/286053697/download>.
25. www.nid.pl.
26. www.nimoz.pl.
27. www.zabytek.pl
28. www.stat.gov.pl/gus.
29. www.isap.sejm.gov.pl.

11. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Dąbrowa Biskupia.
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Dąbrowa Biskupia.
3. Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Dąbrowa Biskupia.
4. Tabela nr 4. Analiza SWOT.
5. Tabela nr 5. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Dąbrowa Biskupia.
6. Rys. 1. Obszar rewitalizacji na tle obszaru zdegradowanego i granic gminy.
7. Zdjęcia nr 1, 2. Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, Pieranie.
8. Zdjęcia nr. 3, 4. Kościół pw. Św. Wojciecha, Parchanie.
9. Zdjęcie nr 5, 6. Kościół pw. Św. Michała Archanioła, Brudnia.
10. Zdjęcia nr 7, 8. Kościół pw. Świętej Trójcy, Chlewiska.
11. Zdjęcia nr 9, 10. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP, Dąbrowa Biskupia.
12. Zdjęcie nr 11. Dwór, Wola Stanomińska nr 2.
13. Zdjęcie nr 12. Dwór, Sobiesierne nr 9.
14. Zdjęcie nr 13. Pastorówka, ob. dom, Radojewice nr 42.
15. Zdjęcie nr 14, 15. Dwór, Parchanie nr 33.
16. Zdjęcie nr 16. Dwór, Pieranie nr 28-29.
17. Zdjęcie nr 17. Dwór, Zagajewiczki nr 12.
18. Zdjęcie nr 18. Dwór, Konary nr 8.
19. Zdjęcie nr 19. Dwór, Modliborzyce nr 10.
20. Zdjęcie nr 20. Dwór, Dziewa nr 1.

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	ADRES	OBIEKT	UWAGI
1	Bąkowo nr 2, dz. nr 2/62	park w zespole dworskim	
2	Bąkowo nr 2	spichlerz w zespole dworskim	
3	Brudnia nr 4	dom zarządcy, ob. dom	d. nr 3
4	Brudnia nr 4	obora	d. nr 3
5	Brudnia nr 6	kościół pw. św. Michała Archanioła w zespole	
6	Brudnia nr 6	ogrodzenie w zespole kościoła pw. św. Michała Archanioła	
7	Brudnia nr 6	plebania w zespole kościoła pw. św. Michała Archanioła	
8	Brudnia nr 12	dom	
9	Brudnia nr 15	obora	d. nr 17
10	Brudnia nr 16	dom	d. nr 14
11	Brudnia nr 16	obora	d. nr 14
12	Brudnia nr 16	stodoła	d. nr 14
13	Brudnia, dz. nr 104, 106, 99/1	cmentarz rzymsko - katolicki	
14	Chlewiska nr 2	dom	
15	Chlewiska nr 14	brama w zespole kościoła pw. Świętej Trójcy	
16	Chlewiska nr 14	budynek gospodarczy przy plebanii w zespole	

LP.	ADRES	OBIEKT	UWAGI
		kościół pw. Świętej Trójcy	
17	Chlewiska nr 14	cmentarz przykościelny	
18	Chlewiska nr 14	kościół pw. Świętej Trójcy	
19	Chlewiska nr 14	plebania w zespole kościoła pw. Świętej Trójcy	
20	Chlewiska nr 19	szkoła, ob. świetlica wiejska	
21	Chlewiska, dz. nr 96/3, 98	cmentarz rzymsko-katolicki	
22	Chlewiska, dz. nr 101	cmentarz ewangelicki	
23	Chróstowo nr 42	budynek gospodarczy	
24	Chróstowo nr 42	szkoła, ob. dom i świetlica wiejska	
25	Chróstowo nr 42	piwnica	
26	Dąbrowa Biskupia, dz. nr 232/1, 233/2, 280	cmentarz ewangelicki	
27	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 27	młyn	
28	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 36	pastorówka w zespole kościoła Wniebowzięcia NMP, ob. budynek usługowy	
29	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 38	kościół ewangelicki w zespole, ob. kościół Wniebowzięcia NMP	
30	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 61-63	dom	
31	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 85	budynek gospodarczy	
32	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 85	dom	
33	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 112	szkoła, ob. dom	
34	Dziewa nr 1	dwór w zespole	
35	Dziewa nr 1	obora w zespole dworskim	
36	Dziewa nr 1, dz. nr 16/10	park w zespole dworskim	
37	Dziewa nr 1	spichlerz w zespole dworskim	
38	Głojkowo, dz. nr 7/3	park	
39	Konary nr 8	dwór	
40	Konary nr 9a	dom	d. nr 9
41	Konary nr 18	budynek gospodarczy w zespole dworskim	
42	Konary nr 18	dwór w zespole, ob. dom	
43	Konary nr 18, dz. nr 134, 135/2, 136/2	park w zespole dworskim	
44	Konary nr 6	budynek gospodarczy	d. bez numeru
45	Konary nr 6	szkoła ewangelicka, ob. dom	d. bez numeru
46	Konary, dz. nr 79	cmentarz ewangelicki	
47	Mleczkowo nr 16	budynek gospodarczy	
48	Mleczkowo nr 16	szkoła, ob. dom	
49	Modliborzyce nr 4	czworak w zespole dworskim, ob. dom	
50	Modliborzyce nr 7-9	dom	d. nr 7
51	Modliborzyce nr 10	budynek gospodarczy w zespole dworskim	

LP.	ADRES	OBIEKT	UWAGI
52	Modliborzyce nr 10	dwór w zespole, ob. budynek nieużytkowany	
53	Modliborzyce nr 10	ogrodzenie w zespole dworskim	
54	Niemojewo nr 13	budynek gospodarczy	
55	Niemojewo nr 13	szkoła, ob. dom	
56	Niemojewo nr 14	budynek gospodarczy	
57	Niemojewo nr 14	leśniczówka	
58	Niemojewo, dz. nr 6/4, 6/5	park	
59	Nowy Dwór nr 2	szkoła, ob. dom	
60	Ośniszczewko nr 2	budynek gospodarczy	
61	Ośniszczewko nr 2	szkoła, ob. dom	
62	Ośniszczewko nr 6	dom	
63	Ośniszczewko nr 6	obora	
64	Ośniszczewko nr 13	obora	d. nr 14
65	Ośniszczewko nr 16	dom	d. nr 17
66	Ośniszczewko nr 20	budynek gospodarczy I	
67	Ośniszczewko nr 20	budynek gospodarczy II	
68	Ośniszczewko nr 20	mleczarnia	
69	Parchanie nr 11	dom	d. bez nr
70	Parchanie nr 20	dom	
71	Parchanie nr 33	dwór w zespole	rejestr zabytków nr A/1004 z dnia 04.09.1995 r.
72	Parchanie nr 33	park w zespole	rejestr zabytków nr A/1004 z dnia 04.09.1995 r.
73	Parchanie nr 33A	spichlerz w zespole dworsko-parkowym	d. nr 33
74	Parchanie nr 38	szkoła	
75	Parchanie nr 41	plebania w zespole kościoła pw. św. Wojciecha	
76	Parchanie nr 42	dom	
77	Parchanie, dz. nr 79/2	kościół pw. św. Wojciecha w zespole	
78	Parchanie, dz. nr 120, 121, 122	cmentarz rzymsko-katolicki	
79	Parchanie, dz. nr 121	kaplica cmentarna	
80	Parchanie	układ ruralistyczny wsi w granicy strefy B	
81	Pieczyska nr 4, dz. nr 3	park	
82	Pieranie nr 7	budynek gospodarczy	
83	Pieranie nr 7	szkoła, ob. biblioteka i świetlica wiejska	
84	Pieranie nr 16	obora	
85	Pieranie nr 19	dom	
86	Pieranie nr 19	obora	
87	Pieranie nr 19	obora	
88	Pieranie nr 28-29	dwór	
89	Pieranie nr 35	budynek gospodarczy w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	
90	Pieranie nr 35	dom w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	

LP.	ADRES	OBIEKT	UWAGI
91	Pieranie nr 35	dom w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja, ob. salka katechetyczna	
92	Pieranie nr 36	plebania w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	
93	Pieranie dz. nr 40, 41, 42	cmentarz rzymsko - katolicki	
94	Pieranie, dz. nr 66	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	
95	Pieranie, dz. nr 66	kościół parafialny pw. św. Mikołaja w zespole	rejestr zabytków nr A/223 z dnia 11.03.1931 r.
96	Pieranie	układ ruralistyczny wsi w granicy strefy B	
97	Przybysław nr 20	dworzec kolejki wąskotorowej, ob. budynek nieużytkowany	
98	Przybysław nr 25	budynek gospodarczy	
99	Przybysław nr 25	komora celna, ob. dom	
100	Przybysław nr 50	dom	
101	Przybysław nr 51	dom	
102	Przybysław nr 51	obora	
103	Przybysław nr 51	stodoła	
104	Przybysław nr 52	szkoła, ob. dom	
105	Przybysław nr 54	dom	
106	Przybysław nr 57	dom	
107	Przybysław nr 61	dom	
108	Radojewice nr 42	pastorówka, ob. dom	
109	Radojewice nr 42	park w pozostałościach zespołu dworskiego	
110	Radojewice nr 43	obora w pozostałościach zespołu dworskiego	
111	Radojewice nr 49	szkoła, ob. biblioteka	
112	Radojewice nr 60	zajazd w pozostałościach zespołu dworskiego, ob. sklep	
113	Radojewice, dz. nr 29, 31/1	cmentarz ewangelicki	
114	Rejna nr 27	budynek gospodarczy	
115	Rejna nr 27	leśniczówka	
116	Sobiesiernie nr 9	dwór w zespole	rejestr zabytków nr A/1093 z dnia 21.02.1994 r.
117	Sobiesiernie nr 9	obora w zespole dworsko-parkowym	
118	Sobiesiernie nr 9, dz. nr 15, 18/3, 18/4, 18/5	park w zespole	rejestr zabytków nr A/1093 z dnia 21.02.1994 r.
119	Sobiesiernie nr 9	spichlerz w zespole dworsko-parkowym	
120	Stanomin nr 15	obora	
121	Stanomin nr 18a	obora	d. nr 18
122	Stanomin nr 19	dom	
123	Stanomin nr 20	budynek gospodarczy, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	
124	Stanomin nr 21	budynek gospodarczy	
125	Stanomin nr 21	młyn, ob. budynek nieużytkowany	

LP.	ADRES	OBIEKT	UWAGI
126	Stanomin nr 23	budynek gospodarczy	
127	Stanomin nr 23	szkoła, ob. dom	
128	Stanomin nr 24	zajazd, ob. dom	
129	Stanomin nr 38	dom	
130	Stanomin nr 38	budynek gospodarczy	
131	Stanomin nr 43	dom	
132	Stanomin, dz. nr 181/1	cmentarz ewangelicki	
133	Wola Stanomińska nr 2	dwór w zespole	rejestr zabytków nr A/1015 z dnia 15.05.1987 r.
134	Wola Stanomińska nr 2, dz. nr 15/1, 15/2	park w zespole	rejestr zabytków nr A/1015 z dnia 15.05.1987 r.
135	Wola Stanomińska nr 2	spichlerz w zespole dworsko - parkowym	
136	Wola Stanomińska nr 6	dwojak w zespole pałacowym, ob. dom	
137	Wonorze nr 4	dom	d. nr 3
138	Wonorze nr 16	poczta, ob. budynek nieużytkowany	
139	Wonorze nr 21	młyn	
140	Wonorze nr 55	budynek mieszkalno-gospodarczy	d. nr 48
141	Wonorze nr 61a	obora	d. nr 45
142	Wonorze nr 65	szkoła, ob. dom	
143	Wonorze nr 65	piwnica	
144	Wonorze nr 75	dom	d. nr 70
145	Wonorze, dz. nr 230/2	cmentarz ewangelicki	
146	Wonorze, dz. nr 232	cmentarz ewangelicki	
147	Wonorze	układ ruralistyczny wsi w granicy strefy B	
148	Zagajewice nr 12	dom z kuźnią w pozostałościach zespołu dworskiego	
149	Zagajewice, dz. nr 38/16	park w pozostałościach zespołu dworskiego	
150	Zagajewiczki nr 12	obora w zespole dworskim, ob. chlewnia	
151	Zagajewiczki nr 12	dwór w zespole	
152	Zagajewiczki nr 12	obora w zespole dworskim	
153	Zagajewiczki nr 12, dz. nr 80/1	park w zespole dworskim	

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne z terenu Gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR W MIEJSC.	NR AZP	NR NA ARKUSZU AZP
1	Zagajewice	1	43-42	180
2	Parchanie	1	44-41	152
3	Parchanie	2	44-41	189
4	Parchanie	2A	44-41	190
5	Parchanie	3	44-41	191
6	Parchanie	4	44-41	153
7	Parchanie	5	44-41	192
8	Parchanie	6	44-41	193
9	Parchanie	7	44-41	194
10	Parchanie	8	44-41	138
11	Parchanie	10	44-41	140
12	Parchanie	11	44-41	195
13	Parchanie	12	44-41	196
14	Parchanie	13	44-41	197
15	Parchanie	14	44-41	198
16	Parchanie	16	44-41	154
17	Parchanie	17	44-41	155
18	Parchanie	18	44-41	156
19	Parchanie	19	44-41	157
20	Parchanie	23	44-41	158
21	Parchanie	24	44-41	159
22	Parchanie	25	44-41	160
23	Parchanie	26	44-41	161
24	Parchanie	27	44-41	162
25	Parchanie	28	44-41	141
26	Parchanie	29	44-41	142
27	Parchanie	30	44-41	143
28	Parchanie	31	44-41	144
29	Parchanie	32	44-41	145
30	Parchanie	33	44-41	146
31	Parchanie	34	44-41	147
32	Parchanie	35	44-41	148
33	Parchanie	36	44-41	149
34	Parchanie	37	44-41	150
35	Parchanie	38	44-41	151
36	Parchanie	39	44-41	163
37	Parchanie	40	44-41	164
38	Parchanie	41	44-41	165
39	Parchanie	42	44-41	166
40	Parchanie	43	44-41	167
41	Parchanie	44	44-41	168
42	Parchanie	45	44-41	169
43	Parchanie	46	44-41	170
44	Parchanie	47	44-41	171

45	Parchanie	48	44-41	172
46	Parchanie	49	44-41	173
47	Parchanie	50	44-41	174
48	Parchanie	51	44-41	175
49	Parchanie	52	44-41	176
50	Parchanie	53	44-41	177
51	Parchanie	54	44-41	178
52	Parchanie	55	44-41	179
53	Parchanie	56	44-41	180
54	Parchanie	57	44-41	181
55	Parchanie	58	44-41	182
56	Parchanie	59	44-41	183
57	Parchanie	60	44-41	184
58	Parchanie	61	44-41	185
59	Parchanie	62	44-41	186
60	Parchanie	63	44-41	187
61	Parchanie	64	44-41	188
62	Parchanie	65	44-41	199
63	Parchanie	66	44-41	200
64	Parchanie	67	44-41	201
65	Parchanie	68	44-41	202
66	Parchanie	69	44-41	203
67	Parchanie	70	44-41	204
68	Parchanie	71	44-41	205
69	Parchanie	72	44-41	206
70	Parchanie	73	44-41	207
71	Parchanie	74	44-41	208
72	Parchanie	75	44-41	209
73	Parchanie	76	44-41	210
74	Parchanie	77	44-41	211
75	Parchanie	78	44-41	212
76	Parchanie	79	44-41	213
77	Parchanie	80	44-41	214
78	Parchanie	81	44-41	215
79	Parchanie	82	44-41	216
80	Parchanie	83	44-41	217
81	Parchanie	84	44-41	218
82	Parchanie	85	44-41	219
83	Parchanie	86	44-41	220
84	Parchanie	87	44-41	221
85	Parchanie	88	44-41	222
86	Parchanie	89	44-41	223
87	Parchanki	1	44-41	224
88	Parchanki	3	44-41	225
89	Parchanki	4	44-41	226
90	Parchanki	5	44-41	227
91	Parchanki	6	44-41	240

92	Parchanki	7	44-41	241
93	Parchanki	9	44-41	242
94	Parchanki	10	44-41	243
95	Parchanki	11	44-41	244
96	Parchanki	13	44-41	231
97	Parchanki	14	44-41	232
98	Parchanki	15	44-41	233
99	Parchanki	16	44-41	234
100	Parchanki	17	44-41	235
101	Parchanki	18	44-41	236
102	Parchanki	19	44-41	237
103	Parchanki	20	44-41	246
104	Parchanki	21	44-41	247
105	Parchanki	22	44-41	248
106	Parchanki	23	44-41	249
107	Parchanki	24	44-41	245
108	Parchanki	25	44-41	238
109	Parchanki	25A	44-41	239
110	Parchanki	26	44-41	250
111	Parchanki	27	44-41	251
112	Parchanki	28	44-41	252
113	Parchanki	29	44-41	253
114	Parchanki	30	44-41	254
115	Parchanki	31	44-41	255
116	Parchanki	32	44-41	256
117	Parchanki	33	44-41	257
118	Parchanki	34	44-41	258
119	Parchanki	35	44-41	259
120	Parchanki	36	44-41	260
121	Parchanki	37	44-41	261
122	Parchanki	38	44-41	262
123	Parchanki	39	44-41	263
124	Brudnia	1	44-42	168
125	Brudnia	2	44-42	198
126	Brudnia	3	44-42	196
127	Brudnia	7	44-42	206
128	Brudnia	8	44-42	105
129	Brudnia	9	44-42	203
130	Brudnia	9A	44-42	203A
131	Brudnia	10	44-42	204
132	Brudnia	11	44-42	183
133	Brudnia	12	44-42	211
134	Brudnia	13	44-42	210
135	Brudnia	14	44-42	212
136	Brudnia	15	44-42	208
137	Brudnia	16	44-42	207
138	Brudnia	17	44-42	254

139	Brudnia	18	44-42	209
140	Brudnia	28	44-42	200
141	Brudnia	29	44-42	201
142	Brudnia	36	44-42	202
143	Brudnia	40	44-42	199
144	Brudnia	41	44-42	197
145	Brudnia	42	44-42	195
146	Brudnia	43	44-42	194
147	Brudnia	44	44-42	193
148	Brudnia	45	44-42	192
149	Brudnia	46	44-42	191
150	Brudnia	47	44-42	190
151	Brudnia	48	44-42	189
152	Brudnia	49	44-42	188
153	Brudnia	50	44-42	187
154	Brudnia	51	44-42	185
155	Brudnia	52	44-42	186
156	Brudnia	53	44-42	184
157	Brudnia	54	44-42	182
158	Brudnia	55	44-42	181
159	Brudnia	56	44-42	178
160	Brudnia	57	44-42	175
161	Brudnia	58	44-42	174
162	Brudnia	59	44-42	177
163	Brudnia	60	44-42	179
164	Brudnia	61	44-42	180
165	Brudnia	62	44-42	176
166	Brudnia	63	44-42	173
167	Brudnia	64	44-42	172
168	Brudnia	65	44-42	171
169	Brudnia	66	44-42	170
170	Brudnia	67	44-42	169
171	Brudnia	68	44-42	167
172	Modliborzyce	1	44-42	123
173	Modliborzyce	2	44-42	133
174	Modliborzyce	3	44-42	97
175	Modliborzyce	4	44-42	107
176	Modliborzyce	5	44-42	100
177	Modliborzyce	6	44-42	153
178	Modliborzyce	7	44-42	151
179	Modliborzyce	8	44-42	101
180	Modliborzyce	9	44-42	102
181	Modliborzyce	10	44-42	103
182	Modliborzyce	11	44-42	96
183	Modliborzyce	12	44-42	139
184	Modliborzyce	13	44-42	142
185	Modliborzyce	14	44-42	141

186	Modliborzyce	16	44-42	156
187	Modliborzyce	17	44-42	157
188	Modliborzyce	18	44-42	158
189	Modliborzyce	19	44-42	159
190	Modliborzyce	20	44-42	160
191	Modliborzyce	21	44-42	161
192	Modliborzyce	22	44-42	162
193	Modliborzyce	23	44-42	163
194	Modliborzyce	24	44-42	164
195	Modliborzyce	25	44-42	165
196	Modliborzyce	26	44-42	166
197	Modliborzyce	27	44-42	136
198	Modliborzyce	28	44-42	137
199	Modliborzyce	29	44-42	138
200	Modliborzyce	30	44-42	145
201	Modliborzyce	31	44-42	146
202	Modliborzyce	32	44-42	144
203	Modliborzyce	33	44-42	143
204	Modliborzyce	34	44-42	94
205	Modliborzyce	35	44-42	95
206	Modliborzyce	36	44-42	98
207	Modliborzyce	37	44-42	155
208	Modliborzyce	38	44-42	147
209	Modliborzyce	39	44-42	148
210	Modliborzyce	40	44-42	149
211	Modliborzyce	41	44-42	150
212	Modliborzyce	42	44-42	154
213	Modliborzyce	43	44-42	152
214	Modliborzyce	44	44-42	127
215	Modliborzyce	45	44-42	126
216	Modliborzyce	46	44-42	125
217	Modliborzyce	47	44-42	124
218	Modliborzyce	48	44-42	129
219	Modliborzyce	49	44-42	128
220	Modliborzyce	50	44-42	130
221	Modliborzyce	51	44-42	131
222	Modliborzyce	52	44-42	132
223	Modliborzyce	53	44-42	135
224	Modliborzyce	54	44-42	134
225	Modliborzyce	55	44-42	122
226	Modliborzyce	56	44-42	121
227	Modliborzyce	57	44-42	120
228	Modliborzyce	58	44-42	119
229	Modliborzyce	59	44-42	118
230	Modliborzyce	60	44-42	117
231	Modliborzyce	61	44-42	116
232	Modliborzyce	62	44-42	115

233	Modliborzyce	63	44-42	114
234	Modliborzyce	64	44-42	113
235	Modliborzyce	65	44-42	112
236	Modliborzyce	66	44-42	111
237	Modliborzyce	67	44-42	109
238	Modliborzyce	68	44-42	108
239	Modliborzyce	69	44-42	110
240	Modliborzyce	70	44-42	106
241	Modliborzyce	71	44-42	104
242	Modliborzyce	72	44-42	105
243	Modliborzyce	73	44-42	99
244	Modliborzyce	74	44-42	140
245	Ośniszczewko	1	44-42	238
246	Ośniszczewko	2	44-42	237
247	Ośniszczewko	3	44-42	235
248	Ośniszczewko	4	44-42	236
249	Ośniszczewo	2	44-42	241
250	Ośniszczewo	3	44-42	240
251	Ośniszczewo	4	44-42	239
252	Parchanie	20	44-42	87
253	Parchanie	21	44-42	90
254	Parchanie	22	44-42	91
255	Parchanie	90	44-42	88
256	Parchanie	91	44-42	89
257	Parchanie	92	44-42	92
258	Parchanie	93	44-42	93
259	Parchanki	1	44-42	13
260	Parchanki	2	44-42	85
261	Parchanki	40	44-42	86
262	Stanomin	1	44-42	232
263	Stanomin	2	44-42	233
264	Stanomin	9	44-42	227
265	Stanomin	10	44-42	226
266	Stanomin	11	44-42	225
267	Stanomin	16	44-42	215
268	Stanomin	17	44-42	222
269	Stanomin	19	44-42	216
270	Stanomin	20	44-42	217
271	Stanomin	21	44-42	221
272	Stanomin	22	44-42	219
273	Stanomin	23	44-42	218
274	Stanomin	24	44-42	213
275	Stanomin	49	44-42	220
276	Stanomin	52	44-42	214
277	Stanomin	56	44-42	234
278	Stanomin	57	44-42	231
279	Stanomin	58	44-42	230

280	Stanomin	59	44-42	229
281	Stanomin	60	44-42	228
282	Stanomin	61	44-42	224
283	Stanomin	62	44-42	223
284	Wonorze	1	44-42	80
285	Wonorze	2	44-42	66
286	Wonorze	3	44-42	81
287	Wonorze	4	44-42	82
288	Wonorze	5	44-42	83
289	Wonorze	6	44-42	84
290	Wonorze	7	44-42	65
291	Wonorze	8	44-42	64
292	Wonorze	9	44-42	62
293	Wonorze	10	44-42	63
294	Wonorze	11	44-42	59
295	Wonorze	12	44-42	60
296	Wonorze	13	44-42	61
297	Wonorze	14	44-42	58
298	Wonorze	15	44-42	56
299	Wonorze	16	44-42	57
300	Wonorze	17	44-42	55
301	Wonorze	18	44-42	54
302	Wonorze	19	44-42	53
303	Wonorze	20	44-42	69
304	Wonorze	21	44-42	70
305	Wonorze	22	44-42	71
306	Wonorze	23	44-42	68
307	Wonorze	24	44-42	72
308	Wonorze	25	44-42	73
309	Wonorze	26	44-42	75
310	Wonorze	27	44-42	76
311	Wonorze	28	44-42	77
312	Wonorze	29	44-42	74
313	Wonorze	30	44-42	78
314	Wonorze	31	44-42	79
315	Wonorze	32	44-42	67
316	Zagajewice	1	44-42	245
317	Zagajewice	2	44-42	250
318	Zagajewice	3	44-42	243
319	Zagajewice	4	44-42	249
320	Zagajewice	5	44-42	248
321	Zagajewice	6	44-42	247
322	Zagajewice	7	44-42	246
323	Zagajewice	8	44-42	244
324	Zagajewice	9	44-42	242
325	Zagajewice	10	44-42	253
326	Zagajewice	11	44-42	252

327	Zagajewice	12	44-42	251
328	Chlewiska	5	44-43	194
329	Chlewiska	6	44-43	195
330	Chlewiska	8	44-43	196
331	Chlewiska	13	44-43	197
332	Chlewiska	14	44-43	198
333	Chlewiska	15	44-43	199
334	Chlewiska	16	44-43	200
335	Chlewiska	17	44-43	201
336	Chlewiska	18	44-43	202
337	Chlewiska	19	44-43	203
338	Chlewiska	20	44-43	204
339	Chlewiska	21	44-43	205
340	Chlewiska	22	44-43	206
341	Chlewiska	23	44-43	207
342	Chlewiska	24	44-43	208
343	Chlewiska	25	44-43	209
344	Chlewiska	26	44-43	210
345	Chlewiska	27	44-43	211
346	Chlewiska	28	44-43	212
347	Chlewiska	29	44-43	213
348	Chlewiska	41	44-43	217
349	Chlewiska	42	44-43	218
350	Chlewiska	45	44-43	219
351	Chlewiska	46	44-43	220
352	Chlewiska	47	44-43	214
353	Chlewiska	48	44-43	215
354	Chlewiska	61	44-43	225
355	Chlewiska	62	44-43	226
356	Chlewiska	64	44-43	227
357	Chlewiska	65	44-43	228
358	Chlewiska	66	44-43	229
359	Chlewiska	67	44-43	230
360	Chlewiska	68	44-43	231
361	Chlewiska	69	44-43	232
362	Chlewiska	70	44-43	233
363	Chlewiska	71	44-43	234
364	Chlewiska	80	44-43	216
365	Chlewiska	82	44-43	235
366	Chlewiska	83	44-43	236
367	Chlewiska	84	44-43	237
368	Chlewiska	85	44-43	238
369	Chlewiska	86	44-43	239
370	Chlewiska	87	44-43	240
371	Chlewiska	88	44-43	241
372	Chlewiska	89	44-43	242
373	Chlewiska	91	44-43	243

374	Chlewiska	92	44-43	244
375	Chlewiska	93	44-43	245
376	Chlewiska	94	44-43	246
377	Chlewiska	95	44-43	247
378	Chlewiska	96	44-43	248
379	Chlewiska	97	44-43	249
380	Chlewiska	124	44-43	250
381	Chlewiska	143	44-43	251
382	Chlewiska	144	44-43	252
383	Chlewiska	145	44-43	253
384	Chlewiska	146	44-43	254
385	Chlewiska	147	44-43	255
386	Chlewiska	148	44-43	256
387	Chlewiska	149	44-43	257
388	Chlewiska	150	44-43	258
389	Chlewiska	151	44-43	259
390	Chlewiska	152	44-43	260
391	Chlewiska	153	44-43	261
392	Chlewiska	154	44-43	262
393	Chlewiska	155	44-43	263
394	Mleczkowo	1	44-43	112
395	Mleczkowo	2	44-43	113
396	Mleczkowo	3	44-43	114
397	Mleczkowo	4	44-43	115
398	Mleczkowo	5	44-43	116
399	Mleczkowo	6	44-43	117
400	Mleczkowo	7	44-43	118
401	Mleczkowo	8	44-43	119
402	Mleczkowo	9	44-43	120
403	Mleczkowo	10	44-43	121
404	Mleczkowo	11	44-43	122
405	Mleczkowo	12	44-43	123
406	Mleczkowo	13	44-43	124
407	Mleczkowo	14	44-43	125
408	Mleczkowo	15	44-43	126
409	Mleczkowo	16	44-43	127
410	Mleczkowo	17	44-43	128
411	Mleczkowo	18	44-43	129
412	Mleczkowo	19	44-43	130
413	Mleczkowo	20	44-43	131
414	Mleczkowo	21	44-43	132
415	Mleczkowo	23	44-43	133
416	Mleczkowo	24	44-43	134
417	Mleczkowo	25	44-43	135
418	Mleczkowo	26	44-43	136
419	Mleczkowo	27	44-43	137
420	Mleczkowo	28	44-43	138

421	Mleczkowo	29	44-43	139
422	Mleczkowo	30	44-43	140
423	Mleczkowo	31	44-43	141
424	Mleczkowo	32	44-43	142
425	Mleczkowo	33	44-43	143
426	Mleczkowo	34	44-43	144
427	Mleczkowo	35	44-43	145
428	Mleczkowo	36	44-43	146
429	Mleczkowo	37	44-43	147
430	Mleczkowo	38	44-43	148
431	Mleczkowo	39	44-43	149
432	Mleczkowo	40	44-43	150
433	Mleczkowo	41	44-43	151
434	Mleczkowo	42	44-43	152
435	Mleczkowo	43	44-43	153
436	Mleczkowo	44	44-43	154
437	Mleczkowo	45	44-43	155
438	Mleczkowo	46	44-43	156
439	Mleczkowo	47	44-43	157
440	Mleczkowo	48	44-43	158
441	Mleczkowo	49	44-43	159
442	Mleczkowo	50	44-43	160
443	Mleczkowo	51	44-43	161
444	Mleczkowo	52	44-43	162
445	Mleczkowo	53	44-43	163
446	Mleczkowo	54	44-43	164
447	Mleczkowo	55	44-43	165
448	Mleczkowo	56	44-43	166
449	Mleczkowo	57	44-43	167
450	Mleczkowo	58	44-43	168
451	Mleczkowo	59	44-43	169
452	Mleczkowo	60	44-43	170
453	Mleczkowo	61	44-43	171
454	Mleczkowo	62	44-43	172
455	Mleczkowo	63	44-43	173
456	Mleczkowo	64	44-43	174
457	Mleczkowo	65	44-43	175
458	Mleczkowo	66	44-43	176
459	Mleczkowo	67	44-43	177
460	Mleczkowo	68	44-43	178
461	Mleczkowo	69	44-43	179
462	Mleczkowo	70	44-43	180
463	Mleczkowo	71	44-43	181
464	Mleczkowo	72	44-43	182
465	Mleczkowo	73	44-43	183
466	Mleczkowo	74	44-43	184
467	Mleczkowo	75	44-43	185

468	Mleczkowo	76	44-43	186
469	Mleczkowo	77	44-43	187
470	Mleczkowo	78	44-43	188
471	Mleczkowo	79	44-43	189
472	Mleczkowo	80	44-43	190
473	Mleczkowo	81	44-43	191
474	Mleczkowo	82	44-43	192
475	Mleczkowo	83	44-43	193
476	Ośniszczewo	5	44-43	1
477	Ośniszczewo	6	44-43	2
478	Ośniszczewo	7	44-43	3
479	Ośniszczewo	8	44-43	4
480	Ośniszczewo	9	44-43	5
481	Ośniszczewo	10	44-43	6
482	Ośniszczewo	11	44-43	7
483	Stanomin	3	44-43	8
484	Stanomin	4	44-43	9
485	Stanomin	5	44-43	10
486	Stanomin	5a	44-43	11
487	Stanomin	6	44-43	12
488	Stanomin	7	44-43	13
489	Stanomin	8	44-43	14
490	Stanomin	12	44-43	15
491	Stanomin	13	44-43	16
492	Stanomin	15	44-43	17
493	Stanomin	26	44-43	18
494	Stanomin	27	44-43	19
495	Stanomin	28	44-43	20
496	Stanomin	29	44-43	21
497	Stanomin	30	44-43	23
498	Stanomin	31	44-43	22
499	Stanomin	32	44-43	24
500	Stanomin	34	44-43	25
501	Stanomin	35	44-43	26
502	Stanomin	37	44-43	27
503	Stanomin	38	44-43	28
504	Stanomin	39	44-43	29
505	Stanomin	40	44-43	30
506	Stanomin	43	44-43	31
507	Stanomin	44	44-43	32
508	Stanomin	45	44-43	33
509	Stanomin	63	44-43	35
510	Stanomin	64	44-43	36
511	Stanomin	65	44-43	37
512	Stanomin	66	44-43	38
513	Stanomin	67	44-43	39
514	Stanomin	68	44-43	41

515	Stanomin	69	44-43	40
516	Stanomin	70	44-43	42
517	Stanomin	71	44-43	43
518	Stanomin	72	44-43	44
519	Stanomin	73	44-43	45
520	Stanomin	74	44-43	46
521	Stanomin	75	44-43	47
522	Stanomin	76	44-43	48
523	Stanomin	77	44-43	49
524	Stanomin	78	44-43	50
525	Stanomin	79	44-43	51
526	Stanomin	80	44-43	52
527	Stanomin	81	44-43	53
528	Stanomin	82	44-43	54
529	Stanomin	83	44-43	55
530	Stanomin	84	44-43	56
531	Stanomin	85	44-43	57
532	Stanomin	86	44-43	58
533	Stanomin	87	44-43	59
534	Stanomin	88	44-43	60
535	Stanomin	89	44-43	61
536	Stanomin	90	44-43	62
537	Stanomin	91	44-43	63
538	Stanomin	92	44-43	64
539	Stanomin	93	44-43	65
540	Stanomin	94	44-43	66
541	Stanomin	95	44-43	67
542	Stanomin	96	44-43	68
543	Stanomin	97	44-43	69
544	Stanomin	98	44-43	70
545	Stanomin	99	44-43	71
546	Stanomin	100	44-43	72
547	Stanomin	101	44-43	73
548	Stanomin	102	44-43	74
549	Stanomin	103	44-43	75
550	Stanomin	104	44-43	76
551	Stanomin	105	44-43	77
552	Stanomin	106	44-43	78
553	Stanomin	107	44-43	79
554	Stanomin	108	44-43	80
555	Stanomin	109	44-43	81
556	Stanomin	110	44-43	82
557	Stanomin	111	44-43	34
558	Wola Stanomińska	1	44-43	83
559	Wola Stanomińska	2	44-43	84
560	Wola Stanomińska	3	44-43	85
561	Wola Stanomińska	4	44-43	86

562	Wola Stanomińska	5	44-43	87
563	Wola Stanomińska	6	44-43	88
564	Wola Stanomińska	7	44-43	89
565	Wola Stanomińska	8	44-43	90
566	Wola Stanomińska	9	44-43	91
567	Wola Stanomińska	10	44-43	92
568	Wola Stanomińska	11	44-43	93
569	Wola Stanomińska	12	44-43	94
570	Wola Stanomińska	13	44-43	95
571	Wola Stanomińska	14	44-43	96
572	Wola Stanomińska	15	44-43	97
573	Wola Stanomińska	16	44-43	98
574	Wola Stanomińska	17	44-43	99
575	Wola Stanomińska	18	44-43	100
576	Wola Stanomińska	19	44-43	101
577	Wola Stanomińska	20	44-43	102
578	Wola Stanomińska	21	44-43	103
579	Wola Stanomińska	22	44-43	104
580	Wola Stanomińska	23	44-43	105
581	Wola Stanomińska	24	44-43	106
582	Wola Stanomińska	25	44-43	107
583	Wola Stanomińska	26	44-43	108
584	Wola Stanomińska	27	44-43	109
585	Wola Stanomińska	28	44-43	110
586	Wola Stanomińska	29	44-43	111
587	Chlewiska	12	44-44	271
588	Chlewiska	13	44-44	272
589	Niemojewo	1	45-41	172
590	Niemojewo	2	45-41	173
591	Niemojewo	3	45-41	174
592	Niemojewo	4	45-41	175
593	Niemojewo	5	45-41	176
594	Niemojewo	6	45-41	177
595	Niemojewo	7	45-41	178
596	Niemojewo	8	45-41	179
597	Niemojewo	9	45-41	180
598	Niemojewo	10	45-41	181
599	Niemojewo	11	45-41	182
600	Niemojewo	12	45-41	183
601	Niemojewo	13	45-41	184
602	Niemojewo	14	45-41	185
603	Niemojewo	15	45-41	186
604	Niemojewo	16	45-41	187
605	Niemojewo	17	45-41	188
606	Niemojewo	18	45-41	189
607	Niemojewo	29	45-41	190
608	Niemojewo	20	45-41	191

609	Niemojowo	21	45-41	192
610	Niemojowo	22	45-41	193
611	Radojewice	1	45-41	194
612	Radojewice	2	45-41	195
613	Radojewice	3	45-41	196
614	Radojewice	4	45-41	197
615	Radojewice	5	45-41	198
616	Radojewice	6	45-41	199
617	Radojewice	7	45-41	200
618	Radojewice	9	45-41	201
619	Radojewice	10	45-41	202
620	Radojewice	11	45-41	203
621	Radojewice	12	45-41	204
622	Radojewice	13	45-41	205
623	Radojewice	14	45-41	206
624	Radojewice	15	45-41	207
625	Radojewice	16	45-41	208
626	Radojewice	17	45-41	209
627	Radojewice	18	45-41	210
628	Radojewice	42	45-41	211
629	Radojewice	43	45-41	212
630	Radojewice	44	45-41	213
631	Radojewice	45	45-41	214
632	Radojewice	46	45-41	215
633	Radojewice	47	45-41	216
634	Radojewice	48	45-41	217
635	Radojewice	49	45-41	218
636	Radojewice	50	45-41	219
637	Radojewice	51	45-41	220
638	Radojewice	52	45-41	221
639	Radojewice	53	45-41	222
640	Radojewice	54	45-41	223
641	Radojewice	55	45-41	224
642	Radojewice	56	45-41	225
643	Radojewice	57	45-41	226
644	Radojewice	58	45-41	227
645	Radojewice	59	45-41	228
646	Radojewice	60	45-41	229
647	Radojewice	61	45-41	230
648	Radojewice	62	45-41	231
649	Radojewice	63	45-41	232
650	Radojewice	64	45-41	233
651	Radojewice	65	45-41	234
652	Radojewice	66	45-41	235
653	Radojewice	67	45-41	236
654	Radojewice	68	45-41	237
655	Radojewice	69	45-41	238

656	Radojewice	70	45-41	239
657	Radojewice	71	45-41	240
658	Radojewice	72	45-41	241
659	Bąkowo	1	45-42	257
660	Bąkowo	2	45-42	261
661	Bąkowo	3, 3A	45-42	295
662	Bąkowo	4	45-42	294
663	Bąkowo	5	45-42	291
664	Bąkowo	6	45-42	290
665	Bąkowo	7	45-42	289
666	Bąkowo	8	45-42	288
667	Bąkowo	9	45-42	287
668	Bąkowo	10	45-42	286
669	Bąkowo	11	45-42	285
670	Bąkowo	12	45-42	277
671	Bąkowo	13	45-42	275
672	Bąkowo	14	45-42	272
673	Bąkowo	15	45-42	271
674	Bąkowo	16	45-42	274
675	Bąkowo	17	45-42	269
676	Bąkowo	18	45-42	270
677	Bąkowo	19	45-42	265
678	Bąkowo	20	45-42	264
679	Bąkowo	21	45-42	248
680	Bąkowo	22	45-42	247
681	Bąkowo	23	45-42	254
682	Bąkowo	24	45-42	259
683	Bąkowo	25	45-42	260
684	Bąkowo	26	45-42	258
685	Bąkowo	27	45-42	246
686	Bąkowo	28	45-42	255
687	Bąkowo	29	45-42	256
688	Bąkowo	30	45-42	245
689	Bąkowo	31	45-42	252
690	Bąkowo	32	45-42	251
691	Bąkowo	33	45-42	262
692	Bąkowo	34	45-42	249
693	Bąkowo	35	45-42	250
694	Bąkowo	36	45-42	253
695	Bąkowo	37	45-42	292
696	Bąkowo	38	45-42	293
697	Bąkowo	39	45-42	273
698	Bąkowo	40	45-42	268
699	Bąkowo	41	45-42	267
700	Bąkowo	42	45-42	266
701	Bąkowo	44	45-42	278
702	Bąkowo	45	45-42	279

703	Bąkowo	46	45-42	280
704	Bąkowo	47	45-42	283
705	Bąkowo	48	45-42	284
706	Bąkowo	49	45-42	282
707	Bąkowo	50	45-42	281
708	Bąkowo	51	45-42	296
709	Bąkowo	52	45-42	297
710	Bąkowo	53	45-42	298
711	Brudnia	4	45-42	28
712	Brudnia	5	45-42	27
713	Brudnia	6	45-42	26
714	Brudnia	17	45-42	23
715	Brudnia	18	45-42	41
716	Brudnia	19	45-42	42
717	Brudnia	20	45-42	24
718	Brudnia	26	45-42	29
719	Brudnia	27	45-42	31
720	Brudnia	28	45-42	25
721	Brudnia	29	45-42	30
722	Brudnia	30	45-42	22
723	Brudnia	31	45-42	20
724	Brudnia	32	45-42	21
725	Brudnia	33	45-42	32
726	Brudnia	34	45-42	39
727	Brudnia	35	45-42	40
728	Brudnia	36	45-42	43
729	Brudnia	37	45-42	33
730	Brudnia	38	45-42	34
731	Brudnia	39	45-42	44
732	Brudnia	70	45-42	18
733	Brudnia	71	45-42	19
734	Dąbrowa Biskupia	2	45-42	162
735	Dąbrowa Biskupia	3	45-42	156
736	Dąbrowa Biskupia	14	45-42	118
737	Dąbrowa Biskupia	14A	45-42	119
738	Dąbrowa Biskupia	15A	45-42	120
739	Dąbrowa Biskupia	15B	45-42	117
740	Dąbrowa Biskupia	29	45-42	113
741	Dąbrowa Biskupia	30	45-42	112
742	Dąbrowa Biskupia	31	45-42	110
743	Dąbrowa Biskupia	32	45-42	111
744	Dąbrowa Biskupia	33	45-42	99
745	Dąbrowa Biskupia	33A	45-42	100
746	Dąbrowa Biskupia	34	45-42	97
747	Dąbrowa Biskupia	35	45-42	98
748	Dąbrowa Biskupia	36	45-42	95
749	Dąbrowa Biskupia	37	45-42	94

750	Dąbrowa Biskupia	38	45-42	88
751	Dąbrowa Biskupia	39	45-42	116
752	Dąbrowa Biskupia	40	45-42	123
753	Dąbrowa Biskupia	72	45-42	135
754	Dąbrowa Biskupia	72A	45-42	136
755	Dąbrowa Biskupia	73	45-42	134
756	Dąbrowa Biskupia	74	45-42	107
757	Dąbrowa Biskupia	75	45-42	108
758	Dąbrowa Biskupia	76	45-42	109
759	Dąbrowa Biskupia	94	45-42	133
760	Dąbrowa Biskupia	95	45-42	132
761	Dąbrowa Biskupia	96	45-42	104
762	Dąbrowa Biskupia	97	45-42	102
763	Dąbrowa Biskupia	98	45-42	101
764	Dąbrowa Biskupia	99	45-42	171
765	Dąbrowa Biskupia	100	45-42	103
766	Dąbrowa Biskupia	101	45-42	105
767	Dąbrowa Biskupia	102	45-42	130
768	Dąbrowa Biskupia	103	45-42	131
769	Dąbrowa Biskupia	119	45-42	142
770	Dąbrowa Biskupia	120	45-42	122
771	Dąbrowa Biskupia	121	45-42	121
772	Dąbrowa Biskupia	122	45-42	115
773	Dąbrowa Biskupia	123	45-42	93
774	Dąbrowa Biskupia	124	45-42	126
775	Dąbrowa Biskupia	125	45-42	125
776	Dąbrowa Biskupia	126	45-42	106
777	Dąbrowa Biskupia	127	45-42	96
778	Dąbrowa Biskupia	128	45-42	128
779	Dąbrowa Biskupia	129	45-42	129
780	Dąbrowa Biskupia	130	45-42	127
781	Dąbrowa Biskupia	131	45-42	91
782	Dąbrowa Biskupia	132	45-42	92
783	Dąbrowa Biskupia	133	45-42	90
784	Dąbrowa Biskupia	134	45-42	89
785	Dąbrowa Biskupia	135	45-42	87
786	Dąbrowa Biskupia	136	45-42	139
787	Dąbrowa Biskupia	137	45-42	140
788	Dąbrowa Biskupia	138	45-42	141
789	Dąbrowa Biskupia	139	45-42	143
790	Dąbrowa Biskupia	142	45-42	172
791	Dąbrowa Biskupia	143	45-42	160
792	Dąbrowa Biskupia	144	45-42	159
793	Dąbrowa Biskupia	145	45-42	158
794	Dąbrowa Biskupia	147	45-42	157
795	Dąbrowa Biskupia	149	45-42	138
796	Dąbrowa Biskupia	150	45-42	137

797	Dąbrowa Biskupia	151	45-42	144
798	Dąbrowa Biskupia	152	45-42	146
799	Dąbrowa Biskupia	153	45-42	147
800	Dąbrowa Biskupia	154	45-42	148
801	Dąbrowa Biskupia	155	45-42	149
802	Dąbrowa Biskupia	156	45-42	152
803	Dąbrowa Biskupia	157	45-42	153
804	Dąbrowa Biskupia	158	45-42	154
805	Dąbrowa Biskupia	166	45-42	124
806	Dąbrowa Biskupia	167	45-42	161
807	Dąbrowa Biskupia	168	45-42	145
808	Dąbrowa Biskupia	169	45-42	173
809	Dąbrowa Biskupia	170	45-42	150
810	Dąbrowa Biskupia	171	45-42	151
811	Dąbrowa Biskupia	172	45-42	155
812	Dąbrowa Biskupia	173	45-42	166
813	Dąbrowa Biskupia	174	45-42	165
814	Dąbrowa Biskupia	175	45-42	164
815	Dąbrowa Biskupia	176	45-42	163
816	Dąbrowa Biskupia	177	45-42	168
817	Dąbrowa Biskupia	178	45-42	167
818	Dąbrowa Biskupia	179	45-42	169
819	Dąbrowa Biskupia	180	45-42	170
820	Dziewa	14	45-42	348
821	Głojkowo	1	45-42	243
822	Głojkowo	2	45-42	234
823	Głojkowo	5	45-42	228
824	Głojkowo	6	45-42	229
825	Głojkowo	7	45-42	231
826	Głojkowo	8	45-42	232
827	Głojkowo	9	45-42	236
828	Głojkowo	10	45-42	241
829	Głojkowo	11	45-42	240
830	Głojkowo	12	45-42	237
831	Głojkowo	13	45-42	238
832	Głojkowo	14	45-42	230
833	Głojkowo	15	45-42	239
834	Głojkowo	16	45-42	244
835	Głojkowo	17	45-42	242
836	Głojkowo	18	45-42	235
837	Głojkowo	19	45-42	233
838	Nowy Dwór	1	45-42	299
839	Nowy Dwór	2	45-42	300
840	Nowy Dwór	3	45-42	301
841	Nowy Dwór	4	45-42	306
842	Nowy Dwór	5	45-42	303
843	Nowy Dwór	6	45-42	304

844	Nowy Dwór	7	45-42	305
845	Nowy Dwór	8	45-42	78
846	Nowy Dwór	9	45-42	76
847	Nowy Dwór	10	45-42	323
848	Nowy Dwór	11	45-42	60
849	Nowy Dwór	12	45-42	51
850	Nowy Dwór	13	45-42	67
851	Nowy Dwór	14	45-42	66
852	Nowy Dwór	15	45-42	70
853	Nowy Dwór	16	45-42	55
854	Nowy Dwór	17	45-42	47
855	Nowy Dwór	18	45-42	85
856	Nowy Dwór	19	45-42	86
857	Nowy Dwór	20	45-42	83
858	Nowy Dwór	21	45-42	320
859	Nowy Dwór	22	45-42	319
860	Nowy Dwór	23	45-42	317
861	Nowy Dwór	24	45-42	308
862	Nowy Dwór	26	45-42	313
863	Nowy Dwór	27	45-42	310
864	Nowy Dwór	28	45-42	307
865	Nowy Dwór	29	45-42	58
866	Nowy Dwór	30	45-42	45
867	Nowy Dwór	31	45-42	54
868	Nowy Dwór	32	45-42	53
869	Nowy Dwór	33	45-42	311
870	Nowy Dwór	34	45-42	312
871	Nowy Dwór	35	45-42	309
872	Nowy Dwór	36	45-42	316
873	Nowy Dwór	37	45-42	315
874	Nowy Dwór	38	45-42	314
875	Nowy Dwór	39	45-42	318
876	Nowy Dwór	40	45-42	322
877	Nowy Dwór	41	45-42	321
878	Nowy Dwór	42	45-42	84
879	Nowy Dwór	43	45-42	302
880	Nowy Dwór	44	45-42	79
881	Nowy Dwór	45	45-42	80
882	Nowy Dwór	46	45-42	81
883	Nowy Dwór	47	45-42	82
884	Nowy Dwór	48	45-42	68
885	Nowy Dwór	49	45-42	69
886	Nowy Dwór	50	45-42	74
887	Nowy Dwór	51	45-42	71
888	Nowy Dwór	52	45-42	60
889	Nowy Dwór	53	45-42	73
890	Nowy Dwór	54	45-42	77

891	Nowy Dwór	55	45-42	56
892	Nowy Dwór	56	45-42	57
893	Nowy Dwór	57	45-42	75
894	Nowy Dwór	58	45-42	59
895	Nowy Dwór	59	45-42	46
896	Nowy Dwór	60	45-42	55
897	Nowy Dwór	61	45-42	61
898	Nowy Dwór	62	45-42	62
899	Nowy Dwór	63	45-42	64
900	Nowy Dwór	64	45-42	63
901	Nowy Dwór	65	45-42	50
902	Nowy Dwór	66	45-42	49
903	Nowy Dwór	67	45-42	48
904	Nowy Dwór	68	45-42	65
905	Nowy Dwór	69	45-42	393
906	Pieczyska	2	45-42	380
907	Pieczyska	3	45-42	382
908	Pieczyska	4	45-42	385
909	Pieczyska	5	45-42	388
910	Pieczyska	6	45-42	384
911	Pieczyska	7	45-42	386
912	Pieczyska	8	45-42	389
913	Pieczyska	9	45-42	381
914	Pieczyska	10	45-42	383
915	Pieczyska	11	45-42	387
916	Pieranie	1	45-42	342
917	Pieranie	2	45-42	346
918	Pieranie	3	45-42	351
919	Pieranie	4	45-42	349
920	Pieranie	5	45-42	355
921	Pieranie	6	45-42	361
922	Pieranie	7	45-42	360
923	Pieranie	8	45-42	357
924	Pieranie	9	45-42	330
925	Pieranie	10	45-42	326
926	Pieranie	11	45-42	324
927	Pieranie	12	45-42	325
928	Pieranie	13	45-42	341
929	Pieranie	14	45-42	347
930	Pieranie	15	45-42	336
931	Pieranie	16	45-42	359
932	Pieranie	17	45-42	353
933	Pieranie	18	45-42	352
934	Pieranie	19	45-42	358
935	Pieranie	20	45-42	331
936	Pieranie	21	45-42	329
937	Pieranie	22	45-42	327

938	Pieranie	23	45-42	328
939	Pieranie	24	45-42	356
940	Pieranie	25	45-42	362
941	Pieranie	26	45-42	354
942	Pieranie	27	45-42	338
943	Pieranie	28	45-42	335
944	Pieranie	29	45-42	339
945	Pieranie	30	45-42	340
946	Pieranie	31	45-42	333
947	Pieranie	32	45-42	332
948	Pieranie	33	45-42	334
949	Pieranie	34	45-42	337
950	Pieranie	35	45-42	343
951	Pieranie	36	45-42	344
952	Pieranie	37	45-42	345
953	Pieranie	38	45-42	350
954	Pieranie	39	45-42	363
955	Pieranie	40	45-42	364
956	Przybysław	1	45-42	207
957	Przybysław	2	45-42	200
958	Przybysław	3	45-42	195
959	Przybysław	4	45-42	198
960	Przybysław	5	45-42	197
961	Przybysław	6	45-42	203
962	Przybysław	7	45-42	202
963	Przybysław	8	45-42	201
964	Przybysław	9	45-42	226
965	Przybysław	10	45-42	223
966	Przybysław	11	45-42	224
967	Przybysław	12	45-42	211
968	Przybysław	13	45-42	222
969	Przybysław	14	45-42	217
970	Przybysław	26	45-42	180
971	Przybysław	27	45-42	182
972	Przybysław	28/29	45-42	187
973	Przybysław	30	45-42	191
974	Przybysław	31	45-42	193
975	Przybysław	32	45-42	194
976	Przybysław	33	45-42	178
977	Przybysław	34	45-42	174
978	Przybysław	37	45-42	186
979	Przybysław	38	45-42	184
980	Przybysław	39	45-42	183
981	Przybysław	40	45-42	188
982	Przybysław	41	45-42	189
983	Przybysław	42	45-42	176
984	Przybysław	43	45-42	175

985	Przybysław	44	45-42	192
986	Przybysław	45	45-42	190
987	Przybysław	46	45-42	185
988	Przybysław	47	45-42	179
989	Przybysław	48	45-42	181
990	Przybysław	49	45-42	227
991	Przybysław	50	45-42	177
992	Przybysław	51	45-42	225
993	Przybysław	52	45-42	204
994	Przybysław	53	45-42	206
995	Przybysław	54	45-42	205
996	Przybysław	55	45-42	196
997	Przybysław	56	45-42	199
998	Przybysław	57	45-42	214
999	Przybysław	58	45-42	215
1000	Przybysław	59	45-42	216
1001	Przybysław	60	45-42	218
1002	Przybysław	61	45-42	219
1003	Przybysław	62	45-42	220
1004	Przybysław	63	45-42	221
1005	Przybysław	64	45-42	213
1006	Przybysław	65	45-42	212
1007	Przybysław	66	45-42	210
1008	Przybysław	67	45-42	208
1009	Przybysław	68	45-42	209
1010	Radojewice	2	45-42	391
1011	Radojewice	69	45-42	392
1012	Rejna	1	45-42	4
1013	Rejna	2	45-42	1
1014	Rejna	3	45-42	2
1015	Rejna	4	45-42	3
1016	Rejna	5	45-42	5
1017	Rejna	6	45-42	13
1018	Rejna	7	45-42	16
1019	Rejna	8	45-42	17
1020	Rejna	9	45-42	15
1021	Rejna	10	45-42	14
1022	Rejna	11	45-42	12
1023	Rejna	12	45-42	11
1024	Rejna	13	45-42	6
1025	Rejna	14	45-42	7
1026	Rejna	15	45-42	8
1027	Rejna	16	45-42	9
1028	Rejna	17	45-42	10
1029	Rejna	18	45-42	390
1030	Sobiesierne	1	45-42	365
1031	Sobiesierne	4	45-42	369

1032	Sobiesiernie	5	45-42	377
1033	Sobiesiernie	6	45-42	376
1034	Sobiesiernie	7	45-42	378
1035	Sobiesiernie	7A	45-42	379
1036	Sobiesiernie	8	45-42	375
1037	Sobiesiernie	9	45-42	374
1038	Sobiesiernie	10	45-42	373
1039	Sobiesiernie	11	45-42	367
1040	Sobiesiernie	12	45-42	366
1041	Sobiesiernie	13	45-42	371
1042	Sobiesiernie	14	45-42	372
1043	Sobiesiernie	15	45-42	368
1044	Sobiesiernie	16	45-42	370
1045	Stanomin	14	45-42	114
1046	Stanomin	36	45-42	37
1047	Stanomin	46	45-42	38
1048	Stanomin	47	45-42	263
1049	Stanomin	53	45-42	35
1050	Stanomin	54	45-42	36
1051	Chlewiska	1C	45-43	237
1052	Chlewiska	2	45-43	238
1053	Chlewiska	2A	45-43	239
1054	Chlewiska	3	45-43	240
1055	Chlewiska	4	45-43	241
1056	Chlewiska	7	45-43	242
1057	Chlewiska	9	45-43	243
1058	Chlewiska	10	45-43	244
1059	Chlewiska	11	45-43	245
1060	Chlewiska	12	45-43	246
1061	Chlewiska	30	45-43	247
1062	Chlewiska	31	45-43	248
1063	Chlewiska	32/80	45-43	249
1064	Chlewiska	33/81	45-43	250
1065	Chlewiska	34	45-43	251
1066	Chlewiska	35	45-43	252
1067	Chlewiska	36	45-43	253
1068	Chlewiska	37	45-43	254
1069	Chlewiska	38	45-43	255
1070	Chlewiska	39	45-43	256
1071	Chlewiska	40	45-43	257
1072	Chlewiska	43	45-43	258
1073	Chlewiska	44/55	45-43	259
1074	Chlewiska	50	45-43	260
1075	Chlewiska	52	45-43	261
1076	Chlewiska	56	45-43	262
1077	Chlewiska	57	45-43	263
1078	Chlewiska	58	45-43	264

1079	Chlewiska	60	45-43	265
1080	Chlewiska	63	45-43	266
1081	Chlewiska	72	45-43	267
1082	Chlewiska	73	45-43	268
1083	Chlewiska	74	45-43	269
1084	Chlewiska	75	45-43	270
1085	Chlewiska	76	45-43	271
1086	Chlewiska	77	45-43	272
1087	Chlewiska	78	45-43	273
1088	Chlewiska	79	45-43	274
1089	Chlewiska	98	45-43	275
1090	Chlewiska	99	45-43	276
1091	Chlewiska	100	45-43	277
1092	Chlewiska	101AB	45-43	278
1093	Chlewiska	102	45-43	279
1094	Chlewiska	103	45-43	280
1095	Chlewiska	104	45-43	281
1096	Chlewiska	105	45-43	282
1097	Chlewiska	106	45-43	283
1098	Chlewiska	107	45-43	284
1099	Chlewiska	108	45-43	285
1100	Chlewiska	109	45-43	286
1101	Chlewiska	110	45-43	287
1102	Chlewiska	111	45-43	288
1103	Chlewiska	112	45-43	289
1104	Chlewiska	113	45-43	290
1105	Chlewiska	114	45-43	291
1106	Chlewiska	115	45-43	292
1107	Chlewiska	116	45-43	293
1108	Chlewiska	117	45-43	294
1109	Chlewiska	118	45-43	295
1110	Chlewiska	119	45-43	296
1111	Chlewiska	120	45-43	297
1112	Chlewiska	121	45-43	298
1113	Chlewiska	122	45-43	299
1114	Chlewiska	123	45-43	300
1115	Chlewiska	125	45-43	302
1116	Chlewiska	126	45-43	303
1117	Chlewiska	127	45-43	304
1118	Chlewiska	128	45-43	305
1119	Chlewiska	129	45-43	306
1120	Chlewiska	130	45-43	307
1121	Chlewiska	131	45-43	308
1122	Chlewiska	132	45-43	309
1123	Chlewiska	133	45-43	310
1124	Chlewiska	134	45-43	311
1125	Chlewiska	135	45-43	312

1126	Chlewiska	136	45-43	313
1127	Chlewiska	137	45-43	314
1128	Chlewiska	138	45-43	315
1129	Chlewiska	139	45-43	316
1130	Chlewiska	140	45-43	317
1131	Chlewiska	141	45-43	318
1132	Chlewiska	142	45-43	319
1133	Chlewiska	155	45-43	320
1134	Chlewiska	156	45-43	321
1135	Chlewiska	157	45-43	322
1136	Chlewiska	158	45-43	323
1137	Chlewiska	159	45-43	324
1138	Chlewiska	160	45-43	325
1139	Chlewiska	161	45-43	326
1140	Chlewiska	162	45-43	327
1141	Chlewiska	163	45-43	328
1142	Chlewiska	164	45-43	329
1143	Chlewiska	165	45-43	330
1144	Chlewiska	166	45-43	331
1145	Chlewiska	167	45-43	332
1146	Chlewiska	168	45-43	333
1147	Chlewiska	169	45-43	334
1148	Chlewiska	170	45-43	335
1149	Chlewiska	171	45-43	336
1150	Chlewiska	172	45-43	337
1151	Chlewiska	173	45-43	338
1152	Chlewiska	174	45-43	339
1153	Chlewiska	175	45-43	340
1154	Chlewiska	176	45-43	341
1155	Chlewiska	177	45-43	342
1156	Chlewiska	178	45-43	343
1157	Chlewiska	179	45-43	344
1158	Chlewiska	180	45-43	345
1159	Chlewiska	181	45-43	346
1160	Chlewiska	182	45-43	347
1161	Chlewiska	183	45-43	348
1162	Chlewiska	184	45-43	349
1163	Chlewiska	185	45-43	350
1164	Chlewiska	186	45-43	351
1165	Chlewiska	187	45-43	352
1166	Chlewiska	188	45-43	353
1167	Chlewiska	189	45-43	354
1168	Chlewiska	190	45-43	355
1169	Chlewiska	191	45-43	356
1170	Chlewiska	192	45-43	357
1171	Chlewiska	193	45-43	358
1172	Chlewiska	194	45-43	359

1173	Chlewiska	195	45-43	360
1174	Chlewiska	196	45-43	361
1175	Chlewiska	197	45-43	362
1176	Chlewiska	198	45-43	363
1177	Chlewiska	199	45-43	301
1178	Chlewiska - Nowiny	1A-B	45-43	236
1179	Chróstowo	1	45-43	68
1180	Chróstowo	2	45-43	69
1181	Chróstowo	3	45-43	70
1182	Chróstowo	4	45-43	71
1183	Chróstowo	5	45-43	72
1184	Chróstowo	6	45-43	73
1185	Chróstowo	7	45-43	74
1186	Chróstowo	8	45-43	75
1187	Chróstowo	10	45-43	76
1188	Chróstowo	11	45-43	77
1189	Chróstowo	12	45-43	78
1190	Chróstowo	13	45-43	79
1191	Chróstowo	14	45-43	80
1192	Chróstowo	15	45-43	81
1193	Chróstowo	16	45-43	82
1194	Chróstowo	17	45-43	92
1195	Chróstowo	18	45-43	93
1196	Chróstowo	19	45-43	94
1197	Chróstowo	20	45-43	95
1198	Chróstowo	21	45-43	96
1199	Chróstowo	22	45-43	97
1200	Chróstowo	23	45-43	98
1201	Chróstowo	24	45-43	99
1202	Chróstowo	25	45-43	100
1203	Chróstowo	26	45-43	101
1204	Chróstowo	27	45-43	102
1205	Chróstowo	28	45-43	83
1206	Chróstowo	29	45-43	84
1207	Chróstowo	30	45-43	85
1208	Chróstowo	31	45-43	86
1209	Chróstowo	32	45-43	87
1210	Chróstowo	33	45-43	88
1211	Chróstowo	34	45-43	89
1212	Chróstowo	35	45-43	90
1213	Chróstowo	36	45-43	91
1214	Chróstowo	37	45-43	103
1215	Chróstowo	38	45-43	104
1216	Chróstowo	39	45-43	105
1217	Chróstowo	40	45-43	106
1218	Chróstowo	41	45-43	107
1219	Chróstowo	42	45-43	108

1220	Chróstowo	43	45-43	109
1221	Chróstowo	44	45-43	110
1222	Chróstowo	45	45-43	111
1223	Chróstowo	46	45-43	112
1224	Chróstowo	47	45-43	113
1225	Chróstowo	48	45-43	114
1226	Chróstowo	49	45-43	115
1227	Chróstowo	50	45-43	116
1228	Chróstowo	51	45-43	117
1229	Chróstowo	52	45-43	118
1230	Chróstowo	53	45-43	119
1231	Chróstowo	54	45-43	120
1232	Chróstowo	55	45-43	121
1233	Chróstowo	56	45-43	122
1234	Chróstowo	57	45-43	123
1235	Chróstowo	58	45-43	124
1236	Chróstowo	59	45-43	125
1237	Chróstowo	60	45-43	126
1238	Chróstowo	61	45-43	127
1239	Chróstowo	62	45-43	128
1240	Chróstowo	63	45-43	129
1241	Chróstowo	64	45-43	130
1242	Chróstowo	65	45-43	131
1243	Chróstowo	66	45-43	132
1244	Chróstowo	67	45-43	133
1245	Chróstowo	68	45-43	134
1246	Chróstowo	69	45-43	135
1247	Chróstowo	70	45-43	136
1248	Chróstowo	71	45-43	137
1249	Chróstowo	72	45-43	138
1250	Chróstowo	73	45-43	139
1251	Chróstowo	74	45-43	140
1252	Chróstowo	75	45-43	141
1253	Chróstowo	76	45-43	142
1254	Chróstowo	77	45-43	143
1255	Chróstowo	78	45-43	144
1256	Chróstowo	79	45-43	145
1257	Chróstowo	80	45-43	146
1258	Chróstowo	81	45-43	147
1259	Chróstowo	82	45-43	148
1260	Chróstowo	83	45-43	149
1261	Chróstowo	84	45-43	150
1262	Chróstowo	85	45-43	151
1263	Chróstowo	86	45-43	152
1264	Chróstowo	87	45-43	153
1265	Dąbrowa Biskupia	4	45-43	364
1266	Dąbrowa Biskupia	5	45-43	365

1267	Dąbrowa Biskupia	6	45-43	366
1268	Dąbrowa Biskupia	6A	45-43	367
1269	Dąbrowa Biskupia	7	45-43	368
1270	Dąbrowa Biskupia	7A	45-43	369
1271	Dąbrowa Biskupia	8	45-43	370
1272	Dąbrowa Biskupia	9	45-43	371
1273	Dąbrowa Biskupia	10	45-43	372
1274	Dąbrowa Biskupia	11	45-43	373
1275	Dąbrowa Biskupia	12	45-43	374
1276	Dąbrowa Biskupia	13	45-43	375
1277	Dąbrowa Biskupia	16	45-43	376
1278	Dąbrowa Biskupia	17/58	45-43	377
1279	Dąbrowa Biskupia	18	45-43	378
1280	Dąbrowa Biskupia	19	45-43	379
1281	Dąbrowa Biskupia	20	45-43	380
1282	Dąbrowa Biskupia	21/22	45-43	381
1283	Dąbrowa Biskupia	23	45-43	382
1284	Dąbrowa Biskupia	24	45-43	383
1285	Dąbrowa Biskupia	25/44	45-43	384
1286	Dąbrowa Biskupia	26	45-43	385
1287	Dąbrowa Biskupia	27	45-43	386
1288	Dąbrowa Biskupia	28	45-43	387
1289	Dąbrowa Biskupia	41	45-43	388
1290	Dąbrowa Biskupia	42	45-43	389
1291	Dąbrowa Biskupia	43	45-43	390
1292	Dąbrowa Biskupia	44	45-43	401
1293	Dąbrowa Biskupia	45	45-43	391
1294	Dąbrowa Biskupia	46	45-43	392
1295	Dąbrowa Biskupia	47	45-43	393
1296	Dąbrowa Biskupia	48	45-43	394
1297	Dąbrowa Biskupia	49	45-43	395
1298	Dąbrowa Biskupia	50	45-43	396
1299	Dąbrowa Biskupia	51	45-43	397
1300	Dąbrowa Biskupia	52	45-43	398
1301	Dąbrowa Biskupia	53	45-43	399
1302	Dąbrowa Biskupia	54	45-43	400
1303	Dąbrowa Biskupia	56	45-43	402
1304	Dąbrowa Biskupia	57	45-43	403
1305	Dąbrowa Biskupia	59	45-43	405
1306	Dąbrowa Biskupia	60	45-43	406
1307	Dąbrowa Biskupia	61	45-43	407
1308	Dąbrowa Biskupia	62	45-43	408
1309	Dąbrowa Biskupia	63	45-43	409
1310	Dąbrowa Biskupia	64	45-43	410
1311	Dąbrowa Biskupia	65	45-43	411
1312	Dąbrowa Biskupia	66	45-43	412
1313	Dąbrowa Biskupia	67	45-43	413

1314	Dąbrowa Biskupia	68	45-43	414
1315	Dąbrowa Biskupia	69/70	45-43	415
1316	Dąbrowa Biskupia	71	45-43	416
1317	Dąbrowa Biskupia	77	45-43	417
1318	Dąbrowa Biskupia	78	45-43	418
1319	Dąbrowa Biskupia	79	45-43	419
1320	Dąbrowa Biskupia	80	45-43	420
1321	Dąbrowa Biskupia	81	45-43	421
1322	Dąbrowa Biskupia	82	45-43	422
1323	Dąbrowa Biskupia	83	45-43	423
1324	Dąbrowa Biskupia	84	45-43	424
1325	Dąbrowa Biskupia	85	45-43	425
1326	Dąbrowa Biskupia	86	45-43	426
1327	Dąbrowa Biskupia	87	45-43	427
1328	Dąbrowa Biskupia	88	45-43	428
1329	Dąbrowa Biskupia	89	45-43	429
1330	Dąbrowa Biskupia	90	45-43	430
1331	Dąbrowa Biskupia	91	45-43	431
1332	Dąbrowa Biskupia	92	45-43	432
1333	Dąbrowa Biskupia	93	45-43	433
1334	Dąbrowa Biskupia	104	45-43	434
1335	Dąbrowa Biskupia	105	45-43	435
1336	Dąbrowa Biskupia	106	45-43	436
1337	Dąbrowa Biskupia	107	45-43	437
1338	Dąbrowa Biskupia	108	45-43	438
1339	Dąbrowa Biskupia	109	45-43	439
1340	Dąbrowa Biskupia	110	45-43	440
1341	Dąbrowa Biskupia	111	45-43	441
1342	Dąbrowa Biskupia	112	45-43	442
1343	Dąbrowa Biskupia	113	45-43	443
1344	Dąbrowa Biskupia	114	45-43	444
1345	Dąbrowa Biskupia	115	45-43	445
1346	Dąbrowa Biskupia	116	45-43	446
1347	Dąbrowa Biskupia	117	45-43	447
1348	Dąbrowa Biskupia	118	45-43	448
1349	Dąbrowa Biskupia	140	45-43	449
1350	Dąbrowa Biskupia	141	45-43	450
1351	Dąbrowa Biskupia	146	45-43	451
1352	Dąbrowa Biskupia	148AB	45-43	452
1353	Dąbrowa Biskupia	159	45-43	453
1354	Dąbrowa Biskupia	160	45-43	454
1355	Dąbrowa Biskupia	161	45-43	455
1356	Dąbrowa Biskupia	162	45-43	456
1357	Dąbrowa Biskupia	163	45-43	457
1358	Dąbrowa Biskupia	164	45-43	458
1359	Dąbrowa Biskupia	165	45-43	459
1360	Dąbrowa Biskupia	181	45-43	404

1361	Dąbrowa Biskupia	182	45-43	460
1362	Dąbrowa Biskupia	183	45-43	461
1363	Dąbrowa Biskupia	184	45-43	462
1364	Dąbrowa Biskupia	185	45-43	463
1365	Dąbrowa Biskupia	186	45-43	464
1366	Dąbrowa Biskupia	187	45-43	465
1367	Dąbrowa Biskupia	188	45-43	466
1368	Dąbrowa Biskupia	189	45-43	467
1369	Dąbrowa Biskupia	190	45-43	468
1370	Dąbrowa Biskupia	191	45-43	469
1371	Dąbrowa Biskupia	192	45-43	470
1372	Dąbrowa Biskupia	193	45-43	471
1373	Dąbrowa Biskupia	194	45-43	472
1374	Dąbrowa Biskupia	195	45-43	473
1375	Dąbrowa Biskupia	196	45-43	474
1376	Dąbrowa Biskupia	197	45-43	475
1377	Dąbrowa Biskupia	198	45-43	476
1378	Dąbrowa Biskupia	199	45-43	477
1379	Dąbrowa Biskupia	200	45-43	478
1380	Dąbrowa Biskupia	201	45-43	479
1381	Dąbrowa Biskupia	202	45-43	480
1382	Dąbrowa Biskupia	203	45-43	481
1383	Dąbrowa Biskupia	204	45-43	482
1384	Dąbrowa Biskupia	205	45-43	483
1385	Dąbrowa Biskupia	206	45-43	484
1386	Dąbrowa Biskupia	207	45-43	485
1387	Dąbrowa Biskupia	208	45-43	486
1388	Dąbrowa Biskupia	209	45-43	487
1389	Dąbrowa Biskupia	210	45-43	488
1390	Dąbrowa Biskupia	211	45-43	489
1391	Dąbrowa Biskupia	212	45-43	490
1392	Dąbrowa Biskupia	213	45-43	491
1393	Dąbrowa Biskupia	214	45-43	492
1394	Dąbrowa Biskupia	215	45-43	493
1395	Dąbrowa Biskupia	216	45-43	494
1396	Dąbrowa Biskupia	217	45-43	495
1397	Dąbrowa Biskupia	218	45-43	496
1398	Dąbrowa Biskupia	219	45-43	497
1399	Dąbrowa Biskupia	220	45-43	498
1400	Dąbrowa Biskupia	221	45-43	499
1401	Dąbrowa Biskupia	222	45-43	500
1402	Dąbrowa Biskupia	223	45-43	501
1403	Przybysław	15	45-43	154
1404	Przybysław	16	45-43	155
1405	Przybysław	17	45-43	156
1406	Przybysław	18	45-43	157
1407	Przybysław	19	45-43	158

1408	Przybysław	20	45-43	159
1409	Przybysław	21	45-43	160
1410	Przybysław	22	45-43	161
1411	Przybysław	23	45-43	162
1412	Przybysław	24	45-43	163
1413	Przybysław	25	45-43	164
1414	Przybysław	35	45-43	165
1415	Przybysław	36	45-43	166
1416	Przybysław	69	45-43	167
1417	Przybysław	70	45-43	168
1418	Przybysław	71	45-43	169
1419	Przybysław	72	45-43	170
1420	Przybysław	73	45-43	171
1421	Przybysław	74	45-43	172
1422	Przybysław	75	45-43	173
1423	Przybysław	76	45-43	174
1424	Przybysław	77	45-43	175
1425	Przybysław	78	45-43	176
1426	Przybysław	79	45-43	177
1427	Przybysław	80	45-43	178
1428	Przybysław	81	45-43	179
1429	Przybysław	82	45-43	180
1430	Przybysław	83	45-43	181
1431	Przybysław	84	45-43	182
1432	Przybysław	85	45-43	183
1433	Przybysław	86	45-43	184
1434	Przybysław	87	45-43	185
1435	Przybysław	88	45-43	186
1436	Przybysław	89	45-43	187
1437	Przybysław	90	45-43	188
1438	Przybysław	91	45-43	189
1439	Przybysław	92	45-43	190
1440	Przybysław	93	45-43	191
1441	Przybysław	94	45-43	192
1442	Przybysław	95	45-43	193
1443	Przybysław	96	45-43	194
1444	Przybysław	97	45-43	195
1445	Przybysław	98	45-43	196
1446	Przybysław	99	45-43	197
1447	Przybysław	100	45-43	198
1448	Przybysław	101	45-43	199
1449	Przybysław	102	45-43	200
1450	Przybysław	103	45-43	201
1451	Przybysław	104	45-43	202
1452	Przybysław	105	45-43	203
1453	Przybysław	106	45-43	204
1454	Przybysław	107	45-43	205

1455	Przybysław	108	45-43	206
1456	Przybysław	109	45-43	207
1457	Przybysław	110	45-43	208
1458	Przybysław	111	45-43	209
1459	Przybysław	112	45-43	210
1460	Przybysław	113	45-43	211
1461	Przybysław	114	45-43	212
1462	Przybysław	115	45-43	213
1463	Przybysław	116	45-43	214
1464	Przybysław	117	45-43	215
1465	Przybysław	118	45-43	216
1466	Przybysław	119	45-43	217
1467	Przybysław	120	45-43	218
1468	Przybysław	121	45-43	219
1469	Przybysław	122	45-43	220
1470	Przybysław	123	45-43	221
1471	Przybysław	124	45-43	222
1472	Przybysław	125	45-43	223
1473	Przybysław	126	45-43	224
1474	Przybysław	127	45-43	225
1475	Przybysław	128	45-43	226
1476	Przybysław	129	45-43	227
1477	Przybysław	130	45-43	228
1478	Przybysław	131	45-43	229
1479	Przybysław	132	45-43	230
1480	Przybysław	133	45-43	231
1481	Przybysław	134	45-43	232
1482	Przybysław	135	45-43	233
1483	Przybysław	136	45-43	234
1484	Przybysław	137	45-43	235
1485	Walentynowo	1	45-43	1
1486	Walentynowo	3	45-43	2
1487	Walentynowo	4	45-43	3
1488	Walentynowo	5	45-43	4
1489	Walentynowo	7	45-43	5
1490	Walentynowo	8	45-43	6
1491	Walentynowo	9	45-43	7
1492	Walentynowo	10	45-43	8
1493	Walentynowo	11	45-43	9
1494	Walentynowo	12	45-43	10
1495	Walentynowo	13	45-43	11
1496	Walentynowo	14	45-43	12
1497	Walentynowo	15	45-43	13
1498	Walentynowo	16	45-43	14
1499	Walentynowo	17	45-43	15
1500	Walentynowo	18	45-43	16
1501	Walentynowo	19	45-43	17

1502	Walentynowo	20	45-43	18
1503	Walentynowo	21	45-43	19
1504	Walentynowo	22	45-43	20
1505	Walentynowo	23	45-43	21
1506	Walentynowo	24	45-43	22
1507	Walentynowo	25	45-43	23
1508	Walentynowo	26	45-43	24
1509	Walentynowo	27	45-43	25
1510	Walentynowo	28	45-43	26
1511	Walentynowo	29	45-43	27
1512	Walentynowo	30	45-43	28
1513	Walentynowo	31	45-43	29
1514	Walentynowo	32	45-43	30
1515	Walentynowo	33	45-43	31
1516	Walentynowo	34	45-43	32
1517	Walentynowo	35	45-43	33
1518	Walentynowo	36	45-43	34
1519	Walentynowo	37	45-43	35
1520	Walentynowo	38	45-43	36
1521	Walentynowo	39	45-43	37
1522	Walentynowo	40	45-43	38
1523	Walentynowo	41	45-43	39
1524	Walentynowo	42	45-43	40
1525	Walentynowo	43	45-43	41
1526	Walentynowo	44	45-43	42
1527	Walentynowo	45	45-43	43
1528	Walentynowo	46	45-43	44
1529	Walentynowo	47	45-43	45
1530	Walentynowo	48	45-43	46
1531	Walentynowo	49	45-43	47
1532	Walentynowo	50	45-43	48
1533	Walentynowo	51	45-43	49
1534	Walentynowo	52	45-43	50
1535	Walentynowo	53	45-43	51
1536	Walentynowo	54	45-43	52
1537	Walentynowo	55	45-43	53
1538	Walentynowo	56	45-43	54
1539	Walentynowo	57	45-43	55
1540	Walentynowo	58	45-43	56
1541	Walentynowo	59	45-43	57
1542	Walentynowo	60	45-43	58
1543	Walentynowo	61	45-43	59
1544	Walentynowo	62	45-43	60
1545	Walentynowo	63	45-43	61
1546	Walentynowo	64	45-43	62
1547	Walentynowo	65	45-43	63
1548	Walentynowo	66	45-43	64

1549	Walentynowo	67	45-43	65
1550	Walentynowo	68	45-43	66
1551	Walentynowo	69	45-43	67
1552	Dziewa	1	46-42	68
1553	Dziewa	2	46-42	69
1554	Dziewa	3	46-42	70
1555	Dziewa	4	46-42	71
1556	Dziewa	5	46-42	72
1557	Dziewa	6	46-42	73
1558	Dziewa	7	46-42	74
1559	Dziewa	8	46-42	75
1560	Dziewa	9	46-42	76
1561	Dziewa	10	46-42	77
1562	Dziewa	11	46-42	78
1563	Dziewa	12	46-42	79
1564	Dziewa	13	46-42	80
1565	Dziewa	15	46-42	81
1566	Dziewa	16	46-42	82
1567	Glojkowo	3	46-42	66
1568	Glojkowo	4	46-42	67
1569	Konary	1	46-42	37
1570	Konary	2	46-42	38
1571	Konary	3	46-42	39
1572	Konary	4	46-42	40
1573	Konary	5	46-42	41
1574	Konary	6	46-42	42
1575	Konary	7	46-42	43
1576	Konary	8	46-42	44
1577	Konary	9	46-42	45
1578	Konary	10	46-42	46
1579	Konary	11	46-42	47
1580	Konary	12	46-42	48
1581	Konary	13	46-42	49
1582	Konary	14	46-42	50
1583	Konary	15	46-42	51
1584	Konary	16	46-42	52
1585	Konary	17	46-42	53
1586	Konary	18	46-42	54
1587	Konary	19	46-42	55
1588	Konary	20	46-42	56
1589	Konary	21	46-42	57
1590	Konary	22	46-42	58
1591	Konary	23	46-42	59
1592	Konary	24	46-42	60
1593	Konary	25	46-42	61
1594	Konary	26	46-42	62
1595	Konary	27	46-42	63

1596	Konary	28	46-42	64
1597	Konary	29	46-42	65
1598	Radojewice	21	46-42	85
1599	Radojewice	24	46-42	86
1600	Radojewice	26	46-42	87
1601	Radojewice	27	46-42	88
1602	Radojewice	28	46-42	89
1603	Radojewice	32	46-42	-
1604	Radojewice	33	46-42	-
1605	Sobiesiernie	2	46-42	83
1606	Sobiesiernie	3	46-42	84

Przewodnicząca Rady Gminy
Dąbrowa Biskupia
Wiesława Posadzy